

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΤΜΗΜΑ: ΙΣΤΟΡΙΑΣ & ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα

Νεώτερη & Σύγχρονη Ελληνική Κοινωνία

Ιστορία- Λαϊκός Πολιτισμός

Ειδίκευση: Νεώτερη & Σύγχρονη Ελληνική και Ευρωπαϊκή ιστορία

ΤΑΣΣΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ

**Οι Μουσουλμάνοι των Ιωαννίνων: από την Αυτοκρατορία στο Έθνος κράτος
1913-1923**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Επιβλέπουσα

Άννα Μανδυλαρά, Επίκουρος καθηγήτρια Π.Ι

Μέλη

Λάμπρος Φλιτούρης, Επίκουρος καθηγητής Π.Ι

Νικόλαος Αναστασόπουλος, Επίκουρος καθηγητής Π.Ι

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος.....	σελ.4
Εισαγωγή: Από το ύστερο Γιαννιώτικο πασαλίκι στο ελληνικό κράτος: Η Διοικητική οργάνωση στην απελευθερωμένη Ήπειρο, 1913-1914.....	σελ.6

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΑΠΟΓΡΑΦΕΣ ΚΑΙ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ: ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΕΣ ΚΑΤΑΓΡΑΦΕΣ, ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΗ ΡΟΗ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1913-1923

Κεφάλαιο 1: Ο μουσουλμανικός πληθυσμός: ο παραμορφωτικός καθρέφτης των απογραφών, 1913-1923.....	σελ.19
--	--------

Κεφάλαιο 2. Η Σύμβαση των Αθηνών του 1913 και η μετανάστευση.....	σελ.26
---	--------

Κεφάλαιο 3. Η πολιτική της ελληνικής κυβέρνησης προς την ανταλλάξιμη μουσουλμανική γαιοκτησία των Ιωαννίνων, 1913-1923.....	σελ.51
---	--------

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ, 1913-1923: ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ, ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ

Κεφάλαιο 1. Οργάνωση και λειτουργία της Μουσουλμανικής κοινότητας.....	σελ.62
--	--------

Κεφάλαιο 2. Εκπαίδευση Μουσουλμάνων Ιωαννίνων.....	σελ.65
--	--------

Κεφάλαιο 3. Πολιτισμική παρουσία «Τουρκογιαννιωτών»: Τα τζαμιά και τα νεκροταφεία.....	σελ.78
--	--------

Κεφάλαιο 4. Σχέσεις Χριστιανών και Μουσουλμάνων της πόλης.....	σελ.112
--	---------

Κεφάλαιο 5. Το «ακανθώδες» ζήτημα των Τζάμηδων της Θεσπρωτίας: Μια αναφορά.....	σελ.126
---	---------

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ.....	σελ.130
-----------------	---------

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....σελ.135

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....σελ.141

«Και τώρα ολοπράσινη και εύφορη η γη μου

Και μικρή να είναι πάλι μου φτάνει

Μια μπουκιά και ένα πανωφόρι, δεν άλλαξε η ζωή μου.

Πάντα δακρυσμένα τα μάτια μου, πάντα στην καρδιά μου τα Γιάννενα»

(Γιαννιώτης ανταλλάξιμος 3ης γενιάς, Φαζίλ Μπουλέντ Κοτζάμεμι / 2005)

«Yemyeşil ve bereketli şimdi de toprağımKüçük de olsa gene yetiyor

banaDeğişmedi bir lokma, bir hırka hayatım

Ama gözümdе hep yaş, yüreğimde hep Yanya»

(Yanyalı 3.kuşak mübadil, Fazıl Bülent Kocamemi / 2005)

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα Διπλωματική εργασία, που εκπονήθηκε στο πλαίσιο του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών: Νεώτερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία, του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας πραγματοποιείται την παρουσία του μουσουλμανικού στοιχείου στην πόλη των Ιωαννίνων. Στο πρώτο μέρος της εργασίας, σύμφωνα με την γνωστή δημοσιευμένη βιβλιογραφία, ερευνήθηκε το θεωρητικό πλαίσιο της μουσουλμανικής παρουσίας στην ευρύτερη περιοχή του Βιλαετίου των Ιωαννίνων από το 1913- 1923. Στο δεύτερο μέρος το αδημοσίευτο αρχειακό υλικό (Γ.Α.Κ Ιωαννίνων) συνέβαλε σημαντικά στην κατανόηση του τρόπου λειτουργίας της μουσουλμανικής κοινότητας των Ιωαννίνων.

Αισθάνομαι την ανάγκη να ευχαριστήσω όλους εκείνους που με βοήθησαν στην εκπόνηση της ερευνητικής μου εργασίας.

Αρχικά ευχαριστώ θερμά την κυρία Άννα Μανδουλαρά, επίκουρη καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, η οποία επέβλεψε την εργασία μου με φροντίδα, υπομονή, επιμονή, με πολύτιμες υποδείξεις και ενθαρρύνοντάς με συνεχώς για την ερευνητική μου προσπάθεια. Προσωπικά αποτελεί για μένα υπόδειγμα ακαδημαϊκού αφού μου προσέφερε πολλά τόσο σε ερευνητικό όσο και σε ανθρώπινο επίπεδο.

Ένα μεγάλο ευχαριστώ οφείλω στα μέλη της εξεταστικής επιτροπής στους κυρίους Λάμπρο Φλιτούρη και Νικόλαο Αναστασόπουλο. Κατά την διάρκεια σπουδών μου τόσο σε προπτυχιακό όσο και σε μεταπτυχιακό επίπεδο οι επισημάνσεις και η καθοδήγησή τους υπήρξε καθοριστική για την μετέπειτα πορεία μου. Ένας ακόμη λόγος που θα ήθελα να ευχαριστήσω προσωπικά τον κύριο Λάμπρο Φλιτούρη, επίκουρο καθηγητή του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, είναι ότι ως υπεύθυνος του προγράμματος Erasmus του τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας, με βοήθησε να εκπληρώσω ένα μέρος του μεταπτυχιακού μου σε πανεπιστήμιο της Γαλλίας. Η ολοκλήρωση της εργασίας δεν θα ήταν ασφαλώς εφικτή αν δεν είχαν προηγηθεί τα μαθήματα αξιοποίησης και διερεύνησης των αρχειακών πηγών και των εφημερίδων από τον κύριο Νικόλαο Αναστασόπουλο.

Επίσης θα ήθελα να ευχαριστήσω την κυρία Μάρθα Παπαδοπούλου διευθύντρια των ΓΑΚ Ιωαννίνων, η οποία μου έδωσε την ευκαιρία να διερευνήσω το αρχειακό υλικό

που αφορούσε την μουσουλμανική κοινότητα των Ιωαννίνων μεταξύ των ετών 1913-1923.

Επίσης θα ήθελα να ευχαριστήσω τον κύριο Κωνσταντίνο Κουλίδα για την παραχώρηση του συγγράμματός του « *Τα βακούφια της πόλεως των Ιωαννίνων*», το οποίο εμπεριέχει με αναλυτικό τρόπο ολόκληρη την πολιτισμική αξία των μουσουλμανικών τζαμιών, υλικό που προσπάθησα να αξιοποιήσω με τον καλύτερο δυνατό τρόπο.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω από καρδιάς την οικογένειά μου για την αμέριστη στήριξή της στον αγώνα μου για την ολοκλήρωση του μεταπτυχιακού μου αλλά και γενικότερα των σπουδών μου. Στάθηκε δίπλα μου όχι μόνο με υλική στήριξη αλλά κυρίως δίνοντάς μου αγάπη και ψυχική δύναμη να συνεχίσω να πραγματοποιώ τα όνειρά μου.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Από το ύστερο Γιαννιώτικο πασαλίκι στο ελληνικό κράτος: Η Διοικητική οργάνωση στην απελευθερωμένη Ήπειρο, 1913-1914

Επιστολικό Δελτάριο. Ο βασιλιάς Κωνσταντίνος εμφανίζεται έφιππος, ενώ ο Εσάτ πασάς στέκεται ταπεινωμένος, κλίνων την κεφαλὴν του, κρατώντας το πρωτόκολλο ανά χείρας. (<https://averoph.wordpress.com/2015/02/21>, Πρωτόκολλο παράδοσης της πόλης των Ιωαννίνων)

Η δημιουργία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας είναι συνδεδεμένη με την μουσουλμανική πίστη. Σύμφωνα με την άποψη του Πάουλ Βίτεκ (Wittek, 1988), η γένεση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας στηρίχτηκε στην μουσουλμανική πίστη και αποτέλεσε υπόβαθρο των ίδιων των κατακτήσεων. Ο μουσουλμανικός χαρακτήρας του οθωμανικού κρατικού μορφώματος ήταν εμφανής από την αρχή. Κατά τον 14ο αιώνα εμφανίζονται στην αυτοκρατορία «θεσμοί» σε πλήρη ανάπτυξη (βακούφι), ενώ παράλληλα εδραιωνόταν η θέση των τζαμιών. Κάθε στρατιωτική επιτυχία θεωρούνταν όχι μόνο ως γεωγραφική επέκταση αλλά και ως θρησκευτική επέκταση-επιτυχία. Η ιδεολογία του ιερού πολέμου *gaza* για την εξάπλωση του Ισλάμ ένωσε τις ετερόκλητες οθωμανικές δυνάμεις και έδωσε ώθηση στις κατακτήσεις. Το πρώιμο οθωμανικό κράτος δεν είχε τα χαρακτηριστικά του θρησκευτικού φανατισμού και αυτό φαίνεται από το γεγονός ότι αρκετά μεγάλο ποσοστό του οθωμανικού στρατού αποτελούνταν από χριστιανούς. Αυτό δεν σημαίνει ότι το πρώιμο οθωμανικό κράτος ήταν «πολυπολιτισμικό», κι αυτό γιατί η θέση των χριστιανών και των εβραίων δεν ήταν ισότιμη με αυτή των μουσουλμάνων. Οι Οθωμανοί μετά την κατάκτηση μιας πόλης, εγκαθιστούσαν φρουρά στο κάστρο της, καταλάμβαναν τα δημόσια κτίρια και στη θέση των χριστιανικών ναών έχτιζαν τζαμιά έτσι ώστε να καλυφθούν οι ανάγκες του μουσουλμανικού πληθυσμού· κάποιες φορές η ανέγερση ενός τζαμιού είχε συμβολικό χαρακτήρα ιδιαίτερα σε εποχές εντάσεων.

Η συγκρότηση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας σύμφωνα με τα παλιά ισλαμικά πρότυπα, ταυτίζεται με την κατάκτηση της Συροπαλαιστίνης και της Αιγύπτου (1517 – 1691). Εκείνη την περίοδο τέθηκαν υπό έλεγχο περιοχές με μεγάλο ποσοστό μουσουλμανικού πληθυσμού γεγονός που άλλαξε ριζικά τα δημογραφικά δεδομένα. Ταυτόχρονα, ενσωματώθηκαν στην οθωμανική επικράτεια οι ιεροί τόποι του Ισλάμ μετατρέποντας την αυτοκρατορία σε κληρονόμο του χαλιφάτου. Μέχρι τα τέλη του 17ου αιώνα οι χριστιανικές κοινότητες βρίσκονται σε θέση υποτέλειας.¹ Κατά τον 18ο αιώνα η Οθωμανική αυτοκρατορία βρέθηκε σε υποδεέστερη θέση συγκριτικά με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες. Αυτό οφείλεται

¹ Ένα θέμα που είναι ανοιχτό για συζήτηση αφορά την βαριά φορολογία που είχε θεσπιστεί από την Οθωμανική Αυτοκρατορία εις βάρος των μη μουσουλμάνων (χαράτσι) και αν όντως αυτή ήταν ένα δείγμα της δύναμης και της εξουσίας που έφεραν οι μουσουλμάνοι έναντι των χριστιανών και των Εβραίων.

Ελένη Γκαρά-Γιώργος Τζεδόπουλος, *Χριστιανοί και Μουσουλμάνοι της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας Θεσμικό πλαίσιο και Κοινωνικές Δυναμικές*, Εκδόσεις: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών 2015, σελ.73

στην μειονεκτική θέση την οποία βρισκόταν η αυτοκρατορία στον τεχνολογικό, ιδεολογικό και οικονομικό τομέα. Από το 1839-1876 η Οθωμανική αυτοκρατορία ήταν υπό «καθεστώς» μεταρρυθμίσεων γνωστή ως Τανζιμάτ (Tanzimat = αναδιοργάνωση ή εκσυγχρονισμός). Η κίνηση αυτή για την αναδιοργάνωση του καταρρέοντος οθωμανικού κράτους προερχόταν από δύο διαφορετικές και ίσως με αλληλο-συγκρουόμενα συμφέροντα ομάδες. Η μια ήταν "εσωτερική" που την κατεύθυναν αυτοί που επιδίωκαν να αναδιοργανώσουν το κράτος, προκειμένου αυτό να μπορεί να ανακτήσει την παλιά στρατιωτική και οικονομική του ισχύ και έτσι να ανεξαρτητοποιηθεί από τις Μεγάλες Δυνάμεις. Η άλλη ήταν "εξωτερική" κατευθυνόμενη από τις ίδιες τις Μεγάλες Δυνάμεις, βεβαίως με τους υποστηρικτές της πολιτικής τους εντός του οθωμανικού κράτους, που επεδίωκαν τις μεταρρυθμίσεις αυτές προκειμένου να φιλελευθεροποιήσουν τις δομές του κράτους, να εξαλείψουν τις θρησκευτικές διακρίσεις και να διευκολύνουν έτσι την διείσδυση των ευρωπαϊκών κεφαλαίων, θεωρώντας πως η εδαφική ακεραιότητα του κράτους ήταν εξασφαλισμένη από τις ίδιες. Οι κατευθυντήριες γραμμές των μεταρρυθμίσεων θεωρούνταν ο σεβασμός για την ασφάλεια, την τιμή και την περιουσία των υπηκόων ανεξάρτητα από το θρήσκευμά τους. Την ίδια στιγμή αναγνωρίστηκαν τα μιλλέτ² και οι θρησκευτικές οργανώσεις των μη μουσουλμάνων. Παράλληλα, οι μεταρρυθμίσεις είχαν ως αποτέλεσμα μια μερίδα των μη μουσουλμάνων –κυρίως χριστιανών- να αποκτήσουν σημαντικό ρόλο ως διαμεσολαβητές σε οικονομικό και ιδεολογικό επίπεδο ανάμεσα στην αυτοκρατορία και την υπόλοιπη Ευρώπη. Την ίδια περίοδο, η ανάδυση των πρώτων εθνικών κρατών στα Βαλκάνια (ανεξάρτητη Ελλάδα, Σερβία και Ρουμανία 1856) και η ταυτόχρονη εξάπλωση της ιδεολογίας του εθνικισμού συνέβαλαν στην εμφάνιση εθνικών πολιτικών κοινοτήτων μεταξύ των χριστιανών της

² Ο όρος millet σημαίνει στη σημερινή τουρκική γλώσσα το έθνος, αλλά στο οθωμανικό διοικητικό λεξιλόγιο του 19^{ου} αιώνα δηλώνει την αναγνωρισμένη από ο Κράτος θρησκευτική κοινότητα η οποία τελεί υπό την πνευματική δικαιοδοσία ενός θρησκευτικού αρχηγού. Ήδη από το 1982, μελέτη του Β. Braude υποστήριξε την άποψη ότι ο όρος δεν υφίσταται στα οθωμανικά έγγραφα ως δηλωτικός μιας μη μουσουλμανικής θρησκευτικής κοινότητας παρά από τον 19^ο αιώνα και μετά και κυρίως κατά την περίοδο του Τανζιμάτ. Σύμφωνα με μεταγενέστερη εργασία ο όρος εμφανίζεται για πρώτη φορά με αυτή την έννοια λίγο νωρίτερα ήδη σε φερμάνια του 18^{ου} αιώνα. Κατά τις προηγούμενες περιόδους δεν φαίνεται να υπήρχαν κατά την οθωμανική έννομη τάξη ενιαίες και αποδεκτές ως σύνολα θρησκευτικές κοινότητες που να τελούν υπό την ηγεσία ενός Πατριάρχη ή Αρχιεραββίνου. Κατά τον 16^ο και 17^ο αιώνα αυτοί που τελούν υπό την ηγεσία των μελών του Ανώτατου Κλήρου εμφανίζονται ως *ta'ife*, όρος που σημαίνει «ομάδα» και που δεν δηλώνει αποκλειστικά την θρησκευτική κοινότητα, αλλά κάθε είδους ανθρώπινο σύνολο με κάποια κοινά χαρακτηριστικά (π.χ συντεχνίες).

Ελένη Γκαρά – Γιώργος Τζεδόπουλος, *Χριστιανοί και Μουσουλμάνοι στην Οθωμανική Αυτοκρατορία*, σελ. 75-80

αυτοκρατορίας.³ Θα πρέπει, όμως, να επισημανθεί ότι ο εθνικισμός δεν είχε την ίδια απήχηση σε όλες τις χριστιανικές κοινότητες. Η πλειονότητα των αγροτών δεν φαίνεται να επηρεάστηκε από την διαδικασία εθνογένεσης. Η εθνική συσπείρωση ανάλογα με τις εκάστοτε συγκυρίες εκφράστηκε συναινετικά προς την οθωμανική διοίκηση ή κάποιες φορές πήρε την μορφή βίαιης επαναστατικής εξέγερσης.

Ο σκοπός της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι διττός· αφενός εξετάζεται το υπόβαθρο του μουσουλμανικού στοιχείου στην Ήπειρο, δηλαδή, η πληθυσμιακή κατανομή, η μεταναστευτική ροή, οι πολιτικές πρακτικές της ελληνικής κυβέρνησης κατά τα έτη 1912-1923 καθώς και η μεταβολή του μουσουλμανικού στοιχείου από ανώτατη αρχή σε απλή μουσουλμανική κοινότητα. Αφετέρου θα εστιάσουμε στην μουσουλμανική κοινότητα Ιωαννίνων και θα εξετάσουμε τον τρόπο οργάνωσής της, την πολιτισμική παρουσία της αλλά και τις σχέσεις που αναπτύσσονταν μεταξύ χριστιανών και μουσουλμάνων. Ουσιαστικά, η μουσουλμανική κοινότητα των Ιωαννίνων θα διερευνηθεί ως «κατάλοιπο» της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ωστόσο, για την καλύτερη κατανόηση της θεματικής απαιτείται μια συνοπτική αναφορά στην οθωμανική αυτοκρατορία από το 1821 έως το 1913, χρονολογία που αποτελεί αφετηρία για την έναρξη μιας νέας περιόδου για το νέο ελληνικό κράτος και ιδιαίτερα για την ευρύτερη περιοχή της Ηπείρου αφού ταυτίζεται με την απελευθέρωση της. Η απελευθέρωση της πόλης των Ιωαννίνων στις 21 Φεβρουαρίου 1913 και η ένταξη της ευρύτερης περιοχής στον Εθνικό κράτος, σηματοδότησε την μετάβαση από το Οθωμανικό καθεστώς στην διαμόρφωση ενός κοινωνικού, οικονομικού και πολιτισμικού μετασχηματισμού.⁴ Στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας γίνεται εκτενής αναφορά στην παρουσία του μουσουλμανικού στοιχείου στο Βιλαέτι των Ιωαννίνων, αλλά, στην πορεία η έρευνα εστιάζεται περισσότερο στο Σαντζάκι Ιωαννίνων, το οποίο περιελάμβανε τις εξής υποδιοικήσεις: Ιωαννίνων,

³ Η ενίσχυση των εθνικιστικών κινημάτων μέσα από μια σειρά πολεμικών διαδικασιών, οδήγησε τα κράτη των Βαλκανίων σε έναν πόλεμο ενάντια στην πολυεθνικότητα της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Νικόλαος Αναστασόπουλος, Από την Οθωμανική περίοδο στο Ελληνικό κράτος: πολιτικές και κοινωνικές διαστάσεις για την περιοχή των Ιωαννίνων, *Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών*, σελ. 1-6

⁴ Η Ήπειρος κατά την συγκεκριμένη χρονική περίοδο (1913) συνεχίζει να διατηρεί τα παραδοσιακά σχήματα του 19^{ου} αιώνα τα οποία ήταν κυρίως συνδεδεμένα με τον αγροτικό τομέα. Ωστόσο μετά την πτώση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και με την διείσδυση καπιταλιστικών στοιχείων παρατηρήθηκαν αλλαγές, κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα, στις υπάρχουσες κοινωνικές δομές. Συνεπώς, όσο «απομακρύνεται» η οθωμανική παρουσία στην περιοχή των Ιωαννίνων στην αγροτική κοινωνία αρχίζουν να δημιουργούνται νέες οικονομικές λειτουργίες.

Βλ. ό.π, Νικόλαος Αναστασόπουλος, σελ.3

Κουρέντων, Κόνιτσας, Παραμυθιάς, Φιλιατών και Μετσόβου. Αυτό γίνεται για να μελετηθεί με περισσότερη ακρίβεια ένα μικρότερο μέρος του Βιλαετίου, αφού στην ανά χειράς εργασία αναλύεται η μουσουλμανική κοινότητα των Ιωαννίνων. Μοιραία ασχολούμαστε με το «παρελθόν» της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, δηλαδή, εξετάζουμε το χρονικό διάστημα μεταξύ 1821 και 1913. Στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας, γίνεται μια συνοπτική αναφορά στα δημογραφικά δεδομένα της περιόδου και στις σχέσεις μουσουλμάνων και «απίστων» και αναφερόμαστε στην διοικητική οργάνωση της Ηπείρου, πώς δηλαδή η Γενική Διοίκηση Ηπείρου συνέβαλε στην εύρυθμη λειτουργία των περιοχών. Στο επόμενο κεφάλαιο συναντάμε τα απογραφικά δεδομένα των περιοχών ανά τακτές χρονικές περιόδους και από διαφορετικούς φορείς, έτσι ώστε να γίνει μια σύγκριση των πληθυσμιακών μεγεθών μεταξύ χριστιανών και μουσουλμάνων. Ο πληθυσμιακός όγκος, η έλλειψη των μέσων καταγραφής αλλά και οι δυσχερείς καταστάσεις της περιόδου 1913 -1923 ήταν αιτίες που εμπόδισαν την ακριβή καταμέτρηση του πληθυσμού της Ηπείρου. Εκτός πεδίου έρευνας δεν θα μπορούσε να σταθεί η μεταναστευτική ροή των μουσουλμάνων κατά το διάστημα των Βαλκανικών πολέμων. Ένα σημαντικό κομμάτι της εργασίας αφορά τις ακίνητες περιουσίες των μουσουλμάνων, γι' αυτό το λόγο στην παρούσα εργασία αναφέρονται, όσο αυτό είναι δυνατόν, επώνυμα αλλά και ακριβείς τοποθεσίες των περιουσιών. Παράλληλα, αναφέρονται συγκεκριμένα περιστατικά από την καθημερινή ζωή των μουσουλμάνων της πόλης για να κατανοήσουμε την νοοτροπία αλλά και τις κοινωνικές δομές της περιόδου. Στη συνέχεια, θα μελετήσουμε την εφαρμογή των όρων της Σύμβασης των Αθηνών καθώς και τις πρακτικές του ελληνικού κράτους αναφορικά με τους μουσουλμάνους. Υπάρχουν δηλαδή τρία επίπεδα: από την μία το τοπικό που αφορά τον καθημερινό βίο, το κρατικό που αφορά τις εκάστοτε κυβερνήσεις και από την άλλη πλευρά το διεθνές με την Οθωμανική Αυτοκρατορία να παίζει σημαντικό ρόλο. Στο δεύτερο μέρος της εργασίας εξετάζεται η μουσουλμανική κοινότητα των Ιωαννίνων και συγκεκριμένα η συνύπαρξη μουσουλμάνων και χριστιανών στον ίδιο χώρο, καθώς και οι οικονομικές και εμπορικές συναλλαγές τους. Θα αναφερθούμε επίσης, στην μουσουλμανική εκπαίδευση και τέλος θα παρουσιάσουμε τους χώρους θρησκευτικής λατρείας. Κλείνοντας την εργασία σε μία συνοπτική ενότητα γίνεται μία αναφορά στην ιστορία των Τσάμηδων της Τσαμουριάς στην Ήπειρο. Επομένως, θα αποπειραθούμε να εξετάσουμε πως μια «κυρίαρχη ομάδα» λόγω θρησκεύματος γίνεται μειονότητα, πώς

επικοινωνεί με τις άλλες ομάδες και πώς το ελληνικό κράτος ανάλογα με την διεθνή συγκυρία και τις διεθνείς πιέσεις διαχειρίζεται αυτή την ομάδα.

Η πρώτη εμφάνιση των Οθωμανών στην Ήπειρο χρονολογείται στα τέλη της βασιλείας του Μουράτ Α' (1362-1389). Η πόλη των Ιωαννίνων πέφτει οριστικά στα χέρια των Οθωμανών το 1430, δηλαδή λίγο μετά την επιβολή της Οθωμανικής εξουσίας στο Αργυρόκαστρο. Στο Βιλαέτι των Ιωαννίνων παρατηρούμε επιρροές ενός εσωτερικού και ενός εξωτερικού κοινωνικοοικονομικού συστήματος. Όπως φαίνεται από μια πρώτη εκτίμηση οι βασικές αμφίδρομες σχέσεις που συνδέουν το οθωμανικό με το χριστιανικό στοιχείο για την περίοδο 1821-1912 είναι η φορολογία και η άσκηση εξουσίας.

Το ενδιαφέρον των Βαλκάνιων μελετητών στην σύγχρονη ελληνική ιστοριογραφία έχει επικεντρωθεί σε θέματα που αφορούν την οθωμανική επικυριαρχία στα Βαλκάνια και ειδικότερα στο νότιο τμήμα τους, περιοχή ανάπτυξης της ελληνικής εθνότητας. Ιδιαίτερο πεδίο μελέτης για την περίοδο που ασχολούμαστε αποτελεί η παρουσία του μουσουλμανικού πληθυσμού στην Ήπειρο κατά τον 19ο αιώνα. Το γεωγραφικό πεδίο της γεωπολιτικής και κοινωνικής δράσης στο Βιλαέτι των Ιωαννίνων δεν αποτελεί σταθερή έκταση. Το διάστημα 1821-1912 η Οθωμανική Αυτοκρατορία ταλανίζεται από εσωτερικά προβλήματα με αποτέλεσμα οι προσαρτήσεις ή αφαιρέσεις μεγάλων γεωγραφικών τμημάτων να είναι σύνηθες φαινόμενο. Το Βιλαέτι των Ιωαννίνων περιλαμβάνει ένα μεγάλο τμήμα της Αλβανίας και της Ηπείρου ή ακόμη και κατά διαστήματα και άλλες περιοχές (π.χ Καζά Λάρισας). Κάθε βιλαέτι χωριζόταν σε σαντζάκια και αυτά σε καζάδες, που διευθύνονταν αντίστοιχα από μοντεσαρίφηδες και καϊμακάμηδες.⁵ Στο εσωτερικό των καζάδων διακρίνονταν και μικρότερες περιφέρειες, οι ναχιγιέδες με επικεφαλής τους μουδίρηδες. Η διαίρεση του Βιλαετίου Ιωαννίνων κατά το 1895 ήταν η εξής⁶:

⁵ Βιλαέτι (το): Ολόκληρη περιφέρεια-Νομαρχία- Γενική Διοίκηση, Σαντζάκι (το): Σύνολο πολλών σημερινών επαρχιών, Καζάς (ο): Επαρχία, Κασαμπάς (ο): πρωτεύουσα επαρχίας, Ναχιγιές (ο): Μικρότερη περιοχή, Χανές (ο): Σπίτι.

⁶ Μιχάλης Κοκολάκης: « Η Τουρκική Στατιστική της Ηπείρου στο Σαλναμέ του 1895», <http://amarantoskonitsis.yolasite.com/resources/downloads/>

Α. Σαντζάκι Ιωαννίνων

1. Καζάς Ιωαννίνων (Γιάννινα)
- α. Ναχιγιές Ζαγορίου (Τσεπέλοβο)
- β. Ναχιγιές Κουρεντών (Ζίτσα)
2. Καζάς Παραμυθιάς (Παραμυθιά)
3. Καζάς Φιλιατών (Φιλιάτες)
4. Καζάς Κόνιτσας (Κόνιτσα)
5. Καζάς Λεσκοβικίου (Λεσκοβίκι)
6. Καζάς Μετσόβου (Μέτσοβο)

Β. Σαντζάκι Αργυροκάστρου

1. Καζάς Αργυροκάστρου
2. Καζάς Πωγωνιού (Βοστίνα)
3. Καζάς Πρεμετής (Πρεμετή)
- α. Ναχιγιές Φράσαρης (Φράσαρη)
4. Καζάς Τεπελενίου (Τεπελένι)
5. Καζάς Δελβίνου (Δ έ λ β ι ν ο)
- α. Ναχιγιές Αγ. Σαράντα
6. Καζάς Κουρβελεσιου
- α. Ναχιγιές Χειμάρας (Χειμάρα)

Γ. Σαντζάκι Μπερατιού

1. Καζάς Μπερατιού (Μπεράτι)
- α. Ναχιγιές Μαλακάστρας (;)
2. Καζάς Αυλώνας (Αυλώνα)
3. Καζάς Γκοσνίτσας (Βλ ιούσα)
4. Καζάς Λιούσνιας (Λιούσνια)
- α. Ναχιγιές Φιεριού (Φιέρι)

Δ. Σαντζάκι Πρέβεζας

1. Καζάς Πρέβεζας (Πρέβεζα)
2. Καζάς Λούρου (Ν. Φιλιππιάδα)
- α. Ναχιγιές Τζουμερκών (Νησίστα)
3. Καζάς Μαργαριτιού (Μαργαρίτι)
- α. Ναχιγιές Πάργας (Πάργα)
4. Ναχιγιές Φαναριού (Γορίτσα).

Το Βιλαέτι των Ιωαννίνων περιλαμβάνει διοικητικά (1858/69 – 1881/1913) τα Σαντζάκια Ιωαννίνων, Πρέβεζας, Άρτας, Αργυροκάστρου, Μπερατιού και Τρικάλων. Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι κατά την περίοδο 1821-1913 η πόλη των Ιωαννίνων μετατρέπεται από την «πόλη-παζάρι» στην «πόλη-πρακτορείο»⁷, και στην ουσία μετατρέπεται σε πολιτιστικό κέντρο της Ηπείρου.

Ο 19^{ος} αιώνας χαρακτηρίζεται από σταθερή μείωση του ποσοστού των μουσουλμάνων και αύξηση των χριστιανών και Εβραίων. Ο σχηματισμός των μουσουλμανικών κοινοτήτων της Ηπείρου οφείλεται αποκλειστικά στους μαζικούς εξισλαμισμούς που πραγματοποιήθηκαν στους πρώτους τρεις αιώνες της Οθωμανικής κυριαρχίας.⁸ Οι δημογραφικές αναλύσεις στο Βιλαέτι των Ιωαννίνων μεταξύ των ετών 1830-1867 δείχνουν ότι ο μωαμεθανικός πληθυσμός ήταν συγκεντρωμένος στο βόρειο τμήμα του Βιλαετίου και ο χριστιανικός στο νότιο. Στην πραγματικότητα, το χριστιανικό στοιχείο υπερτερεί του μουσουλμανικού με ποσοστό 57,5% έναντι του ποσοστού 42,5% των μουσουλμάνων.⁹ Σύμφωνα με τον ιστορικό Γεώργιο Πλουμίδα την περίοδο πριν την απελευθέρωση της Ηπείρου ο πληθυσμός της συνολικά ήταν

⁷ Βλ. Ευάγγελος Δημητριάδης, *Το Βιλαέτι των Ιωαννίνων κατά τον 19ο αιώνα*, Εκδόσεις : Κυριακίδη, σελ.13-16

⁸ Βλ. Μιχάλης Κοκολάκης, *Το ύστερο Γιαννιώτικο πασαλίκι*, Αθήνα 1993, σελ. 44

⁹ Βλ. ό.π., Ευάγγελος Δημητριάδης, σελ. 62-63

550.000 κάτοικοι. Από αυτούς οι 300.000 ήταν Έλληνες (55%-60%), 210.000 ήταν Αλβανοί, οι 25.000 Βλάχοι και οι 20.000 Τούρκοι. Οι αριθμοί αυτοί θεωρούνται πλησιέστεροι στην οθωμανική απογραφή του 1908.¹⁰

Πίνακας 1. ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΕΘΝΟΤΗΤΩΝ 1830-1913

ΕΘΝΟΤΗΤΑ	1830-1867	1874	ΑΡΧΕΣ 20 ^{ΟΥ} αι.
Οθωμανοί	46%	42,5%	43,3%
Χριστιανοί	54%	57,5%	55,8%

Πηγή: Γεώργιος Σ. Πλουμίδης, *Ο ελληνισμός της Ηπείρου στις παραμονές της απελευθέρωσης του 1905-1912*, σελ.335-374

Παρατηρούμε ότι κατά την διάρκεια του 19^{ου} αι. ο μουσουλμανικός πληθυσμός κυμαίνεται μεταξύ 42,5-46%, ενώ ο χριστιανικός μεταξύ 54% και 57%. Επομένως, το Βιλαέτι των Ιωαννίνων έχει εθνική αναλογία πληθυσμών ίση με: Οθωμανοί 44% προς Χριστιανούς 56%.

Οι Οθωμανοί κατοικούν στις σημαντικότερες πόλεις της περιφέρειας και ιδιαίτερα στους βόρειους μεγάλους οικισμούς. Ο οθωμανικός πληθυσμός είναι μουσουλμανικού θρησκευματος, αλλά ποικίλης εθνολογικής σύστασης (π.χ Αλβανοί-Μουσουλμάνοι, εξισλαμιθέντες κ.τλ). Η σύνδεσή τους με την περιφέρεια και τους πληθυσμούς της είναι καθαρά εκμεταλλευτική, αφού κατέχουν τα σημαντικότερα μέσα παραγωγής (γη, τσιφλίκια, εγκαταστάσεις). Ταυτόχρονα, οι ίδιοι αυτοί αξιωματούχοι κατέχουν το στρατιωτικό και διοικητικό πλέγμα της κρατικής εξουσίας ως κρατικοί, θρησκευτικοί, πολιτικοί ή στρατιωτικοί λειτουργοί. Από την άλλη μεριά υπάρχει ένα τμήμα του μουσουλμανικού πληθυσμού που απασχολείται ως αγροτικό ή εργατικό δυναμικό στην ύπαιθρο. Αυτός ο πληθυσμός σχηματίζει μια αγροτική τάξη μουσουλμάνων που κατοικούν σε μικρού μεγέθους αμιγείς οθωμανικούς οικισμούς. Η γλώσσα των μουσουλμάνων της Ηπείρου ήταν κατά κύριο λόγο η ελληνική,¹¹ αφού μιλούσαν και έγραφαν ελληνικά με ελάχιστους τουρκικούς

¹⁰Βλ. Γεώργιος, Σ. Πλουμίδης, *Ο Ελληνισμός της Ηπείρου στις παραμονές της απελευθέρωσης του 1905-1912*, σελ.335-374

¹¹ Μια σύντομη αναδρομή στο παρελθόν δείχνει ότι η ελληνική γλώσσα ήταν από αιώνες η επικρατέστερη γλώσσα του βιλαετίου και είχε γίνει σχεδόν μητρική και για το τουρκικό στοιχείο. Στην εποχή του Αλή πασά, η διοίκηση χρησιμοποιούσε την ελληνική που μεταγενέστερα χρησιμοποιήθηκε και στα δικαστήρια. Η κατάσταση αυτή ανησύχησε την Πύλη, η οποία με σχετική απόφαση, το 1889, απαγόρευσε τη χρήση της στα δικαστήρια των Ιωαννίνων, κίνηση που προκάλεσε τις αντιδράσεις των Ηπειρωτών. Τον Νοέμβριο του 1891 συνέταξαν τεκμηριωμένο υπόμνημα προς τον Πατριάρχη, ζητώντας του την παρέμβασή του για να ανακληθεί η εν λόγω απόφαση. Η τρομοκρατία που εξαπέλυσε η διοίκηση μόλις έμαθε την σύνταξη του υπομνήματος είχε ως αποτέλεσμα την ματαίωσή του. Τρομοκρατία όμως ασκήθηκε και στον ελληνικό τύπο της

χαρακτήρες, εκτός από την περιοχή της Τσαμουριάς όπου οι περισσότεροι μουσουλμάνοι μιλούσαν την αλβανική.

αυτοκρατορίας στον οποίο η λογοκρισία απαγόρευσε να γραφτούν άρθρα σχετικά με το θέμα. Οι Ηπειρώτες εξακολουθούσαν να μάχονται για την καθιέρωση της ελληνικής γλώσσας στην διοίκηση και στην δικαιοσύνη μέχρι τις παραμονές των Βαλκανικών πολέμων. Σημαντικό επίσης είναι ότι σύμφωνα με το υπόμνημα τα δικαστήρια εξαιτίας της έλλειψης της ελληνικής δεν ήταν πλέον τόπος απονομής της δικαιοσύνης αλλά τόπος «κυκεῶνος βαθυλωνίας και πάσης καταχρήσεως και παρανομίας».

Βλ. Ελευθερία Νικολαΐδου, *Ο Ηπειρωτικός Τύπος κατά την Προαπελευθερωτική Περίοδο*, Λόγος Πανηγυρικός εκφωνήθηκε 20/2/1983, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων 1983, σελ. 11

Η απελευθέρωση των Νέων Χωρών δημιούργησε μια νέα κατάσταση και τέθηκε επί τάπητος η αποκέντρωση της Διοίκησης τους. Η ανάγκη για αποκέντρωση της Διοίκησης, έδωσε την δυνατότητα να προχωρήσει η αναδιοργάνωση της Ηπείρου και γενικότερα τα απελευθερωμένα εδάφη να ενταχθούν με γρηγορότερους ρυθμούς στο ελληνικό κράτος. Η διοικητική διάρθρωση των απελευθερωμένων εδαφών οδήγησε στην δημιουργία δυο Γενικών Διοικήσεων: της *Ελληνικής (Γενικής) Διοικήσεως της Μακεδονίας και της Γενικής Διοικήσεως εν Ηπείρῳ*.

Η βιβλιογραφία για το έργο που επιτέλεσε η Γενική Διοίκηση στην Ήπειρο είναι πενιχρή έως ανύπαρκτη. Άλλωστε οι δυσκολίες ενσωμάτωσης της Ηπείρου στον εθνικό κορμό, κυρίως στο επίπεδο των κρατικών λειτουργιών ήταν δεδομένες. Τα περισσότερα στοιχεία αντλούνται κυρίως από τον τοπικό Τύπο και κάποιες μελέτες ερευνητών που ενδιαφέρονταν για την τοπική διοικητική οργάνωση της Ηπείρου μετά την ενσωμάτωση της στον κύριο κορμό της Ελλάδας. Θα επιχειρήσουμε να αναλύσουμε κάποιες όψεις της δημόσιας ζωής της πρώτης δεκαετίας διακυβέρνησης στην απελευθερωμένη Ήπειρο, αλλά και τον τρόπο διαχείρισης των μουσουλμανικών ζητημάτων. Η αναφορά μας στην Γενική Διοίκηση Ηπείρου είναι συχνή δεδομένου ότι ο ρόλος της ήταν κομβικός και πολλές φορές κρινόταν απαραίτητη η συμβολή των υπευθύνων της Γενικής Διοίκησης για την διευθέτηση διαφόρων θεμάτων.¹² Η συγκρότηση των Γενικών Διοικήσεων ήταν απαραίτητες για την διευθέτηση ζητημάτων αλλά και για την ανασυγκρότηση της δημόσιας ζωής. Η οργάνωση των υπηρεσιών της Γενικής Διοίκησης ήταν η εξής: τμήμα Διοικητικού, τμήμα Δικαστικού και Περιθάλψεως και Σποράς. Στην συνέχεια με σχετικές διατάξεις προστέθηκαν το Ταχυδρομικό, Τηλεγραφικό και Τηλεφωνικό Τμήμα· το τμήμα Δημοσίων Έργων και Ναυτιλίας, το Οικονομικό τμήμα, το τμήμα Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδύσεως και το τμήμα Κοινωνικής Πρόνοιας. Σε πρώτη φάση η Γενική Διοίκηση Ηπείρου ανέλαβε την ανασυγκρότηση των σημερινών νομών: Ιωαννίνων, Πρεβέζης και Θεσπρωτίας· στις οποίες το μουσουλμανικό στοιχείο είχε έντονη παρουσία. Επίσης, προτεραιότητα δόθηκε στην εξασφάλιση της ισονομίας και ισοπολιτείας ανάμεσα στις κοινότητες (Μουσουλμάνων, Χριστιανών, Εβραίων), καθώς και στην απονομή της Δικαιοσύνης. Διευθυντής της Γενικής Διοίκησης Ηπείρου ήταν ο Γ. Χ. Ζωγράφος· για τα έτη 1913-1914 διατήρησε την διοικητική διαίρεση του παλαιού καθεστώτος σε σαντζάκια και καζάδες. Παράλληλα, η Γενική

¹² Βλ. ό.π, Νικόλαος Αναστασόπουλος, σελ.4

Διοίκηση Ηπείρου επέτρεψε την άσκηση των θρησκευτικών καθηκόντων των κοινοτήτων. Ακόμη διόρισε πολλούς θρησκευτικούς λειτουργούς μουσουλμάνους (μουφτήδες) αναλαμβάνοντας την μισθοδοσία τους. Σε όλες τις περιοχές με μουσουλμανικό πληθυσμό λειτουργούσαν μουσουλμανικά σχολεία, ενώ πολλοί μουσουλμάνοι διορίστηκαν σε διοικητικές και οικονομικές υπηρεσίες, σε θέσεις κατώτερου προσωπικού αλλά και ως διερμηνείς δικαστηρίων, οικονομικών υπηρεσιών και κτηματολογίου.¹³

Με ανακοίνωσή της η Γενική Διοίκηση Ηπείρου εγγυόταν σε όλους τους κατοίκους, ανεξαρτήτου θρησκείας και εθνότητας, την ασφάλεια της ζωής, της τιμής και της περιουσίας. Την ίδια στιγμή, υπενθύμιζε ότι όσοι θα επιχειρούσαν να διαταράξουν την δημόσια τάξη ή να αγνοήσουν τις διαταγές της Στρατιωτικής Διοίκησης και τους νόμους της Ελλάδας θα τιμωρούνταν παραδειγματικά.

Οι προσπάθειες για αλλαγή και εκσυγχρονισμό της Ηπείρου, τόσο σε δημόσιο όσο και σε ιδιωτικό επίπεδο, ήταν αντίθετες με τις παλιές πρακτικές του οθωμανικού διοικητικού συστήματος, δηλαδή, επρόκειτο, για σταδιακή «απαγκίστρωση» από τα οθωμανικά κατάλοιπα διοίκησης. Βέβαια από την άλλη πλευρά, η αλλαγή της διοικητικής οργάνωσης απαιτούσε χρόνο και η προσαρμογή των χριστιανών και μουσουλμάνων υπηκόων στις αλλαγές δεν ήταν πάντα εύκολη υπόθεση, μάλιστα, κάποιες φορές λάμβανε εκρηκτικές διαστάσεις, επειδή οι προσδοκίες τους δεν έβρισκαν άμεση δικαίωση και η επιβίωση πολλών εξαρτώνταν ακόμη από την κυριαρχία των τσιφλικάδων. Το ζήτημα των κτηματικών διαφορών ήταν το πιο επίμαχο, το οποίο συχνά χρειαζόταν την επέμβαση των αρχών ή και της Γενικής Διοίκησης Ηπείρου.

Η Γενική Διοίκηση Ηπείρου έκανε αξιόλογες προσπάθειες για να στεφθούν με επιτυχία οι αλλαγές στην εκπαίδευση, στις συγκοινωνίες, στον εργασιακό τομέα και γενικά σε όλο το διοικητικό φάσμα. Αναμφισβήτητα, το έργο της Γενικής Διοίκησης Ηπείρου ήταν επιτυχημένο διότι: α) η αποκέντρωση των Διοικήσεων που εφαρμόστηκε στα απελευθερωμένα εδάφη είχε ως αποτέλεσμα οι γενικές διοικήσεις που δημιουργήθηκαν να αποτελούν ένα είδος αυτοτελούς υπουργείου, ιδιαίτερα κατά το πρώτο διάστημα· β) σαφώς σημαντικό ρόλο έπαιζαν και οι υπάλληλοι των Γενικών

¹³ Βλ. Ελευθερία Νικολαΐδου, *Η οργάνωση του Κράτους στην απελευθερωμένη Ήπειρο (1913-1914)*, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Φιλοσοφική Σχολή σελ. 498-499

Διοικήσεων είτε προέρχονταν από την Παλαιά Ελλάδα είτε από τα απελευθερωμένα εδάφη.¹⁴

¹⁴ Βλ. ό.π, Ελευθερία Νικολαΐδου, σελ. 502- 509, 510-533

ΜΕΡΟΣ Α΄

*«Απογραφές και Συμβάσεις: Πληθυσμιακές καταγραφές, Μεταναστευτική ροή και
Διοίκηση κατά την περίοδο 1913-1923»*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

Μουσουλμανικός Πληθυσμός: ο παραμορφωτικός καθρέφτης των απογραφών, 1913-1923

Οι πολιτικές σκοπιμότητες που κάλυψαν για ενάμιση αιώνα το φυλετικό και εθνολογικό υπόβαθρο της Ηπείρου, δημιούργησαν με την πάροδο του χρόνου μια σύγχυση εννοιών και κριτηρίων σε σημείο που είναι δύσκολο να προσδιοριστεί η σύνθεση του πληθυσμού στο πασαλίκι των Ιωαννίνων. Τα πληθυσμιακά στοιχεία του 19^{ου} αιώνα για την περιοχή της Ηπείρου είναι ελάχιστα, με αποτέλεσμα να μην έχουμε ξεκάθαρη εικόνα για τον ακριβή πληθυσμό της. Θα πρέπει να αναφερθεί ότι τα στοιχεία των απογραφών πριν το 1913 είναι διάσπαρτα και συγκεχυμένα καθώς τα πληθυσμιακά κριτήρια διαφοροποιούνται για κάθε απογραφή· επομένως τα αποτελέσματα ποικίλουν, γεγονός που αποτελεί μειονέκτημα για κάποιον που επιθυμεί να μελετήσει τον πληθυσμό μια περιοχής όπως η Ήπειρος, όπου οι μουσουλμάνοι αποτελούσαν το ήμισυ των κατοίκων. Η απογραφή του 1913 ξεκίνησε αμέσως μετά το τέλος του Β' Βαλκανικού πολέμου και σκοπό είχε την καταγραφή του πληθυσμού των Νέων Χωρών (Ήπειρο, Μακεδονία, Κρήτη) ενώ η απογραφή του 1923 είναι η τελευταία που αφορά την παρουσία του μουσουλμανικού στοιχείου στην Ήπειρο δεδομένου ότι έπειτα ακολούθησε η Ανταλλαγή των πληθυσμών.

Η απογραφή πριν το 1913, δηλαδή το 1906 είχε χαρακτήρα «εθνολογικό», εστίαζε περισσότερο στην εθνολογική σύσταση του πληθυσμού εξαιτίας της κρίσης του Μακεδονικού ζητήματος και της Βουλγαρικής εξαρχίας. Σύμφωνα με τις πληροφορίες του ιστορικού Μ. Κοκολάκη, ένα χρόνο πριν τη έναρξη της απογραφής, τον Απρίλιο του 1905, στην εφημερίδα «Ιωάννινα» δημοσιεύτηκε η σχετική απόφαση για την διεξαγωγή της απογραφής στην πόλη. Επιθυμία του βεζύρη Φερίτ πασά ήταν να κατατάξει τους Χριστιανούς σε Έλληνες, Βουλγάρους και Αλβανούς με βάση την «φυλή» ή την γλώσσα τους, το εγχείρημα όμως συνάντησε πολλές δυσκολίες κυρίως όμως την έντονη αντίδραση του Πατριαρχείου που υποστήριξε τον καθιερωμένο χαρακτηρισμό «Ρωμίος Ορθόδοξος». Τα αποτελέσματα της απογραφής δίνουν συνολικό πληθυσμό για το Βιλαέτι των Ιωαννίνων 151.812 κατοίκους εκ των οποίων οι 112.000 ήταν Μουσουλμάνοι. Συγκεκριμένα, στην πόλη των Ιωαννίνων, το 1906, κατοικούσαν συνολικά 42.031 μουσουλμάνοι.

Η απογραφή του 1913 πραγματοποιήθηκε σε μια εποχή κατά την οποία τα ελληνοαλβανικά σύνορα δεν είχαν ακόμη καθοριστεί επίσημα, με αποτέλεσμα τα

απογραφικά στοιχεία να μην περιλαμβάνουν αρκετές περιοχές. Παρόλα αυτά, τα ελλιπή απογραφικά στοιχεία για την βορειότερη περιοχή της Ηπείρου αναπληρώνονται από την «Εθνολογική Στατιστική της βορείου Ηπείρου του 1913», η οποία εκδόθηκε από το Ελληνικό Γενικό Στρατηγείο το 1919. Στα στοιχεία αυτά ο πληθυσμός παρουσιάζεται κατά πόλεις και χωριά και διακρίνεται σε «Έλληνες» και «Αλβανούς», εννοώντας βέβαια τους Χριστιανούς και Μουσουλμάνους αντίστοιχα. Η απογραφή που διενεργήθηκε το 1913, ήταν η πρώτη επίσημη απογραφή για τον πληθυσμό της Ηπείρου: στην εν λόγω απογραφή οι κατά τόπους απογραφικές επιτροπές είχαν εντολή να μην λάβουν υπόψη τους την εθνικότητα, τη θρησκεία ή τη γλώσσα. Γεγονός που επιβεβαιώνεται μέσω του τοπικού τύπου με σχετικό άρθρο του δικηγόρου Νέστωρ Γεργίτση, ο οποίος, μεταξύ άλλων επισημαίνει ότι η γλώσσα ή το θρήσκευμα δεν είναι βασικό γνώρισμα της εθνικότητας. Αντίθετα η εθνική συνείδηση πηγάζει από την κοινή ιστορία και παράδοση ενός λαού.¹⁵ Τα απογραφικά στοιχεία του 1913 μαρτυρούν την εθνολογική σύσταση της πόλης των Ιωαννίνων, σύμφωνα με την οποία από τους 16.528 κατοίκους, οι 11.842 ήταν χριστιανοί, οι 2.184 μουσουλμάνοι και οι 2.502 Εβραίοι¹⁶. Στην στατιστική που απέστειλε το Υπουργείο Εξωτερικών προς την ελληνική πρεσβεία στο Παρίσι το 1916, οι μουσουλμάνοι των νομών Ιωαννίνων και Πρεβέζης αποτελούσαν το 18% του συνολικού πληθυσμού της Ηπείρου. Η πλειοψηφία των μουσουλμάνων βρισκόταν στην Υποδιοίκηση Μαργαριτίου, με ποσοστό 54%. Τα πληθυσμιακά στοιχεία που συγκεντρώθηκαν από την απογραφή του 1920 και τα οποία απέστειλε το Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας προς το Υπουργείο Εξωτερικών το 1923, δείχνουν ότι υπήρχαν 16.000 μουσουλμάνοι στην Υποδιοίκηση Ιωαννίνων¹⁷, δηλαδή τα Σαντζάκια Ιωαννίνων, Κόνιτσας, Παραμυθιάς, Πωγωνίου και Φιλιατών, αποτελώντας το 11% του συνολικού πληθυσμού. Σύμφωνα με τα στοιχεία του Γραφείου της Γενικής Διοίκησης Ηπείρου το Δεκέμβριο του 1920 στα Ιωάννινα διέμεναν 351 μουσουλμανικές οικογένειες, 140 στην περιοχή της Κόνιτσας, 123 στο Πωγώνι (ή Βοστίνη), 150 στην Παραμυθιά και τέλος 237 στους Φιλιάτες¹⁸. Στηριζόμενοι στα έγγραφα που βρέθηκαν στα Γενικά

¹⁵ «Η Εθνικότης της Ηπείρου», 27/8/1913, Νέστωρ Γεωργίτσης, *Ήπειρος*, Έτος 5°, αρ. 22, σελ. 1

¹⁶ «Ο πληθυσμός της πόλεως Ιωαννίνων», 10/10/1913, *Ήπειρος*, Έτος 5°, σελ. 3

¹⁷ Υποδιοικήσεις Ιωαννίνων, Κόνιτσας, Παραμυθιάς, Πωγωνίου και Φιλιατών

¹⁸ Γενικά Αρχεία Κράτους Ν. Ιωαννίνων, (στο εξής ΓΑΚ) φ. 156, υποφ.4, Γενική Διοίκηση Ηπείρου προς Υπουργείο εκκλησιαστικών και Δημόσιας Εκπαίδευσης, Ιωάννινα 26.2/11.3.1921, απ. πρ. 2051.

Αρχεία Κράτους (Ιωάννινα) η απόφαση του ν. 2345 για διαβάθμιση των μουφτήδων¹⁹ βάσει των εδρών του Βιλαετίου έφερε στην επιφάνεια το σύνολο των μουσουλμανικών οικογενειών ανά Σαντζάκι. Πιο αναλυτικά παρατίθενται στον παρακάτω πίνακα:

Πίνακας 2. Μουσουλμανικές Οικογένειες 1920

Όνομα Μουφτή	Έδρα Μουφτήδων	Οικογένειες	Περιφέρειες	Σύνολο
Φουάτ Μουσταφάς	Ιωάννινα	351	-	351
Ζεινέλ Οσμάν	Πρέβεζα	204	-	204
Αλή Σετκής	Φιλιπιάδα	45	25	65
Αδέμ Φεραϊτζής	Μαργαρίτι	400	970	1370
Μεχμέτ Ζεκεργιά	Φιλιάτες	237	915	1152
Χαβούζ Μαχεντίν	Παραμυθιάς	150	349	499
Γιαγιά Χουσεϊν Τσουλάκης	Βοστίνα (Πωγωνίου)	123	42	145
Σαλή Ομέρ Πετάν	Κόνιτσα	140	40	180

Πηγή: Γενικά Αρχεία Κράτους (Ιωάννινα)

Παρατηρώντας τον παραπάνω πίνακα μπορεί να συμπεράνει κανείς ότι το μεγαλύτερο μέρος του μουσουλμανικού πληθυσμού βρισκόταν στην περιοχή του Μαργαριτίου και το μικρότερο στην περιοχή της Φιλιπιάδας. Τα παραπάνω πληθυσμιακά στοιχεία μας δίνουν μια συνολική εικόνα για τον μουσουλμανικό πληθυσμό κατά το έτος 1920. Επίσης, ο πίνακας συνοδευόταν από επιστολές των μουφτήδων: Ιωαννίνων, Φιλιατών και Κονίτσης με αναλυτική αναφορά σχετικά με τον αριθμό των μουσουλμανικών οικογενειών.²⁰ Ενδεικτικά παραθέτω ένα μικρό απόσπασμα της επιστολής του Μουφτή Ιωαννίνων προς την Νομαρχία Ιωαννίνων:

«...Λαμβάνω τήν τιμήν να αναφέρω ότι όνομάζομαι Φουάτ Μουσταφά ύπηρετών Μουφτής Ιωαννίνων από Τουρκοκρατίας και άναγνωρισθείς τοιούτος από της ημέρας τής καταλήψεως τής πόλεως Ιωαννίνων υπό της Ελλάδος και ύπηρετών έκτοτε ως Μουφτής Ιωαννίνων Έλλην ύπήκοος, δημόσιος υπάλληλος καί ότι οί οίκογένειες αί Μουσουλμανικάί υπό τήν πνευματική μου δικαιοδοσίαν τελούσαι άνέρχονται είς τόν

¹⁹ Με τον νόμο 2345, οι Μουφτήδες της Ηπείρου ήταν υποχρεωμένοι να υποβάλλουν προς την Γενική Διοίκηση Ηπείρου αναλυτικό πίνακα με τις μουσουλμανικές οικογένειες με σκοπό την ταξινόμηση και εγκατάσταση των Μουφτήδων. ΓΑΚ Ιωαννίνων, φ.156, υποφ.4, αρ.πρ. 2051

²⁰ ΓΑΚ Ιωαννίνων, φ. 156, υποφ.4 αρ.πρ. 11721 επιστολή μουφτή Ιωαννίνων, αρ.πρ. 16619 επιστολή Μουφτή Φιλιατών, αρ.πρ. 3204 επιστολή Μουφτή Κονίτσης.

*ἀριθμόν τριακοσίων πενήντα και μιας εν τῷ πόλει και εἴκοσιν εν τῇ περιφέρεια πόλεως Ἰωαννίνων».*²¹

Συγκρίνοντας, τα στατιστικά δεδομένα που προέκυψαν από τις απογραφές, παρατηρούμε μια στοιχειώδη μείωση του μουσουλμανικού πληθυσμού. Η κυριότερη αιτία μείωσης του μουσουλμανικού στοιχείου αποδίδεται στην μετανάστευση κατά την περίοδο 1915-1920. Κατά την διάρκεια της Ανταλλαγής των πληθυσμών (1923), στην περιοχή της Ηπείρου καταγράφηκαν 24.070 μουσουλμάνοι. Τα στατιστικά δεδομένα της απογραφής βοήθησαν να προσδιοριστεί όχι μόνο ο συνολικός αριθμός των μουσουλμάνων, αλλά και αν κατοικούσαν σε αμιγείς ή μικτούς συνοικισμούς. Από την εν λόγω απογραφή του 1923 προκύπτει ότι το 59% των μουσουλμάνων κατοικούσαν σε αμιγείς συνοικισμούς και σε ποσοστό 41% σε μικτούς. Στον νομό των Ιωαννίνων την περίοδο 1923 οι μουσουλμάνοι κατοικούσαν αποκλειστικά σε μικτούς οικισμούς με συνολικό πληθυσμό 1.159 μουσουλμάνους. Από την απογραφή του 1920 προκύπτουν στοιχεία σχετικά με την γλώσσα που χρησιμοποιούσαν οι μουσουλμάνοι. Βέβαια, το μεγαλύτερο τμήμα του μουσουλμανικού πληθυσμού της Ηπείρου μιλούσε την αλβανική, επομένως ήταν αλβανόφωνοι²² και ήταν εγκατεστημένοι στην περιοχή της Τσαμουριάς.²³ Η απογραφή του 1912 καταγράφει συνολικά 51.328 μουσουλμάνους στο Βιλαέτι των Ιωαννίνων εκ των οποίων οι 14.358 είχαν ως μητρική την ελληνική γλώσσα, γεγονός που επιβεβαιώνεται και από την γλώσσα που συνέτασσαν τα επίσημα έγγραφα της μουσουλμανικής κοινότητας των Ιωαννίνων και όχι μόνο. Αντίστοιχα στοιχεία εντοπίζονται και στην έρευνα του μελετητή Χ. Χρηστοβασίλη, ο οποίος παρατήρησε ότι πολλοί αλβανόφωνοι μουσουλμάνοι ήταν δίγλωσσοι. Όσον αφορά τους μουσουλμάνους των Ιωαννίνων ονομάζονταν Τουρκογιαννιώτες. Επίσης, μουσουλμάνοι κατοικούσαν σε συνοικισμούς της Υποδιοίκησης Παραμυθιάς και Κόνιτσας καθώς και σε δύο μικτούς οικισμούς της Υποδιοίκησης Πωγωνίου (Βοστίνη και Χρυσούδουλη). Ο πληθυσμός αυτός μιλούσε και έγραφε ελληνικά με τουρκικούς χαρακτήρες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της χρήσης των ελληνικών ως επίσημη γλώσσα αποτελεί η επιστολή του

²¹ ΓΑΚ Ιωαννίνων, φ.156, υποφ.4, αρ.πρ.11721, 19/10/1920, Επιστολή Μουφτή Ιωαννίνων προς Νομαρχία Ιωαννίνων

²² Ιωάννης Γκλαβίνας, «Οι μουσουλμανικοί πληθυσμοί στην Ελλάδα (1912-1923)» σελ. 31
Από τους 26.100 μουσουλμάνους οι 21.800 μιλούσαν αλβανικά.

²³ Η περιοχή της Τσαμουριάς αποτελούνταν από της Υποδιοικήσεις Μαργαριτίου, Φιλιατών και Παραμυθιάς.

Μουφτή Πρεβέζης, ο οποίος μεταξύ άλλων επισημαίνει ότι οι Μουσουλμάνοι που γεννήθηκαν στην Ήπειρο, είχαν ως μητρική γλώσσα την ελληνική και δεν διαφέρουν σε τίποτα άλλο από τους Έλληνες χριστιανούς πέραν του θρησκευματος. Παρατίθεται το σχετικό απόσπασμα από την επιστολή²⁴

«Σημειωτέον Έξοχότατε, ότι ήμεϊς οί έν Πρεβέζη, έναπομείναντες Μουσουλμάνοι, γεννηθέντες έν Ήπείρῳ καί ἔχοντες μητρικήν γλώσσαν τήν Ἑλληνικήν, κατ' οὐδέν διαφέρομεν τῶν Ἑλλήνων Χριστιανῶν εἰμή κατά τήν διαφοράν τοῦ θρησκευματος. Διὸ καί ἔθνικόν συμφέρον τήν ἴσῃν προστασίαν μας».

Σύμφωνα με την επιστολή του δημοσιογράφου Murray, η οποία δημοσιεύτηκε το 1913 στην εφημερίδα «Ήπειρος» στα πλαίσια της περιήγησής του στην ευρύτερη περιοχή της Ηπείρου, διευκρίνιζε μεταξύ άλλων ότι οι μουσουλμάνοι που συνάντησε «είναι Έλληνες στο φρόνημα και όχι Άλβανοί».²⁵ Επίσης στην ίδια επιστολή επισημαίνει ότι «ο συνασπισμός» των μουσουλμάνων και των χριστιανών της Ηπείρου είναι αποτέλεσμα της σωστής ελληνικής διοίκησης. Ο ίδιος παρατήρησε ότι τα πολιτικά αισθήματα των δύο θρησκευτικών ομάδων ταυτίζονται. Παρακάτω παρατίθεται απόσπασμα του δημοσιεύματος:

«... Ἐκεῖνο τό ὅποιον μοι ἐνεποίησε μεγαλυτέραν ἐντύπωσιν εἶναι ἡ ἀλληλεγγύη τῶν πατριωτικῶν αἰσθημάτων ἅτινα διακρίνουσι πάντας τοὺς έν Ήπείρῳ ἄνδρας, γυναῖκας, καί παιδιά καί τὰ ὁποῖα παρατηροῦν τόσον εἰς τοὺς Χριστιανούς ὅσο καί εἰς τοὺς Μουσουλμάνους. Μοί εἶχον εἰπῇ ὅτι θα εὕρισκον Ἀλβανούς ἐάν ἐπισκεπτόμην τήν Ἑπειρον. Δέν συνάντησα κανέναν. Εἶναι ἀληθές ὅτι συνάντησα πολλούς Μουσουλμάνους ἀλλ' οὗτοι εἶναι Ἑλληνες στο φρόνημα καί ὄχι Ἀλβανοί...»

Οι μουσουλμάνοι που μιλούσαν την τουρκική γλώσσα ήταν ελάχιστοι και αποτελούσαν κατάλοιπα του οθωμανικού και στρατιωτικού μηχανισμού δεν ξεπερνούσαν τα 1.000 άτομα, ενώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι υπήρχαν και μουσουλμάνοι αθίγγανοι. Οι μουσουλμάνοι αλβανικής καταγωγής δεν συμπεριλήφθησαν στην Ανταλλαγή των Πληθυσμών που επέβαλλαν οι όροι της Σύμβασης της Λωζάννης, έτσι σύμφωνα με την απογραφή του 1928 οι μουσουλμάνοι

²⁴ ΓΑΚ Ιωαννίνων, φ.65, υποφ.2, αναφορά Μουφτή Πρέβεζας Ζεϊνέλ Οσμάν προς Γενικό Διοικητή Ηπείρου, Πρέβεζα 14/27.8.1918, αρ. πρ.11230)

²⁵ «Ο κ. Murray και η Ήπειρος, Μία σοβαρότατη επιστολή», 20/11/1913, Α.Μ Murray (συνταγματάρχης), αριθμός φύλλου 93, Ήπειρος, Έτος 5^ο, σελ. 1

της Ηπείρου ανέρχονταν σε 19.244. Στον πίνακα που ακολουθεί καταγράφεται ο μουσουλμανικός πληθυσμός από το 1905 έως το 1928 στην περιοχή των Ιωαννίνων.²⁶

Πίνακας 3. ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΚΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ 1905-1928

ΕΤΟΣ ΑΠΟΓΡΑΦΗΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΩΝ	ΥΠΗΡΕΣΙΑ
1905	Σαντζάκι Ιωαννίνων και Πρέβεζας	37.750	Απογραφή μελετητή Χρήστου Χρηστοβασίλη
1906	Σαντζάκι Ιωαννίνων	51.328	Στατιστική Υ.Ε
1913	Ιωάννινα (Πόλη)	2.178	Στατιστική Υπηρεσία
1913	Ήπειρος	43.002	Στατιστική Υπηρεσία
1920	Ιωάννινα ²⁷ (Βιλαέτι)	19.500	Στατιστική Υπηρεσία
1920	Ήπειρος	5.187 ²⁸ (οικογένειες)	Γενική Διοίκηση Ηπείρου
1923	Ήπειρος	24.070	Στατιστική Υπηρεσία
1928	Ήπειρος	19.244	Στατιστική υπηρεσία

Πηγή: Γιάννης Γκλαβίνας, *Οι Μουσουλμανικοί πληθυσμοί στην Ελλάδα 1912- 1923, από την ενσωμάτωση στην ανταλλαγή* Διδακτορική Διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, σελ. 19-46

Η εθνολογική σύνθεση της Ηπείρου σύμφωνα με την στατιστική που απέστειλε το 1916 το Υπουργείο Εξωτερικών προς την ελληνική πρεσβεία στο Παρίσι²⁹.

²⁶ Βλ. Παράρτημα χάρτης μουσουλμανικής κατανομής στην Ήπειρο

²⁷ Η απογραφή αφορούσε τις Υποδιοικήσεις Ιωαννίνων, Κόνιτσας, Μετσόβου, Παραμυθιάς, Πωγωνίου και Φιλιατών.

²⁸ Αριθμός μουσουλμανικών οικογενειών στην Ήπειρο.

²⁹ Βλ. Γιάννης Γκλαβίνας, ό.π σελ. 404

Πίνακας 4. ΕΘΝΟΛΟΓΙΚΗ ΣΥΣΤΑΣΗ ΗΠΕΙΡΟΥ, 1916

Υποδιοικήσεις	Έλληνες (Χριστιανοί)	Μουσουλμάνοι	Εβραίοι
Ιωάννινα	86.320	5.932	3.711
Μέτσοβο	6.043	140	-
Λεσκοβίκι	11.750	4.034	-
Πρέβεζα	13.570	2.100	325
Λούρος	21.200	800	-

Πηγή: : Γιάννης Γκλαβίνας, *Οι Μουσουλμανικοί πληθυσμοί στην Ελλάδα 1912- 1923, από την ενσωμάτωση στην ανταλλαγή* Διδακτορική Διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 404

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

Η Σύμβαση των Αθηνών του 1913 και η Μετανάστευση

Τα μεταναστευτικά ρεύματα των μουσουλμανικών πληθυσμών την περίοδο 1912-1923 ήταν μαζικά, ως αποτέλεσμα των πολεμικών συγκρούσεων, της κατάρρευσης της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, της διαμόρφωσης των εθνικών συνόρων αλλά και της έξαρσης του βαλκανικού εθνικισμού. Ύστερα από κάθε πολεμική αναμέτρηση οι συνθήκες διαβίωσης γίνονταν δύσκολες και κατά συνέπεια, οι μουσουλμάνοι αναζητούσαν ασφαλέστερο μέρος εγκατάστασης.

Η αρχή του μουσουλμανικού μεταναστευτικού ρεύματος χρονολογείται πριν από το 1912 κάθε φορά που η Υψηλή Πύλη έχανε μια ευρωπαϊκή κτήση της, βέβαια, με την έναρξη του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου η μεταναστευτική κίνηση αυξήθηκε. Το μεγαλύτερο μέρος του μουσουλμανικού στοιχείου μετανάστευσε με την έναρξη του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου (26 Σεπτεμβρίου 1912), διότι η παραμονή τους στις εστίες τους ήταν επισφαλής. Οι μουσουλμάνοι είχαν ενεργό συμμετοχή στις πολεμικές συγκρούσεις και δεδομένου του φόβου των αντεκδικήσεων από την πλευρά των χριστιανών επέλεξαν τον δρόμο της μετανάστευσης.

Η μετανάστευση των μουσουλμάνων συνεχίστηκε και μετά την έναρξη του Β΄ Βαλκανικού Πολέμου (17 Ιουνίου 1913) λαμβάνοντας νέες διαστάσεις. Σύμφωνα με τα στοιχεία των στατιστικών εκείνης της περιόδου υπολογίζεται ότι μετανάστευσαν περίπου 13.000 μουσουλμάνοι από τις ελληνικές Νέες Χώρες. Παρόλα αυτά, λόγω των πολεμικών αναμετρήσεων αλλά και της έλλειψης των κατάλληλων μέσων η ακριβής καταμέτρηση του μουσουλμανικού πληθυσμού που μετανάστευσε ήταν δυσχερής.³⁰ Για την περιοχή της Ηπείρου και την μετανάστευση του μουσουλμανικού στοιχείου υπάρχουν σποραδικά στοιχεία. Τα στοιχεία της Γενικής Διοίκησης Ηπείρου υπολόγιζαν τους μουσουλμάνους που απήλθαν στην αλλοδαπή πριν το ξέσπασμα του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου περίπου σε 2.300. Ο μεγαλύτερος όγκος των μουσουλμάνων της Ηπείρου μετά το 1912 μετανάστευσε προς τις περιοχές τις Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και της Αμερικής.

Στην περίπτωση των μουσουλμάνων των Ιωαννίνων, μετανάστευσαν 1.607 Τουρκογιαννιώτες. Ο Μουφτής της μουσουλμανικής κοινότητας Ιωαννίνων κατέγραψε σε αναλυτικό πίνακα τον παραπάνω αριθμό αποδημησάντων

³⁰ Βλ. ό.π., Γιάννης Γκλαβίνας, σελ. 52

μουσουλμάνων κατοίκων αναφέροντας το όνομα και το επώνυμο του μουσουλμάνου, τον αριθμό των μελών της οικογενείας που επρόκειτο να μεταναστεύσουν, καθώς και τα μέλη της οικογένειας που παρέμειναν στις εστίες τους. Παρακάτω παρατίθεται η επιστολή και ο σχετικός πίνακας όπως ακριβώς βρέθηκαν στα Γενικά Αρχεία Κράτους στα Ιωάννινα.³¹ Όπως αναφέραμε μετανάστευσαν συνολικά 1.607 μουσουλμάνοι μετά το πέρας του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου με προορισμό την Σμύρνη ή την Κωνσταντινούπολη ή ακόμη και την Αμερική. Στην επιστολή του ο Μουφτής Ιωαννίνων διασαφηνίζει ότι κανείς από αυτούς δεν επέστρεψε όπως επίσης ότι και κανένα από τα κτήματα τους δεν καταλήφθηκε από το ελληνικό δημόσιο. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Γενικής Διοίκησης Ηπείρου ο αναπληρωτής υποδιοικητής της Κόνιτσας κατέγραψε επίσης την μεταναστευτική ροή της τοπικής μουσουλμανικής κοινότητας, επισημαίνοντας ότι η περιουσία των αποδημησάντων δεν κατελήφθη από το ελληνικό Δημόσιο. Τέλος, η επιστολή του υποδιοικητή Κόνιτσας επιβεβαιώνει ότι οι περισσότεροι μουσουλμάνοι της Ηπείρου επέλεξαν ως τόπο αποδημίας περιοχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (Σμύρνη, Κωνσταντινούπολη, κ.ά.) και της Αμερικής.³²

Το φαινόμενο της μετανάστευσης των μουσουλμάνων δημιούργησε προβλήματα αναφορικά με την διαχείριση των κτηματικών περιουσιών. Η εφημερίδα «Ηπειρος» σε δημοσίευσμά της υποστηρίζει ότι η ελληνική κυβέρνηση αφαιρεί το δικαίωμα να πουλούν τα κτήματά τους και να μεταναστεύουν με το εισπραχθέν ποσό και συνεχίζει παρακάτω παρατίθεται ένα μικρό απόσπασμα του δημοσιεύματος επισημαίνοντας: *«Βεβαίως η παρακώλησις αυτή είναι αυθαιρεσία, είναι βία, είναι αν θέλετε πίεσις, αλλά είναι μια πράξις συντηρητική η οποία έχει πολλήν σχέσιν με τα εν Τουρκία γινόμενα»*.³³ Τα «εν Τουρκία γινόμενα» στα οποία αναφέρεται το δημοσίευμα ήταν ο προσωρινός νόμος που είχε επιβάλει η τουρκική κυβέρνηση ο οποίος εμπόδιζε στους χριστιανούς της Κωνσταντινούπολης να πουλούν τα κτήματα τους. Στόχος του άρθρου της ελληνικής εφημερίδας ήταν να παροτρύνει την ελληνική κυβέρνηση να κινηθεί με τον ίδιο τρόπο, δηλαδή, να μην επιτρέπει την πώληση

³¹ Γενικά Αρχεία Ηπείρου, φ. 111, υποφ.2, Επιστολή-Πίνακας από Μουφτή Ιωαννίνων προς Γενική Διοίκηση Ηπείρου, Ιωάννινα 30.12.1919, αρ.πρ.18036

³² Γενικά Αρχεία Ηπείρου, φ.111, υποφ.2, Υποδιοίκηση Κόνιτσας προς Γενική Διοίκηση Ηπείρου, Ιωάννινα, 25.12.1919, αρ. 17959

³³ «Τα Τουρκικά Κτήματα», Γ. Χατζής, *Ηπειρος*, 13/4/1913, Έτος 6°, αριθμός φύλλου 323, σελ.1

τουρκικών κτημάτων τουλάχιστον μέχρι να ξεκαθαριστεί ο πολιτικός ορίζοντας και οι σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών.

1913 - 1923

Επιστολή Μουφτή Ιωαννίνων με αναλυτική καταγραφή των αποδημησάντων
μουσουλμάνων

2 Απρ. 19036 30-12-19
 Έσχατος Πρὸς
 9674/31-12-19 ἰν. Σεργίου Μαική Ιωαννίνων
 κ.ν.ν. Σουλτάν Μουσταφά,

Περαιεργμένο, ἐπὶ ~~βαρύνει~~ ~~αὐτὸν~~
 συνελθε καὶ τὰς βαρύνει & ἐπὶ τῶν
 δεδωκεν πέντε ἐργασίας
 τῆς προῆς ἐπὶ ἐργασίας καὶ καὶ
 ἀναδυνασθέντες ἡν ἐκ αὐτῶν
 τῶν κατὰ Ιωαννίνων Μουσουλμάνους
 καὶ ἐπὶ ἐργασίας ἐπὶ ἐκ αὐτῶν
 ἐργασίας ἐργασίας. Ἐνδεκάτοιο
 πέντε ἐπὶ πέντε πέντε καὶ πέντε
 καὶ ἐπὶ ἐργασίας ἐπὶ ἐργασίας ἐπὶ
 καὶ ἐπὶ ἐργασίας καὶ ἐπὶ ἐργασίας
 ἐργασίας.

Γενικὸς Σεργίου καὶ
 Πρὸς

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
 ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
 Ι.Ν.Ι.Κ. - ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΑΡΧΕΙΟ ΜΗΤΡΩΟΥ

1913 - 1923

Πένες

Εμφανίσις τῶν ὀνόματι Εὐγενεῖς καὶ πηγῶν αἰσθητικῶν καὶ τῶν
 περιφρῶν καὶ κατὰ τὸν ὅρον τῶν ἐκτελεστικῶν καὶ τῶν ἀποδοτικῶν ἐργασιῶν

Ὅσοι αὐτῶν ἐργασίας, καὶ αἰσθητικῶν ἀποδοτικῶν, καὶ ἐκτελεστικῶν ἐργασιῶν

Μονιὰ καὶ Μονιὰ καὶ Μονιὰ	7
Καὶ Μονιὰ καὶ Μονιὰ καὶ Μονιὰ	5
Καὶ Μονιὰ καὶ Μονιὰ καὶ Μονιὰ	3
Καὶ Μονιὰ καὶ Μονιὰ καὶ Μονιὰ	5
Καὶ Μονιὰ καὶ Μονιὰ καὶ Μονιὰ	2
Καὶ Μονιὰ καὶ Μονιὰ καὶ Μονιὰ	5
Καὶ Μονιὰ καὶ Μονιὰ καὶ Μονιὰ	2
Καὶ Μονιὰ καὶ Μονιὰ καὶ Μονιὰ	4
Καὶ Μονιὰ καὶ Μονιὰ καὶ Μονιὰ	5
Καὶ Μονιὰ καὶ Μονιὰ καὶ Μονιὰ	5
Καὶ Μονιὰ καὶ Μονιὰ καὶ Μονιὰ	5
Καὶ Μονιὰ καὶ Μονιὰ καὶ Μονιὰ	1
Καὶ Μονιὰ καὶ Μονιὰ καὶ Μονιὰ	4
Καὶ Μονιὰ καὶ Μονιὰ καὶ Μονιὰ	7
Καὶ Μονιὰ καὶ Μονιὰ καὶ Μονιὰ	6
Καὶ Μονιὰ καὶ Μονιὰ καὶ Μονιὰ	4
Καὶ Μονιὰ καὶ Μονιὰ καὶ Μονιὰ	3
Καὶ Μονιὰ καὶ Μονιὰ καὶ Μονιὰ	2
Καὶ Μονιὰ καὶ Μονιὰ καὶ Μονιὰ	3
Καὶ Μονιὰ καὶ Μονιὰ καὶ Μονιὰ	5
Καὶ Μονιὰ καὶ Μονιὰ καὶ Μονιὰ	1
Καὶ Μονιὰ καὶ Μονιὰ καὶ Μονιὰ	2
Καὶ Μονιὰ καὶ Μονιὰ καὶ Μονιὰ	8
Καὶ Μονιὰ καὶ Μονιὰ καὶ Μονιὰ	3
Καὶ Μονιὰ καὶ Μονιὰ καὶ Μονιὰ	5
Καὶ Μονιὰ καὶ Μονιὰ καὶ Μονιὰ	8
<u>110</u>	<u>2</u>

1913 - 1923

Όνομα ή Τούρκικο	Μήν Αύγουστος	Μήν Σεπτέμβριος	Μήν Οκτώβριος	Μήν Νοέμβριος	Μήν Δεκέμβριος	Παρατηρήσεις
Αϊχάμ Χαλού	3					
Φατμή Μουχαμμεντίν Ιβραήμ	2					
Ανταρκιασίου ηγούμενος	4					
Νούχ Αϊνάλ	3					
Αϊμν Σιμονχόμ Τονχίμν Τσιμάρ	9					
Αχμέ Λιαμσά Τσιμάρ	2					
Χουσίμ Εφένδη Ταγματάρχης	2					
Νιμνχέ Σιμονχόμ Σιαλβιόμ	2					
Αβδουρά Χουχουσί	5					
Χουσίμ Ιβραήμ Νιμνχέμν	4					
Φονάλ Χαμνί Τσιμάρ	5					
Αϊμν Χιμάρ Αβδουράχ Ιβραήμ	4					
Νιμνχέ Ιβραήμ	4					
Αχμέ Τονχίμν Τσιμάρ	5					
Τονχίμν Χαλφά Χουσίμ	3					
Αϊμν Χουσίμ	5					
Αϊμν Μουρρά	3					
Αϊμν Μουρρά	4					
Αϊμν Αχμέ Φαλχ	4					
Αϊμν Αβδουράχμν	3					
Αϊμν Σιμονχόμ	5					
Αϊμν Αχμέ	4					
Αϊμν Χουσίμ Τσιμάρ	5					
Αϊμν Μουχμντ Τσιμάρ	3					
Αϊμν Χαλφά Τσιμάρ	6					
Αϊμν Μουχμντ	6					
Αϊμν Μουχμντ	4					
Αϊμν Τσιμάρ	5					
Αϊμν Μουχμντ	1					
Αϊμν Μουχμντ Τσιμάρ	4					
	237					

(Ανταρκιασίου ηγούμενος)
(Αϊμν Χιμάρ Αβδουράχ Ιβραήμ)
(Αϊμν Χιμάρ Αβδουράχ Ιβραήμ)
(Αϊμν Χιμάρ Αβδουράχ Ιβραήμ)

1913 - 1923

Όνομα ζ' εόντων	Μην σ' αγγιστέ αν' αδικήσαντε	Μην εναντιώσθε Τραπεζιτάρους
Σιά Μοαχσούν	232	
Αβφά Ρεφίετ	3	
Χαουσί Αχμεί	3	
Βορμού Αχμεί	2	
Χαφφά Λαγί	6	
Τριμυτή Έβνίδη	5	
Σικα Μιχάδ Χιέμε	3	
Μοαχμούν Χαφφά Βορμά	6	
Χομιντίν Τζέι	3	
Αχμεί Βορμά Τζαφφίον	2	
Χοουσί Μοαχμούν Ρεσνί	9	9
Χαφφά Βορμά Έβνίδη	5	1
Τζαλαγί Χοουσί	4	1
Αλα Ουαχ Έβνίδη	8	
Χαφφά Λεμεσονντίν	6	
Ρεσνί Τσιεμαρίνο	3	
Μονιέ Έβνίδη	6	
Χαμνί Μιχάδ	3	
Τουλουφά Χαμνί	4	
Φεφφά Ροσνί	2	
Σιουσιό Ροσνί	3	
Ταμπαλάρχη Διέ	3	
Λατίν Έβνίδη Βουαμνί	2	
Μοκνί Βορμά	3	
Χοουσί Κορτοϊό	8	
Έβνί Βορμά Μιχαζόου	3	
Αμουνί Έβνίδη	2	
Αβφά Βιχμούν	2	2
Χαμνί Αβδουζ Ρεσνί Τζαφφά	7	1
Μιχμεί Αβφά Βίνα	6	
	364	76

1913 - 1923

Όνομα ζ' Γενίωμα	Μήζ ούνομνύ αινόμενός αδα	Μήζ ούνομνύ αινόμενός αδα	Μήζ ούνομνύ αινόμενός αδα
Καμή Αβδουρά	363	μήζ ούνομνύ αινόμενός αδα	μήζ ούνομνύ αινόμενός αδα
Μεμνέ Μουσεϊάου	2	1	
Χασού Μουσεϊάου	4		
Βελχί Μελχόβελ	4	3	μήζ ούνομνύ αινόμενός αδα
Αβδουρ Βαχίλλελ	2		
Χασού Βελ Μελχίλ Βελ	4		
Λουίσιμαί Αφά Ραμασσί	3		
Αχμείλ Τούσι	1		
Χαλίφι Χονοσμί Αράο	4		
Μελχάλ Μελχίλ Νελί	2		
Φαμνέ χιρά Χονοσμί	4		
Λουίσιμαί Σουαίβελ	4	1	
Χονοσμί Αφά	3		
Αφνέ Γκιφί	1		
Σιαχιά Μουσεϊάου	3		
Μορπάλ Λιονβερμά Τσιαούρι	2		
Νασνίλ Βελ	6	1	
Αβδουρά Βελ	3	2	μήζ ούνομνύ αινόμενός αδα
Χονοσμί Αβδουρά Βελ	4		μήζ ούνομνύ αινόμενός αδα
Σιαχιά Λεφνίλ	5		
Μελχίλ Ροίβ Βελ	3		
Τομνέ Γκιφί Αφνός	2		
Μουσταφά Γκιφί Γκιφίμοσ	4		
Μουνίλ Χαλίλ Μορπάλ	3		
Καφνέ Καφνί	4		
Σιαχιά Τυγγερνί	3		
Αφνέ Γκιφί Τυγγερνί	6		
Μελχίλ Λινί Μουσταφά	3		
Σιαχιά Μουσταφά	4		
Βελνέ Ροβί	3		
	461	24	

1913 - 1923

Όνομα και Έθνος Μηνός Οικογένεια αὐτοδυναστεία Μηνός Εργασία Περαιτέρω		
Λουίσιαν Μπαϊδὸι	5	24
Ἀχμέτ Ἰσάιη	2	
Μεχμέτ Μπαϊδὸι	2	
Μοχαμέτ Ἰσάιη	6	
Μουσταφά Καραμὸς	5	
Σουλεϊμάν Διζιέ	1	
Σαμουὴ Παφά	2	
Καντάρ Μουσταφά	1	
Μουχαμ. Χαϊροζά	7	
Ρουσὺλ Βιή Ἰνλέρ	2	
Ἰβραήμ Μουσελῆ	5	1
Μουσταφά Ὀρούτ Βιή	3	3
Σαχμεὸς Διουμῆ	3	
Ἐρμέ Μουσταφά	1	
Μουσταφά Σιμεσσινί	2	
Μουσταφά Φορὰ	1	
Χαϊνὴ Ἀραϊ	5	
Ἰνλέρ Μουτὸ Μεντὴ	3	
Σαῖν Ἰνλέρ Μουτὸ Χαϊν	4	
Σαῖν Μουτὸ Ἀβδουρ Ἀχμέτ Βιή	1	
Σαμουὴ Χουσι	3	
Ρουῖν Κόζα	3	
Χαῖν Μουσταφά Χαχουά	7	
Ἰβραήμ Ἀχμέτ	3	
Ὀσμάν Σαῖν	4	
Μεχμέτ Σαῖν	4	
Ἀχμέτ Σαῖν	2	
Μεχμέτ Χαϊμεσὺ	3	
Φεῖν Σαῖν	6	
Μεχμέτ Ἰνλέρ Κέσι	1	
	558	26

1913 - 1923

Όνομα και Γένος	Μήν	Δίωξη	Αντίδικα	Μήν	Εάνη	Παραμύση
Γουρλή Ρουχί	55	8		26		
Καφί Λουζιμαί Κρυδονά	5					
Μουσί Μιχρίλ Κρυδονά	4					
Λουζιμαί Λιανού	4					
Λουζιμαί Κοντομερού	1					
Χασά Χίμ	3					
Μουλεβιζέ Ίβραήμ	5					
Λουζιμαί Μαχμούτ	5					
Χαλίμ Αχμέτ Μέρχα	3					
Σουκούτ Μέρχα	8					
Τοζαίμ Μουράλ Τονχοίμα	7					
Μουράλ Ίβραήμ	3					
Σιαμνάν Κέστον	3					
Τομανή Αλή Καράς	2					
Μουσταφά Λιαμνάν	5					
Μουρμούρ Ίβραήμ	5					
Μουλεβιζέ Ραμαφάν	1				1	
Αβδουλάχ Κόζατζ	5					
Ομέρ Μέρχα	6					
Αγά Σουβόν	4				1	
Ερμίν Τσιουζαίν	3					
Νιτηαβίρατζ	5					
Ίβραήμ Αβδόν	3					
Αμούρ Μάγνα	6					
Χουσεμ Μουσταφά	3					
Αβδουρμπίλ Τοζαίμ	7					
Ερμίν Τοζαίμ	6					
Μουσταφά Νεσίτε	2					
Μαχμούτ Αχχα	7					
Βεχί Τσίνα	6					
	686				28	

1913 - 1923

Όνομα ζ' λούμιο	Μηνή Οκτωβρίου	αυτοκρατορία	Μηνή εσπέρης	28	Περσική
Μυρσίν Αγά	3				
Χαλκή Μουράλ Αγά	5				
Αραμουντλή Κασίμ	4				
Μιμή Αγά	4				
Χανέλ Αγά	5				
Χαρή Μουράλ	3				
Ζήση Μουμή	6				
Όμιρ Όρμαν Αγά	2				
Σουχρουντ Κασίμ	3				
Κασίμ Αγά	5				
Μουχμουτλή Χάιμ	5				
Χανέμ Χαρισάν	1				
Μιρσίν Μουράλ	3				
Ένιρ Ένιρ Μουράλ	6				
Τοριμή Ένιρ	4				
Αχμέτ Μι'ρ	4			1	
Χαρή Ένιρ	6				
Αβδουράμ Ένιρ	3				
Ένιρ Μουμή Ένιρ Μουχάμ	4				
Μουχά Μουμή	4				
Μουσταφά Μουράλ	6				
Αμουντλή Μουράλ	4				
Χαρισάν Μουράλ	5				
Χαρισάν Αγά Χαρισάν	6				
Ασκή Μουράλ	4				
Μουράλ Μουράλ	5				
Μουράλ Μουράλ	2				
Χαρισάν Μουράλ	3				
Χαρή Μουσταφά Χαρισάν	3				
Μουράλ Μουράλ	2				
806				29	

1913 - 1923

Όνομα Ίωάννησον Μήν ρα. Ανοδωμένηδα Μήν εορταστική Τερασμένητα		
Αβδούλ Χαμίτ Τεαπκήν	5	
Έχμε Αγά	3	
Τερμάν Αγά	4	
Νουρίλ Μουαζιζα	2	
Ίβραήμ Παιλέρ	3	
Λουζιμάν Τσιμν	5	
Χουζιου Χουα	6	
Τερμ Αγά	5	
Αγά Μουαζιζα	6	
Αγά Τερμ Αγά	4	
Χαχμή Ίνι	4	
Σουχμά Κουκουμάν	8	
Έρμ Τσίον	3	
Ρεαί Αμού	7	
Ίβραήμ Καραούλα	5	
Λαυρηνί Τεαί	4	
Ρεονί Τσίον	8	2
Αβδούλ Μουχουρμάν Αγά	11	
Ρεαί Αμού	8	
Νουρίλ Χαλβ	4	
Καμνί Κόχα	4	
Αχμέτ Μουχλιν	13	
Μαχμέτ Χαλβ	2	
Τερμ Αγά	6	
Μουσταφά Μουίλα	5	
Μουσταφά Αρβάν	6	
Σουχμά Νουρί Αλέ	6	
Νιμρέ Μουαζιζα	4	
Τερμ Αμού	2	
Τερμ Αμού	6	
	945	28

1913 - 1923

Ἰσλαμὰ Ἰωάννινων μὲν ὀμολογούμενα μὲν σὺν ἑσὶ περὶ	
Χασὶτ Χασοῖον	10
Χουσιου Μοῖα	3
Μοῖα Χαμαμενῆ	10
Μεχανῆ Κορσοῦ	11
Ἑρμὶ Ἀχμὶ	7
Μουσταφὰ Ραῖνον	5
Ραῖν Λορῆ	7
Ἀρῆ Καραῖ	5
Ἀρῆ Καραῖ	2
Χαῖροντι Μουσταφὰ	2
Μαχμὺτ Ἰωαννῶν	7
Ἀρῆ Μοῖα	4
Ραῖν Ἰωαννῶν	6
Ἀρῆ Μοῖα	9
Ἰωαννῶν Μοῖα	4
Ραῖν Χαῖρ	1
Σαχμὶ Ἰωαννῶν	3
Ἰωαννῶν Χαῖρ	3
Ἰωαννῶν Χαῖρ	3
Ἰωαννῶν Χαῖρ	2
Ἰωαννῶν Χαῖρ	2
Ἰωαννῶν Χαῖρ	1
Ἰωαννῶν Χαῖρ	1
Ἰωαννῶν Χαῖρ	4
Ἰωαννῶν Χαῖρ	4
Ἰωαννῶν Χαῖρ	7
Ἰωαννῶν Χαῖρ	2
Ἰωαννῶν Χαῖρ	3
Ἰωαννῶν Χαῖρ	4
Ἰωαννῶν Χαῖρ	1
1066	

1913 - 1923

Όνομα Τόπος Μεγάλη οδός αυτοκρατορίας Μεγάλη οδός επαναστάσεως Περιφέρειες		
Τουλού Μιχμή	11 ¹ / ₂	
Ήλ' Αγά	5	
Μουσταφά Ήλ' Αγά	4	
Όρμαν Ήλ' Αγά	6	
Όρμαν Βαγόν	4	
Σαλτίν Τζαλόν	6	
Σουρτίμαϊ Σουρτίμα	4	
Ρεσίλ Ήλ' Αγά	3	
Σουρτίμαϊ Ήλ' Αγά	4	
Σουρτίμαϊ Ήλ' Αγά	3	
Ήλ' Αγά	6	
Μουσταφά Ήλ' Αγά	6	
Τοά Μουσταφά	5	
Χουσί Μουσταφά	2	
Μουσταφά	3	
Μουσταφά Χουσί	6	
Χουσί Χουσί	6	
Μιχμή Ήλ' Αγά	2	
Χαμπα Ήλ' Αγά	6	
Μουσταφά Μουσταφά	4	4
Μουσταφά Ήλ' Αγά	7	
Ήλ' Αγά Ήλ' Αγά	2	2
Ήλ' Αγά Ήλ' Αγά	3	2
Ήλ' Αγά	6	
Μουσταφά Ήλ' Αγά	7	
Ήλ' Αγά Ήλ' Αγά	2	
Ήλ' Αγά Ήλ' Αγά	2	
Ήλ' Αγά Ήλ' Αγά	4	
Ήλ' Αγά Ήλ' Αγά	5	
Μιχμή Ήλ' Αγά	3	
Ήλ' Αγά	3	
1880	64	

1913 - 1923

Όνομα Χιότιου	Μήν Διούρη ασυμμετρία	Μήν καυρησίου	Μήν καυρησίου
Αντρέ Τσιντ	3		
Τζορτζ Τζορτζ	7		
Λεωντ Ρέλλ	4		
Ρομύ	6	2	ο Λεωντ δώ εινδύ
Αχού	7		μια εινδύ εινδύ
Κορμυ Κορμυ	4	2	ο Κορμυ οφφρ οφφρ
Κορμυ	3		οφφρ εινδύ μω αλλ
Ακορμυ Κιν	5		
Φοντ Αχού	4		ο Αχού οφφρ οφφρ
Μοντ Ραμύ	7		οφφρ εινδύ μω
Αλδού Μοντ	7		
Χαουτ Κιν	5		
Αρμύ Εφνύ	5		
Ρεφνύ Εφνύ	6		
Μοντ Ραμύ	6		
Ναμνύ Εφνύ	3		
Αχού Μοντ Αχού	8	7	
Αχού Μοντ Αχού	6	1	ο Αχού οφφρ οφφρ
Χαουτ Μοντ	3	1	οφφρ εινδύ μω
Λαουτ Μοντ	12		
Τζορτζ Τζορτζ	3		
Αχού Πιρνού	5		
Μοντ Μοντ	1		
Ραμύ Μοντ	5		
Αχού Τζορτζ	4		
Χαουτ Τζορτζ	2		
Χαουτ Τζορτζ	2		
Ρεφνύ Μοντ	4		
Μοντ Αχού	2		
Αχού Αλδού	2		
1461		79	

1913 - 1923

Βουρμαζ' Ιουάννης Μήτς Ούμφ' Αποδομώσατε Μήτς Ούμφ' Ούμφ' Τσαρλς	14
Ενθός Χαραλάν	4
Μουσταφά Χουρμουντ' Ούμφ' Ούμφ'	1
Τομανζ Μουζ' Ούμφ' Ούμφ'	4
Λουτζιάν Μουζ' Ούμφ'	7
Μουρμούτ' Θραμπε	2
Μουζ' Μουρμωβίτς	7
Τομάρ Σουρμωβ' Τόμ' Ούμφ'	6
Αβδουζ' Αβ' Ούμφ'	6
Χαγνέ Μουρμωβ'	15
Αχμείτ Χουρμωβ' Τσιζ' Ούμφ'	1
Σουχρά Σουρμωβ'	1
Τιμωβ' Ούμφ'	4
Μουσταφά Μουρμωβ'	4
Λαζ' Χουρμωβ'	1
Σαχχιά Χουρμωβ'	4
Χουρμωβ' Αβ' Ούμφ'	5
Θραμπε Τομάρ	2
Χαγνέ Μουρμωβ'	4
Αβ' Χουρμωβ' Χουρμωβ'	8
Τσιζ' Μουρμωβ'	3
Μουρμωβ' Χαγνέ	9
Χαγνέ Τσιζ' Ούμφ'	4
Θραμπε Μουρμωβ' Ούμφ'	7
Χαγνέ Σουρμωβ'	9
Αμωβ' Χαγνέ	3
Μουρμωβ' Θραμπε	2
Σουρμωβ' Αβ' Ούμφ'	3
Προμ' Λαζ' Τσιζ'	6
Αβ' Ρελ' Ούμφ'	1
Αβ' Χουρμωβ'	4
	1501

1913 - 1923

Όνομα Έσόντων Μελών Ομάδας. Αποδοχόμενοι Μέλη Εσόντων Παλαιών		
Χασαί Αιτωί	15 3	7
Γενοντς Μοράβου	7	
Σερμύ Αγιά	4	
Μουσταφά Χαλφιδούρι	4	
Χασαί Πικρίνη	4	
Σαχμά Σαϊνίρη	1	
Μουσταφά Μοράχου	5	
Ασάτ Σαϊνίρη	6	
Σερμύ Χαϊροζά Κοίνα	5	
Τερμύ Έσόντς Χαϊνί	3	
Φαλίμ μωτς Κοναίβου	1	1
Έρμύ Έσόντς Ούμοσντοζά	4	
Έσόντς Αχμύ	4	
Καφελή Ριζιό Αζωίς	6	
Αβδουζά Αγιά Μορίστο	3	
Σερμύ Κοιμωί	7	
Σερμύ Αβδουρφαί	3	
Σαλαί Διαχμοί	4	
Καφελή Χασαί	6	
Σερμύ Αχμύ	5	
Σαμωρμίν Ζοχαζό	7	
Παυλίας Χαλφί Τελού	2	
Ρεαί Σερμύ	3	
Τερμύ Βεσαί	3	
Μεχμέτ Αχμύ Παρά	3	
Φαουζά Κοναίβου	3	
1607	80	

Ο λαμωρμίν βεσαί
 (οι ονομασμένοι οι
 μετ' αφετηρίας
 αφετηρίας των με
 όσον επί της

Στη Γιαννινα την 20 Σεπτεμβρίου 1920
 ο Μουχτάρ Γιαννινα
 Φουάτ Μουσταφά

Η στάση της ελληνικής διοίκησης έναντι της μουσουλμανικής μετανάστευσης

Το φαινόμενο της μετανάστευσης των μουσουλμάνων είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με την Σύμβαση των Αθηνών, η οποία, υπογράφηκε μεταξύ Ελλάδας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στις 14 Νοεμβρίου 1913.³⁴ Μεταξύ άλλων η Σύμβαση των Αθηνών προέβλεπε με άρθρο της (*άρθρο 4*) ότι οι κάτοικοι των περιοχών που περιήλθαν στην Ελλάδα θα έχουν το δικαίωμα επιλογής της οθωμανικής ιθαγένειας σε διάστημα τριών ετών από την υπογραφή της Σύμβασης. Η επιλογή της οθωμανικής υπηκοότητας σήμαινε αυτόματα την υποχρεωτική απομάκρυνση από την Ελλάδα. Η επιλογή ήταν προσωπική · όσον αφορά τα ανήλικα παιδιά η προθεσμία της επιλογής θα άρχιζε από την ημέρα ενηλικίωσής τους. Συνεπώς μέχρι την 1η Νοεμβρίου 1916 οι μουσουλμάνοι των Νέων Χωρών θα μπορούσαν να μεταναστεύουν κάνοντας χρήση του εν λόγω άρθρου. Το άρθρο 4 της Σύμβασης απασχόλησε την ελληνική κυβέρνηση και μετά το 1916 έως και την εφαρμογή των όρων της Σύμβασης της Λωζάννης περί Ανταλλαγής των Πληθυσμών.

Η επιλογή της οθωμανικής υπηκοότητας από τους μουσουλμάνους δημιουργούσε ανησυχία στην ελληνική κυβέρνηση η οποία προσπαθούσε με διάφορους τρόπους να αποτρέψει τέτοιες ενέργειες. Η κυβέρνηση του Βενιζέλου κατέφευγε συνεχώς σε διπλωματικούς ελιγμούς και σε αναζήτηση νομικών ερεισμάτων προκειμένου να δικαιολογήσει την αναστολή αποφάσεων στο δικαίωμα των μουσουλμάνων να επιλέξουν την οθωμανική υπηκοότητα και να μεταναστεύουν από το ελληνικό έδαφος. Άλλωστε το μουσουλμανικό στοιχείο ήταν ωφέλιμο για την αγροτική οικονομία των Νέων Χωρών και εκφράζονταν φόβοι ότι η καθολική μετανάστευση των μουσουλμάνων θα οδηγούσε σε τεράστια οικονομική παρακμή.³⁵

Οι ελληνικές αρχές προκειμένου να απαγορεύσουν την μετανάστευση των μουσουλμάνων προέβαλλαν το επιχείρημα της διαχείρισης της κτηματικής περιουσίας τους από το ελληνικό δημόσιο, ενώ την ίδια στιγμή διατύπωσαν την άποψη ότι οι μουσουλμάνοι που θα κάνουν χρήση του εκλογικού τους δικαιώματος στις εκλογές του 1915 αυτόματα δήλωναν την επιλογή τους υπέρ της ελληνικής υπηκοότητας. Οι συνθήκες επιλογής της οθωμανικής υπηκοότητας και η ακόλουθη

³⁴ Βλ. παράρτημα Η σύμβαση Αθηνών.

³⁵ Κωνσταντίνος Τσιτσελίκης (επιμ), *Η ελληνοτουρκική ανταλλαγή πληθυσμών. Πτυχές μιας εθνικής σύγκρουσης*, Αθήνα 2006, σελ. 125-129.

μετανάστευση ήταν δύσκολες, δεδομένου ότι οι ελληνικές αρχές επικαλούμενες τον νόμο στρατολογίας και την κήρυξη επιστράτευσης απαγόρευαν την έξοδο από την χώρα στους άρρενες μουσουλμάνους ηλικίας έως 50 ετών.

Η προθεσμία λήξης επιλογής της οθωμανικής υπηκοότητας έληξε τον Νοέμβριο του 1919. Οι μουσουλμάνοι που είχαν επιλέξει την οθωμανική υπηκοότητα έπρεπε αναγκαστικά να εγκαταλείψουν τις εστίες τους και να μεταναστεύσουν. Η έλλειψη μεταφορικών μέσων έκανε ακόμη δυσχερέστερη την μεταφορά των μεταναστών εκτός Ελλάδας.

Τον Απρίλιο του 1919 οι μουσουλμάνοι που επέλεξαν την οθωμανική υπηκοότητα κλήθηκαν να εγκαταλείψουν το ελληνικό έδαφος εντός τριών μηνών. Παρόλα αυτά, δίνονταν συνεχώς παρατάσεις μέχρι τις 30 Ιουνίου 1920.³⁶ Τα αρχεία της Γενικής Διοίκησης Ηπείρου το επιβεβαιώνουν, ενώ αντίθετα γινόταν άμεσα δεκτό το αίτημα επανάκτησης της ελληνικής ιθαγένειας σε περίπτωση που κάποιος μουσουλμάνος το επιθυμούσε με σχετικά γρήγορες διαδικασίες, σε αντίθεση με την απόκτηση της οθωμανικής υπηκοότητας.³⁷ Η ελληνική κυβέρνηση από την μεριά της έδωσε πληθώρα κινήτρων στους μουσουλμάνους με σκοπό να ανακαλέσουν την επιλογή της οθωμανικής υπηκοότητας. Το βασικό κίνητρο των μουσουλμάνων να μην επιλέξουν την ελληνική υπηκοότητα ήταν η υποχρεωτική στράτευσή τους. Συνειδητοποιώντας τον φόβο αυτό, οι ελληνικές αρχές ανέστειλαν την υποχρεωτική στράτευση σε όποιον επιθυμούσε να αλλάξει την οθωμανική σε ελληνική υπηκοότητα. Τα πραγματικά αίτια της στοχευμένης πολιτικής των ελληνικών κυβερνήσεων να συγκρατήσει το μουσουλμανικό στοιχείο βρίσκονται στις σκοπιμότητες της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής. Πιο συγκεκριμένα, την περίοδο αυτή ο Βενιζέλος διεκδικούσε στο Παρίσι την ενσωμάτωση εδαφών στην Ελλάδα. Οι περιοχές διεκδίκησης περιελάμβαναν μεγάλο αριθμό μουσουλμάνων και ο ίδιος προσπαθούσε να πείσει τους ευρωπαίους ηγέτες ότι η χώρα ήταν πρόθυμη αλλά ταυτόχρονα και ικανή να διοικήσει το μουσουλμανικό πληθυσμό. Επομένως, θα ήταν ένα τεράστιο πολιτικό, οικονομικό αλλά και κοινωνικό πλήγμα η μαζική μουσουλμανική μετανάστευση.

Η ανάκληση της οθωμανικής υπηκοότητας δεν πραγματοποιήθηκε στο βαθμό που επιθυμούσε η ελληνική κυβέρνηση. Από τα αρχεία της Γενικής Διοίκησης

³⁶ ΓΑΚ Ηπείρου, φ. 144, υποφ. 3, Υπουργείο Εσωτερικών προς Γενικές Διοικήσεις, 30.5.1919/16.11.1919 αρ.16196.

³⁷ ΓΑΚ Ηπείρου, φ.144, υποφ.3, τηλεγράφημα προς την Γενική Διοίκηση Ηπείρου, 5.6.1920, αρ. 7787.

Ηπείρου φαίνεται ότι 1.225 μουσουλμάνοι επέλεξαν την οθωμανική υπηκοότητα μέχρι τον Ιούνιο του 1920 εκ των οποίων οι 824 υπέβαλαν αιτήσεις ανάκλησης. Οι περισσότερες οικογένειες που έκαναν χρήση του άρθρου 4 της Σύμβασής προέρχονταν από την περιοχή της Τσαμουριάς.³⁸ Το δικαίωμα επιλογής της οθωμανικής υπηκοότητας έπαψε να ισχύει οριστικά μετά την υπογραφή της ελληνοτουρκικής Σύμβασης περί Ανταλλαγής των Πληθυσμών.

³⁸ Ε. Μαντά, *Οι Μουσουλμάνοι της Τσαμουριάς*», σελ. 52, ΓΑΚ, φ.144, υποφ.3, Νομαρχία Ιωαννίνων προς Γενική Διοίκηση Ηπείρου 21.10.1920 αρ.10343

Η προστασία των δικαιωμάτων και ελευθεριών της μουσουλμανικής μειονότητας του ελληνικού κράτους κατοχυρώθηκε με την υπογραφή στις 1/14 Νοεμβρίου 1913 της Σύμβασης των Αθηνών «περί ειρήνης» που τερμάτιζε το εμπόλεμο κλίμα μεταξύ Ελλάδας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Οι κύριες διαφωνίες των δύο πλευρών σχετιζόνταν με θέματα που αφορούσαν την ιθαγένεια, τα βακούφια και το δικαίωμα της έγγειας ιδιοκτησίας.

Η Σύμβαση των Αθηνών πέρα των άλλων ζητημάτων ρύθμιζε το ζήτημα της υπηκοότητας των κατοίκων των Νέων Χωρών ορίζοντας ότι αυτοί που κατοικούν στις περιοχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας οι οποίες περιήλθαν στην Ελλάδα καθίστανται Έλληνες υπήκοοι. Επιπλέον, προέβλεπε την χορήγηση δικαιώματος επιλογής της οθωμανικής υπηκοότητας το οποίο θα μπορούσε να ασκηθεί εντός τριών ετών από την υπογραφή της σύμβασης. Η επιλογή αυτή προέβλεπε και την μεταφορά της κατοικίας εκτός ελληνικών συνόρων. Στο διάστημα των τριών ετών οι μουσουλμάνοι απαλλάσσονταν από τα στρατιωτικά τους καθήκοντα και ούτε ήταν υποχρεωμένοι να πληρώσουν στρατιωτικό φόρο. Όσον αφορά το γαιοκτητικό καθεστώς στις Νέες Χώρες η σύμβαση προέβλεπε ότι μέχρι την κατάληψη των περιοχών που προσαρτήθηκαν στην Ελλάδα τα κεκτημένα δικαιώματα, οι δικαστικές πράξεις και οι επίσημοι τίτλοι που εκδόθηκαν από τις οθωμανικές αρχές θα είναι σεβαστά μέχρις αποδείξεως του εναντίου (άρθρο 5).³⁹ Όσοι επέλεγαν την οθωμανική υπηκοότητα και μετέφεραν την κατοικία τους εκτός ελληνικού εδάφους είχαν το δικαίωμα να εκμισθώνουν την περιουσία τους ή να την διαχειρίζονται μέσω τρίτων.

Πιο αναλυτικά, λαμβάνοντας υπόψη τα αρχεία συμπεραίνουμε ότι οι ελληνικές αρχές προσπαθούσαν να επιτελέσουν με το σωστότερο τρόπο τις ενέργειες έτσι ώστε οι μουσουλμάνοι που είχαν επιλέξει την οθωμανική υπηκοότητα να φύγουν με ασφάλεια. Μάλιστα, σύμφωνα με επιστολή του Διευθυντή της Νομαρχίας Ιωαννίνων προς την Γενική Διοίκηση Ηπείρου, κατά το έτος 1919, γινόταν σαφές ότι δεν θα δινόταν παράταση στην ημερομηνία αποχώρησης των μουσουλμάνων από τα Ιωάννινα· δηλαδή η προθεσμία έληγε στις 25 Νοεμβρίου 1919.⁴⁰ Όπως διαβάζουμε σε σχετικό απόσπασμα της επιστολής:

«...Δια του από 25 Ιουλίου ε.ε πρακτικού της ίδιας επιτροπής παρετάθη η προθεσμία αυτών επί τετράμηνον εισέτι. Η προθεσμία αυτή λήγει την 25^η τρέχοντος

³⁹ Βλ. Παράρτημα την Σύμβαση των Αθηνών

⁴⁰ ΓΑΚ, φ. 144, υποφ.3 αρ. πρ.16196

μηνός. Επί τούτω παρακαλούμεν υμάς, όπως ευαρεστούμενοι γνωρίσητε ημίν αν θα λάβη πλήρη εφαρμογήν το άρθρο 4 της μεταξ' τα Ελλάδος και Τουρκίας συνθήκη ή θέλει δοθή νέα παράτασις προς τούτο».

Στις 25 Ιουνίου του 1920, έφτασε τηλεγράφημα στην Γενική Διοίκηση Ηπείρου, το οποίο ξεκαθάριζε ότι πρέπει να δοθεί παράταση μέχρι τις 30 του μηνός έτσι ώστε οι μουσουλμάνοι με οθωμανική υπηκοότητα να εγκαταλείψουν το ελληνικό έδαφος με ομαλό τρόπο, εκτός από εκείνους που θεωρούνταν επικίνδυνοι για την ασφάλεια της χώρας.⁴¹

«Να συμμορφωθήτε σπεύδω πληροφορήσω υμάς ότι καιτοι αρνηθέντες νέον επίσημον παράτασιν προθεσμίας εις επιλεξαμένους Τουρκικὴν ιθαγένειαν εγκρίνομεν ὅπως κατὰ την προσεχὴ 30^{ην} Ιουνίου μη υποχρεωθῶσιν ενδιαφερομένοι εγκαταλείψουσιν βια το ελληνικόν έδαφος ἀλλὰ τουναντίον παραταθῇ σιωπηρώς η εκπνέουσα προθεσμία τόσο εις αγροτικόν ὅσον και εις αστικόν πληθυσμόν εξαίρει των παρ' υμών θεωρούμενων ὡς επικίνδυνων δια την ασφάλειαν της χώρας....»

Παρόλα αυτά ανάμεσα στις αιτήσεις των μουσουλμάνων για απόκτηση μουσουλμανικής ιθαγένειας υπήρχαν και κάποιες αιτήσεις με μουσουλμάνους που επέλεγαν την ελληνική ιθαγένεια. Πιο συγκεκριμένα στο χωριό Βοστίνα (Πωγώνι) βρέθηκε κατάλογος με μουσουλμανικά ονοματεπώνυμα που είχαν αποκτήσει την ελληνική ιθαγένεια. Η ακριβής ημερομηνία της καταγραφής ήταν η 3ης Οκτωβρίου 1920.⁴²

⁴¹ ΓΑΚ Φ.144, υποφ.3 αρ.πρ. 7787

⁴² ΓΑΚ Φ. 144, υποφ.3, αρ. πρ.13841

Πίνακας 5. ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΩΝ ΜΕ ΕΠΙΛΟΓΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΘΑΓΕΝΕΙΑΣ, 1920

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ	ΘΡΗΣΚΕΥΜΑ	ΚΑΤΑΓΩΓΗ	ΤΟΠΟΣ ΜΟΝΙΜΗΣ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ	ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ ΕΠΙΔΟΣΕΩΣ ΤΗΣ ΔΗΛΩΣΕΩΣ	ΕΠΙΛΟΓΗ ΙΘΑΓΕΝΕΙΑΣ	ΈΤΟΣ ΓΕΝΝΗΣΕΩΣ
Σεχ Αλής						1886
Σεχ Αμπεντίν						1846
Ταρής Γιαννούζ						1865
Μπάσιο Μπαϊράμ	Μ	Β	Β	Ε	Ε	1872
Τσολάκη Ζεϊνέλ	Ο	Ο	Ο	Μ	Λ	1864
Τσιώρος Σουλεϊμάν	Υ	Σ	Σ	Π	Λ	1863
Σουλεϊμάν Σιέχ	Σ	Τ	Τ	Ρ	Η	1890
Ναλμπάνης Χασάν	Ο	Ι	Ι	Ο	Ν	1869
Μπεκήρ Οσμάν	Υ	Ν	Ν	Θ	Ι	1869
Τσολάκης Καδρής	Λ	Α	Α	Ε	Κ	1895
Μπότσης Ιμπραήμ	Μ			Σ	Η	1875
Τσούτσης Σελμάν	Α			Μ		1878
Μπότσης Σουλεϊμάν	Ν			Α		1854
Ασήμ Μαχσούτ	Ο					1895
	Ι					

Πηγή: Γενικά Αρχεία Κράτους (Ιωάννινα), 1920.

Το άρθρο 11 της Σύμβασης «παγίωσε» τον σεβασμό στην ζωή, την περιουσία, την θρησκεία και τα έθιμα των κατοίκων που εκχωρήθηκαν στην Ελλάδα. Πιο συγκεκριμένα για τους μουσουλμάνους διασφαλιζόταν η θρησκευτική ελευθερία και η συνακόλουθη άσκηση των θρησκευτικών τους καθηκόντων. Επιπλέον αναγνωριζόταν πλήρως η ύπαρξη των μουσουλμανικών κοινοτήτων, η αυτονομία τους, η ιεραρχική οργάνωσή τους καθώς και το δικαίωμα διοίκησης της κινητής και ακίνητης περιουσίας τους. Στην σύμβαση επισυνάπτονταν τρία πρωτόκολλα. Το πρώτο πρωτόκολλο ρύθμιζε θέματα σχετικά με την ελληνική υπηκοότητα· πιο συγκεκριμένα χορηγούσε το δικαίωμα επιλογής της ελληνικής υπηκοότητας στους κατοίκους που κατάγονταν από τις περιοχές που εκχωρήθηκαν στην Ελλάδα και διέμεναν στο εξωτερικό, δηλαδή αυτό που αναλύθηκε παραπάνω. Το τρίτο πρωτόκολλο όριζε θέματα σχετικά με την εκπαίδευση και τον έλεγχο των μουσουλμανικών σχολείων, ζητήματα που θα ερευνηθούν παρακάτω. Το, εν λόγω, πρωτόκολλο αναγνώριζε τις μουσουλμανικές κοινότητες ως νομικά πρόσωπα, ανάμεσα στις άλλες κοινότητες και την μουσουλμανική κοινότητα Ιωαννίνων.

Η Σύμβαση των Αθηνών χορηγούσε ένα καθεστώς εκτεταμένης μειονοτικής

προστασίας στους μουσουλμάνους των Νέων Χωρών. Στόχος της κυβέρνησης του Ελευθέριου Βενιζέλου ήταν να συγκρατήσει το μεταναστευτικό ρεύμα των μουσουλμάνων και να επιτύχει την ενσωμάτωση αυτών στο εσωτερικό των Νέων Χωρών.

Σύμφωνα με τα υπομνήματα των μουσουλμάνων βουλευτών στον αντιπρόεδρο της ελληνικής κυβέρνησης, διατυπώνονταν παράπονα σχετικά με την απουσία νόμου για την σύσταση και οργάνωση των μουσουλμανικών κοινοτήτων. Άνευ συγκεκριμένου νομικού πλαισίου οι μουσουλμανικές κοινότητες ήταν αδύνατο να πραγματοποιήσουν τις αρμοδιότητές τους, ενώ εντός των κοινοτήτων παρατηρήθηκαν έντονα φαινόμενα διαμάχης για τη διαχείριση της κτηματικής περιουσίας· ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελούν οι αιτήσεις μουσουλμάνων κατοίκων των Ιωαννίνων προς την Γενική Διοίκηση Ηπείρου με καταγγελίες κατά του μουφτή για οικονομικές ατασθαλίες και διάλυση του νόμιμου κοινοτικού συμβουλίου.⁴³ Στην συγκεκριμένη περίπτωση έρχονται στην επιφάνεια οι διαφωνίες αλλά και η δυσaráεσκεια των μουσουλμάνων της πόλης των Ιωαννίνων· γι αυτό το λόγο οι πληροφορίες της συγκεκριμένης πηγής θα αναλυθούν στο κεφάλαιο της Μουσουλμανικής Κοινότητας Ιωαννίνων. Σύμφωνα με την Σύμβαση των Αθηνών ο έλεγχος και η διαχείριση των βακουφιών θα ασκούνταν κατά αποκλειστικότητα από τις μουσουλμανικές κοινότητες. Το κλίμα διαμάχης που παρατηρήθηκε στην Μουσουλμανική Κοινότητα Ιωαννίνων στάθηκε αφορμή για να διευκρινιστεί το ζήτημα από το Υπουργείο Εσωτερικών. Το Υπουργείο Εσωτερικών με σχετική διάταξη ανακοίνωσε ότι στην περίπτωση που δεν υφίστατο διοικητικό συμβούλιο σε μια κοινότητα, θα έπρεπε μέσω αίτησης τα μέλη της να υποδείξουν τα καταλληλότερα πρόσωπα τα οποία σε συνεργασία με τον Μουφτή θα αποτελούσαν την προσωρινή διαχειριστική επιτροπή των κοινοτικών υποθέσεων, έως ότου ψηφιστεί νόμος που θα διευθετούσε τα παραπάνω ζητήματα.⁴⁴

Η Σύμβαση των Αθηνών εφαρμόστηκε κατά το δοκούν από τις ελληνικές αρχές, κάτι που επιβεβαιώνεται από τις αιτήσεις των μουσουλμάνων και τα δημόσια έγγραφα. Τα δημοσιεύματα της εποχής κατηγορούσαν την ελληνική πλευρά για μη τήρηση των άρθρων της Σύμβασης, ενώ ο Βενιζέλος απαντούσε ότι τα χρονικά όρια της Σύμβασης είχαν παρέλθει και πλέον δεν ίσχυε.

⁴³ ΓΑΚ Ιωαννίνων, φ.184, υποφ.2, 25.5/7.6.1920 αρ. πρ. 7318, 2/6/1920, αρ. πρ. 7672, 1/3/1921 αρ. πρ. 2206,

⁴⁴ ΓΑΚ Ιωαννίνων, φ.184, υποφ.2 αρ. πρ. 7672 με συνημμένες τις απαντήσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο***Η πολιτική της ελληνικής κυβέρνησης προς την ανταλλάξιμη μουσουλμανική γαιοκτησία των Ιωαννίνων 1913-1923***

Σε γενικές γραμμές, στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα η γαιοκτησία στην ευρύτερη περιοχή της Ηπείρου διακρινόταν σε τέσσερα είδη: α) στα ιμλιάκια, δηλαδή στις κυβερνητικές γαίες οι οποίες καλλιεργούνταν κατά βάση από χριστιανούς αγρότες, β) στα μουαζίλ, γαίες που εκμισθώνονταν σε χαμηλή τιμή, γ) στα βακούφια, αφιερωμένες γαίες για θρησκευτικούς λόγους, και δ) στα μούλκια, οι οποίες ανήκαν είτε σε τσιφλικούχους είτε συλλογικά σε καλλιεργητές.⁴⁵

Μετά την απελευθέρωση της Ηπείρου από τον ελληνικό στρατό 1912-1913, οι ελπίδες των κολλήγων⁴⁶ για την αλλαγή στο γαιοκτητικό καθεστώς και την απομάκρυνση των μουσουλμάνων ιδιοκτητών από τις γαίες αναπτρώθηκαν. Σε πολλές περιοχές οι κάτοικοι ξεσηκώθηκαν αρνούμενοι να αναγνωρίσουν τους μουσουλμάνους ως ιδιοκτήτες των γαιών που καλλιεργούσαν. Επί σειρά ετών οι χριστιανοί καλλιεργητές υπόκειντο σε πιέσεις για την αποπληρωμή των γεωργικών φόρων, από τους ιδιοκτήτες των κτημάτων. Όλα τα επιμέρους θέματα προέβαλαν το αγροτικό ζήτημα της Ηπείρου σε όλες του τις διαστάσεις και καθιστούσαν επιτακτική την ανάγκη λήψης μέτρων για την επίλυση του προβλήματος.⁴⁷ Παρόλα αυτά, η ελληνική κυβέρνηση ήταν υποχρεωμένη να κατευνάσει την οργή και την εξέγερση των αγροτών αλλά την ίδια στιγμή βρίσκονταν σε εξέλιξη οι διαπραγματεύσεις για

⁴⁵ Κώστας Βακατσάς, «Η Γενική Διοίκηση Ηπείρου, η αγροτική ιδιοκτησία», Δ.Δ., Ιωάννινα 2001, Τα ιμλιάκια σχηματίστηκαν μετά την πτώση του Αλή πασά, όταν ολόκληρη η περιουσία του κατασχέθηκε και περιήλθε στο οθωμανικό δημόσιο. Τα μούλκια ήταν εκτάσεις που δεν τελούσαν κάτω από την άμεση επίβλεψη του δημοσίου, περιελάμβαναν και τα τσιφλίκια, δηλαδή τις αγροτικές γαίες που ήταν ιδιοκτησία ιδιωτών. Γενικά, στην Ήπειρο τσιφλίκι ήταν αγροτικό κτήμα το οποίο ο κάτοχός του έδινε για καλλιέργεια σε τρίτους, λαμβάνοντας ως αντάλλαγμα το γεώμορο.

⁴⁶ Ο κολλήγος καλλιεργούσε ξένα κτήματα με προσωπική εργασία και το απαιτούμενο υλικό (σπόρους, ζώα, εργαλεία, μηχανές) παίρνοντας ως ανταμοιβή για την εργασία του το μισό της παραγωγής.

⁴⁷ Η ψήφιση νόμων το 1907 επέτρεπε στην εκάστοτε ελληνική κυβέρνηση να απαλλοτριώνει μεγάλες ιδιοκτησίες, ώστε να μπορεί να διανέμει στους ακτήμονες. Η εφαρμογή των νόμων αποδείχτηκε δύσκολη υπόθεση και οι τριβές που προκλήθηκαν δημιούργησαν συγκρούσεις. Η απαλλοτρίωση της γης των τσιφλικιών υπέρ των ακτημόνων αγροτών δεν κατάφερε να συγκρατήσει τον αγροτικό πληθυσμό στις ορεινές περιοχές. Η διανομή των τσιφλικιών δεν έδωσε την δυνατότητα στους αγρότες να ενισχύσουν το εισόδημά τους. Η διαδικασία της απαλλοτρίωσης των τσιφλικιών δημιούργησε ένα κλίμα αντιπαλότητας που αρκετές φορές στην ύπαιθρο έλαβε τη μορφή αναταραχών ακόμη και δολοφονιών. Η Γενική Διοίκηση Ηπείρου προσπάθησε να κατευνάσει το εθνικό κλίμα και να προτείνει συμβιβαστικές λύσεις.

Βλ. Νικόλαος Αναστασόπουλος, ό.π

την υπογραφή της Συνθήκης των Αθηνών. Όπως αναφέρθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο η Συνθήκη των Αθηνών προέβλεπε ότι οι μουσουλμάνοι των Νέων Χωρών θα διατηρούσαν την ακίνητη περιουσία τους και θα την διαχειρίζονταν οι ίδιοι. Με άλλα λόγια, οι όροι και τα άρθρα της συνθήκης δεν ικανοποίησαν τα αιτήματα των χριστιανών καλλιεργητών και έτσι ξεκίνησε μια περίοδος αντιπαλότητας ανάμεσα στα δύο κύρια εθνικοθηρησκευτικά στοιχεία της Ηπείρου. Από την άλλη πλευρά οι μουσουλμάνοι γαιοκτήμονες, πρώην Οθωμανοί υπήκοοι, όσο καιρό διαρκούσαν οι διαπραγματεύσεις για την υπογραφή της Συνθήκης και ο ξεσηκωμός των αγροτών συνεχιζόταν, ζούσαν με το αίσθημα του φόβου, της ανασφάλειας και της αγωνίας για την περιουσία τους αλλά και για την ίδια την ζωή τους.

Μετά την δημοσιοποίηση των όρων της Συνθήκης, οι μουσουλμάνοι κάτοικοι της Ηπείρου διεκδικούσαν τα δικαιώματά τους καθώς και την πληρωμή των φόρων τους. Αναμφισβήτητα, οι όροι της Συνθήκης έδιναν αυτοπεποίθηση στους μουσουλμάνους των Νέων Χωρών αφού κάθε φορά που υπέβαλλαν αναφορές ή αιτήματα προς την Γενική Διοίκηση Ηπείρου στηρίζονταν σε αυτή. Χαρακτηριστικό παράδειγμα προστασίας της μουσουλμανικής περιουσίας αποτελεί η περίπτωση του αγροκτήματος στην περιοχή Μούλες των Ιωαννίνων εν έτη 1917. Το αγροτεμάχιο ανήκε στον Αρήφ Εμίν αγά. Ο ίδιος μαζί με άλλους δεκαπέντε μουσουλμάνους συνιδιοκτήτες από τα Ιωάννινα υπέβαλλαν αίτηση προς την Γενική Διοίκηση Ηπείρου απαιτώντας την προστασία της ιδιοκτησίας τους· ο ισχυρισμός τους στηρίχτηκε στο γεγονός ότι οι κολλήγοι κατέστρεψαν το κτήμα και το μετέτρεψαν από βοσκήσιμο σε καλλιεργήσιμο αγρό, η δεύτερη κατηγορία ήταν ότι εισέβαλαν βιαίως στην μουσουλμανική περιουσία χωρίς καμία ενημέρωση.

Οι μουσουλμάνοι ιδιοκτήτες επικαλέστηκαν την ελληνική κυβέρνηση και την Συνθήκη των Αθηνών με την οποία επικυρωνόταν ο σεβασμός στην περιουσία του άλλου. Η επέμβαση των αρχών ήταν άμεση, άλλωστε η ελληνική διοίκηση σε αυτή την περίπτωση ήταν σύμφωνη με τα οικονομικά συμφέροντα των μουσουλμάνων ιδιοκτητών, αφού ήταν δεσμευμένη με τις διακηρύξεις και τις συνθήκες που είχαν υπογραφεί στο παρελθόν. Βέβαια, η Γενική Διοίκηση Ηπείρου δεσμευόταν από την «νόμιμη» άμεση κινητοποίηση των δεκαέξι μουσουλμάνων ιδιοκτητών οι οποίοι κατείχαν δεκαοχτώ χωριά σε ολόκληρη την Ήπειρο. Επίσης, δεν ήταν λίγες οι φορές που οι καλλιεργητές των μουσουλμανικών κτημάτων δεν απέδιδαν το γεώμορο στους ιδιοκτήτες με αποτέλεσμα οι προστριβές και οι διαμάχες τους να φτάνουν ως τις

δικαστικές αίθουσες ή ακόμη να κρίνεται απαραίτητη η επέμβαση των αστυνομικών αρχών. Τις περισσότερες φορές η δικαιοσύνη ήταν υπέρ των μουσουλμάνων, δεδομένου ότι οι νομικοί παράγοντες δεν προστάτευαν τους κολλήγους αλλά τους μουσουλμάνους ιδιοκτήτες. Η ακίνητη μουσουλμανική περιουσία ήταν μεγάλη αξίας· για παράδειγμα στην περιοχή των Κουρέντων⁴⁸ μεγάλος αριθμός εκτάσεων ανήκαν σε μουσουλμάνους ιδιοκτήτες. Ως ιδιοκτήτες τσιφλικιού στο χωριό Πέραμα για παράδειγμα, παρουσιάζονταν οι Αμπντουλάχ, Χαϊδερίν, Σεφκατή, Χαϊρετή και η Χαϊριέ κληρονόμοι του Αχμέτ Χουλιουσή οι οποίοι κατείχαν εξαιδιαιρέτου το τσιφλίκι.⁴⁹ Στον πίνακα 6 βλέπουμε τις περιοχές και τα ονόματα των μουσουλμάνων ιδιοκτητών από το Σαντζάκι Ιωαννίνων, ξεκινώντας από την περιοχή των Κουρέντων.⁵⁰

Πίνακας 6. ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΕΣ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΩΝ 1913- 1923

ΥΠΟΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΟΥΡΕΝΤΩΝ

ΥΠΟΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΟΝΙΤΣΑΣ

ΠΕΡΙΟΧΕΣ	ΙΔΙΟΚΤΗΤΕΣ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΟΙ	ΠΕΡΙΟΧΕΣ	ΙΔΙΟΚΤΗΤΕΣ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΟΙ
ΒΑΝΙΤΣΑ	ΑΧΜΕΤ ΧΟΥΛΙΑΣΗ	ΓΟΡΙΤΣΑ (ΚΑΛΛΙΘΕΑ)	ΚΕΜΑΛ ΑΜΠΑΖ ΒΕΗΣ-ΝΤΑΜΑΝ ΒΕΗ
ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ	ΜΟΥΣΤΑΦΑ ΡΙΦΑΑΤ ΜΠΕΗΣ	ΜΑΖΙ	ΣΕΡΗ ΑΜΠΑΖΑ – ΣΟΥΛΕΪΜΑΝ ΕΦΕΝΤΗ
ΕΛΕΟΥΣΑ	ΝΑΪΜΕ ΧΑΝΟΥΜ	ΣΑΝΟΒΟ (ΑΕΤΟΠΕΤΡΑ)	ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΩΝ
ΣΤΑΥΡΑΚΙ/ΤΣΙΦΛΙΚΟΠΟΥΛΟ	70 ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΟΙ ΙΔΙΟΚΤΗΤΕΣ	ΗΛΙΟΡΡΑΧΗ	ΡΑΧΙΓΙΕ ΠΕΡΤΕΦ – ΣΑΦΙΓΙΕ ΙΣΜΑΗΛ ⁵¹
ΜΟΣΠΙΝΑ	ΡΕΣΗΤ & ΦΕΡΗΤ ΑΒΔΟΥΛΑ	ΚΟΝΙΤΣΑ	ΙΔΙΟΚΤΗΤΕΣ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΟΙ ⁵²
ΚΑΡΔΑΜΙΤΣΙΑ	ΟΜΕΡ ΡΕΣΗΤ	ΛΙΑΤΟΒΟΥΝΙ-ΑΜΑΡΙ	ΙΔΙΟΚΤΗΤΕΣ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΟΙ
ΚΟΝΤΣΙΚΑ	ΤΣΙΦΛΙΚΙ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΩΝ ⁵³	ΑΛΠΟΧΩΡΙ	ΔΕΡΒΙΣ ΙΣΑΑΚ- ΧΟΥΣΕΪΝ ΒΕΗ ⁵⁴
ΔΡΑΓΟΥΣΑ	ΤΖΕΛΙΑΛ ΕΦΕΝΤΗ	ΕΛΕΥΘΕΡΟ	ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΩΝ
ΖΩΟΔΟΧΟΣ	ΒΕΤΖΧΗ ΜΠΕΗ	ΖΕΛΙΣΤΑ (ΕΞΟΧΗ)	ΜΙΚΡΟ ΤΜΗΜΑ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝ.
ΜΕΓΑΛΟ ΓΑΡΔΙΚΙ	ΠΑΧΓΙΑ ΒΕΗ	ΠΛΗΘΟΥΚΙ (ΠΥΞΑΡΙΑ)	ΙΔΙΟΚΤΗΤΕΣ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΟΙ
ΓΑΡΔΙΚΟΠΟΥΛΟ	ΠΑΧΓΙΑ ΒΕΗ	ΠΛΑΒΑΛΗ (ΑΓ. ΒΑΡΒΑΡΑ)	ΧΟΥΣΕΪΝ ΠΑΣΙΟ ΦΡΑΣΙΑΡΙ- ΖΕΙΝΕΠ ΦΡΑΣΙΑΡΙ
ΑΣΦΑΚΑ	ΑΛΙΑΟΥΔΙΝ ΒΕΧΜΠΕΗ	ΒΡΑΝΙΣΤΑ (ΤΡΑΠΕΖΑ)	ΑΔΗΛ ΣΕΛΗΜ ΙΛΙΑΖ
ΚΑΡΙΤΣΑ	ΜΕΜΕΤ ΚΑΣΗΜ	ΜΠΛΙΣΔΙΑΝΗ (ΛΑΓΚΑΔΑ)	ΝΟΥΡΙΕ (ΧΗΡΑ)- ΝΙΝΕΡΕΤ ΚΟΥΡΤΗ
ΚΟΥΤΡΟΥΛΑΔΕΣ	ΦΕΤΧΗΜ ΕΦΕΝΤΗΣ	ΦΥΤΟΚΟ (ΘΕΟΤΟΚΟΣ)	ΙΔΙΟΚΤΗΤΕΣ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΩΝ
ΧΙΝΚΑ	ΜΟΥΝΙΦ ΠΑΣΑΣ	ΠΛΗΚΑΤΙ	ΙΔΙΟΚΤΗΤΕΣ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΟΙ

Πηγή: Βακατσάς Κώστας: *Η Γενική Διοίκηση Ηπείρου, η αγροτική ιδιοκτησία (1913-1918)*, Διδακτορική Διατριβή, Φιλοσοφική Σχολή Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, 2007-2008, σελ. 240-320

⁴⁸ Κούρεντα ευρύτερη περιοχή της υποδιοίκησης Ιωαννίνων περιελάμβανε 85 χωριά.

⁴⁹ Βλ. ό.π Κ. Βακατσάς, σελ. 22

⁵⁰ Για περαιτέρω πληροφορίες σχετικά με τις περιοχές και τους ιδιοκτήτες βλ. .ο.π Κ. Βακατσάς

⁵¹ Κάτοικοι Κωνσταντινούπολης

⁵² Στην περιοχή της Κόνιτσας υπήρχαν καλλιεργήσιμες εκτάσεις με ιδιοκτήτες μουσουλμάνους στις εξής θέσεις: «Μεϊντάνια, Πατώματα, Μαντρίκλη, Μπίχλη, Γκουζέδες, Μαυρορράχη, Πριτσαύλακα, Καρούτα, Καραχασάνια, Αγία Τριάς, Ντάρτσο, Γραβίτσα, Δερβένια, Λεύκα, Σουρίλα, Αμπέλια, Μπουσί, Μαϊ- Χωράφι»

⁵³ Όπου αναφέρεται «Ιδιοκτήτες Μουσουλμάνοι» σημαίνει ότι δεν αναφέρονταν στις πηγές τα ονόματα των μουσουλμάνων ιδιοκτητών.

⁵⁴ Οι προαναφερθέντες ιδιοκτήτες εμφανίζονται και ως ιδιοκτήτες των περιοχών Λιατοβούνι - Αμάρι

Στην ευρύτερη περιοχή του Πωγωνίου, το 1917 υπήρχε στην Βοστίνα μουσουλμανική κοινότητα με μουφτή τον Γιαχγια Χουσεΐν Τσολάκη. Πάρεδρος της Βοστίνας ήταν επίσης μουσουλμάνος ο Γιαχιά Μορτουεζά. Στην περιοχή της Βοστίνας περιουσία κατείχαν ο Γιακούπ Δερβίς και ο Ομέρ Μπεκήρ Τζελέλ οι οποίοι αναχώρησαν από την περιοχή πριν από την έναρξη του Α΄ Βαλκανικού πολέμου. Σε αυτή την περίπτωση ως αντιπρόσωποι των μουσουλμάνων ήταν ο Ζεινέλ Τσολάκη, ο Κασήμ Δερβίς και ο Παναγιώτης Ευθ. Κυρούσης. Οι περιουσίες αυτές ήταν μεσεγγυημένες και σύμφωνα με τις διαταγές της Γεν. Διοίκησης δεν επρόκειτο να καταληφθούν από το δημόσιο, διότι αυτό αφορούσε μόνο τις εγκαταλειμμένες περιουσίες (1918).

Στο Σαντζάκι των Ιωαννίνων συμπεριλαμβάνεται η περιοχή του Μετσόβου, σε αυτό επικρατούσε η μικρή ελεύθερη ιδιοκτησία των κατοίκων του. Κατά το έτος 1915 το ελληνικό δημόσιο είχε διορίσει 75 αγροφύλακες σε ιδιωτικά λειβάδια που ανήκαν σε Μετσοβίτες μικροϊδιοκτήτες. Τα δημόσια λειβάδια που υπήρχαν στην ευρύτερη περιοχή του Μετσόβου παλαιότερα είχαν αποτελέσει αιτία διαφωνίας με την κοινότητα Μαλακασίου (Νομός Τρικάλων)⁵⁵. Στην ουσία η οθωμανική κυβέρνηση διοικούσε τα κτήματα αυτά ως δημόσια και ως τέτοια τα διαχειρίστηκε η Γενική Διοίκηση όταν περιήλθαν σε αυτή. Αξίζει να επισημανθεί ότι δεν βρέθηκε κανένα έγγραφο που να δηλώνει την εκμίσθωση των εν λόγω λιβαδιών. Επιπλέον, τα φερμάνια που είχε αποστείλει η κοινότητα Μαλακασίου, αφορούσαν περισσότερο τις φορολογικές υποχρεώσεις των κατοίκων της περιφέρειας Μετσόβου, οι οποίοι ήταν υποχρεωμένοι να πληρώνουν ένα συγκεκριμένο χρηματικό ποσό κατ' αποκοπήν· γεγονός που υποδηλώνει την ευνοϊκή μεταχείριση του Οθωμανικού κράτους. Περίπου το ίδιο ίσχυε και για το χωριό Ανήλιο, θεωρούνταν ελευθεροχώρι, και ήταν υποχρεωμένο να καταβάλει μόνο το φόρο της δεκάτης προς το δημόσιο.

Στον παρακάτω πίνακα παρατίθεται η συνολική μουσουλμανική γαιοκτησία στην υποδιοίκηση Παραμυθιάς.

⁵⁵ Τον Μαΐο του 1914 η κοινότητα Μαλακασίου, που βρίσκεται στο Νομό Τρικάλων, διεκδίκησε εκ νέου τα δημόσια λειβάδια που μετά τον ατυχή πόλεμο του 1897 περιήλθαν στην περιφέρεια του Μετσόβου.

Πίνακας 7. ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΙΚΗ ΓΑΙΟΚΤΗΣΙΑ ΣΤΗΝ ΥΠΟΔΙΟΙΚΗΣΗ ΠΑΡΑΜΥΘΙΑΣ 1913-1923

ΠΕΡΙΟΧΗ	ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΟΙ ΙΔΙΟΚΤΗΤΕΣ	ΠΕΡΙΟΧΗ	ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΟΙ ΙΔΙΟΚΤΗΤΕΣ
ΒΛΑΧΩΡΙ(ΠΟΛΥΔΡΟΣΟ)	ΓΙΑΣΙΝ ΠΡΟΝΙΟ, ΓΙΟΥΣΟΥΦ ΣΕΪΚΟ	ΚΑΡΒΟΥΝΑΡΙ	ΕΛΕΥΘΕΡΟ ΧΩΡΙΟ
ΟΣΔΙΝΑ	ΦΑΤΙΜΕ ΜΕΧΤΙΝ, ΣΕΦΚΕΤ ΧΑΜΗΤ, ΦΟΥΛΑΤ ΧΑΜΗΤ, ΑΛΗ ΣΕΪΚΟ	ΒΟΪΝΙΚΟ	ΜΟΥΧΤΑΡ ΣΙΑΝΗ, ΟΣΜΑΝ ΣΙΑΝΗ, ΓΙΑΣΙΝ ΠΡΟΝΙΟ
ΆΝΩ ΖΑΛΟΓΓΟ	ΝΟΥΧ ΑΣΗΜ ΝΤΙΝΟ, ΓΑΖΑΛΗ ΒΕΗ	ΒΕΛΙΑΝΗ(ΧΡΥΣΑΥΓΗ)	ΓΙΑΣΙΝ ΠΡΟΝΙΟ, ΦΟΥΑΤ ΠΡΟΝΙΟ, ΚΑΧΡΑΜΑΝ ΠΡΟΝΙΟ
ΚΑΤΩ ΖΑΛΟΓΓΟ	ΓΙΑΣΙΝ ΠΡΟΝΙΟ	ΣΕΒΑΣΤΟ	ΣΑΧΗ ΜΟΥΛΑ ΜΕΝΤΗ, ΦΕΙΖΟ ΣΕΛΗΜ ΜΠΑΚΗ, ΟΜΕΡ ΜΟΥΧΑΛΗΜ
ΒΡΟΣΙΝΑ	ΧΑΒΟΥΖ ΤΕΛΙΑΤ	ΠΑΓΚΡΑΤΙ	ΜΠΟΥΛΑ ΤΖΙΑΦΑ, ΡΕΤΖΕΠ ΚΑΣΗΜ, ΤΑΧΗΡ ΧΗΜΟ
ΡΑΔΟΒΙΖΙ	ΠΟΛΛΟΙ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΟΙ ΙΔΙΟΚΤΗΤΕΣ	ΣΙΑΜΕΤΙΑ(ΑΓ.ΔΟΝΑΤΟΣ)	ΓΙΑΣΙΝ ΠΡΟΝΙΟ, ΜΟΥΣΤΑΦΑ ΠΡΟΝΙΟ
ΓΡΑΝΙΤΣΑ	ΚΑΧΡΑΜΑΝ ΣΟΥΛΕΪΜΑΝ ΠΡΟΝΙΟ, ΧΑΪΡΕΝΤΙΝ ΓΙΟΥΣΟΥΦ ΠΡΟΝΙΟ	ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ	ΜΟΥΣΑ ΜΠΟΛΑΤΙ, ΜΟΥΧΑΡΕΜ ΝΟΥΡΟ
ΜΑΖΙΑ (ΠΟΛΥΔΩΡΟ)	ΦΟΥΑΤ ΠΡΟΝΙΟ	ΠΟΠΟΒΟ(ΑΓ.ΚΥΡΙΑΚΗ)	ΝΤΖΕΒΡΙΕ ΑΦΟΥΞ ΜΟΥΕΝΤΙΝ
ΣΤΡΙΓΑΝΕΤΣΙ (ΔΙΧΟΥΝΙ)	ΡΕΝΤΖΕΠ ΚΑΣΗΜ ΝΤΟΥΑΤ	ΠΑΡΔΑΛΑ (ΠΑΡΔΑΛΙΤΣΑ)	ΧΑΒΟΥΖ ΜΟΥΧΕΝΤΙΝ, ΧΑΪΡΕΝΤΙΝ ΠΡΟΝΙΟ, ΧΑΒΟΥΖ ΜΟΥΧΟ
ΤΟΣΚΕΣΑΚΙ (ΜΙΚΡΟΧΩΡΙ)	ΦΟΥΑΤ ΠΡΟΝΙΟ	ΓΡΑΣΔΑΝΗ (ΚΑΤΑΜΑΧΗ)	ΜΕΤΣΙΟ ΔΕΡΒΙΣΗ, ΣΑΛΗ ΧΑΒΟΥΖ ΜΟΥΧΕΝΔΙΝ
ΣΕΝΙΚΟ	ΜΟΥΧΑΡΕΜ ΜΠΟΛΑΤΗ, ΧΑΪΡΕΝΤΙΝ ΠΡΟΝΙΟ	ΚΟΥΡΥΣΤΙΑΝΗ	ΜΟΥΣΤΑΦΑ ΙΜΒΡΑΗΜ ΠΡΟΝΙΟ, ΚΑΧΡΑΜΑΝ ΣΟΥΛΕΪΜΑΝ ΠΡΟΝΙΟ, ΧΑΪΡΕΝΤΙΝ ΙΣΟΥΦ ΠΡΟΝΙΟ
		ΤΣΑΓΓΑΡΙ	ΠΟΛΛΟΙ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΟΙ ΙΔΙΟΚΤΗΤΕΣ
ΚΕΡΑΣΟΒΟ (ΚΕΡΑΣΕΑ)	ΝΟΥΧ ΓΙΑΣΙΝ ΠΡΟΝΙΟ, ΓΑΖΑΛΗ ΝΟΥΣΡΕΤ ΒΕΗ, ΣΕΦΤΕΚ ΧΟΥΝΤΑ	ΧΟΪΚΑ	ΧΟΥΣΕΪΝ ΠΑΣΑ ΝΤΙΝΟ
ΛΩΖΑΝΑ	ΓΙΑΣΙΝ ΠΡΟΝΙΟ, ΓΑΛΗΠ ΠΡΟΝΙΟ	ΣΤΑΝΟΒΟ (ΜΑΝΔΡΟΤΟΠΟΣ)	ΑΒΔΟΥΛΑ ΜΕΤΛΗ, ΡΑΜΑΝΤΑΝ ΖΕΪΝΕΛ, ΜΠΑΚΟ ΝΤΑΛΗΠ
ΒΕΡΝΙΚΟ	ΠΟΛΛΟΙ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΟΙ ΙΔΙΟΚΤΗΤΕΣ	ΓΑΡΔΙΚΙ	ΑΡΙΦ ΣΟΥΛΙΟ, ΑΓΑΚΟ ΜΠΕΚΙΟ ΣΑΝΔΗΚ, ΑΒΔΟΥΛ ΜΕΧΜΕΤ
		ΚΑΡΓΙΟΤΙ	ΝΟΥΧ ΠΡΟΝΙΟ, ΕΣΜΕΤ ΧΑΜΗΤ ΧΟΥΣΙΑ, ΑΤΖΕΜ ΦΕΡΙΚ ΠΡΟΝΙΟ

Πηγή: Βακατσάς Κώστας, *η Γενική Διοίκηση Ηπείρου, η αγροτική ιδιοκτησία (1913-1918)*, Διδακτορική Διατριβή, Φιλοσοφική Σχολή Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων 2007-2008, σελ. 432-475

Συνολικά τα μουσουλμανικά αγροτικά κτήματα των Νέων Χωρών ανέρχονταν σε περίπου 4.500.000 στρέμματα.⁵⁶ Οι Βαλκανικοί πόλεμοι και η ακόλουθη μετανάστευση των μουσουλμανικών πληθυσμών είχε ως αποτέλεσμα την διεκδίκηση των μουσουλμανικών γαιών από τους χριστιανούς. Σύμφωνα μάλιστα με τα αρχεία της Γενικής Διοίκησης Ηπείρου οι αστυνομικές και δικαστικές αρχές ενέτειναν τους ελέγχους στην περιοχή της Τσαμουριάς δεδομένου ότι υπήρχαν βάσιμες υποψίες για

⁵⁶ Βλ. Γιάννης Γκλαβίνας, ό. π σελ.125

ύπαρξη εταιρείας με σκοπό τον εκφοβισμό των μουσουλμάνων ώστε να μεταναστεύσουν και να πουλήσουν τα κτήματά τους σε εξευτελιστικές τιμές.⁵⁷ Παρόλα αυτά ορισμένες φορές οι χριστιανοί καλλιεργητές ακολουθούσαν την νόμιμη οδό για την διεκδίκηση της μουσουλμανικής γης. Για παράδειγμα, οι χωρικοί του χωριού Σεριζιανά⁵⁸ υπέβαλαν αίτημα προς την Γενική Διοίκηση Ηπείρου σύμφωνα με το οποίο ζητούσαν την παραχώρηση των εγκαταλειψάντων κτημάτων από τους μουσουλμάνους που είχαν μεταναστεύσει (1914). Η Γενική Διοίκηση με την σειρά της προέβη στους απαραίτητους ελέγχους και έκρινε άκυρο το αίτημα των χωρικών σύμφωνα με τις εγκυκλίους για τις εγκαταλελειμμένες γαίες.

Η πολιτική της ελληνικής κυβέρνησης απέναντί στην προσπάθεια διεκδίκησης της ακίνητης μουσουλμανικής περιουσίας από τους χριστιανούς κρίθηκε σύμφωνα με το νομοθετικό διάταγμα της 25^{ης} Ιανουαρίου 1913. Ουσιαστικά το εν λόγω διάταγμα απαγόρευε κάθε είδους δικαιοπραξιών με τις οποίες μεταβιβάζονταν η κυριότητα της μουσουλμανικής γης. Όπως ήταν επόμενο το νομοθετικό διάταγμα δεν έγινε αποδεκτό με ενθουσιασμό από το χριστιανικό στοιχείο. Ο κυριότερος λόγος που ψηφίστηκε το διάταγμα ήταν για να μπορεί το ελληνικό Δημόσιο να διαχειρίζεται την μουσουλμανική περιουσία αλλά και να αποτρέψει την μετανάστευση των μουσουλμάνων οι οποίοι θα πουλούσαν τα κτήματά τους σε πολύ χαμηλή τιμή. Παρά την εκ νόμου απαγόρευση της πώλησης των κτημάτων, οι μουσουλμάνοι που επρόκειτο να μεταναστεύσουν κατά την περίοδο 1914-1915 επιθυμούσαν την πώληση της περιουσίας τους. Τις περισσότερες φορές οι αιτήσεις των μουσουλμάνων για άρση της απαγόρευσης δικαιοπραξιών ακυρώνονταν και οι ίδιοι κατέφευγαν σε ιδιωτικά συμφωνητικά με τους υποψήφιους αγοραστές τα οποία ήταν σαφώς παράνομα.⁵⁹ Το ζήτημα των μουσουλμανικών γαιών έγινε ακόμη πιο περίπλοκο αμέσως μετά την λήξη των Βαλκανικών Πολέμων και την εισροή χιλιάδων προσφύγων στις Νέες Χώρες. Η εγκατάσταση των προσφύγων γινόταν σε εγκαταλελειμμένα κτήματα κάνοντας χρήση των παράνομων δικαιοπραξιών. Στην πραγματικότητα η ουσία του προβλήματος ήταν η αντίφαση των δύο νόμων σχετικά

⁵⁷ ΓΑΚ Ιωαννίνων, φ.17, υποφ.2, 17/4/1914, αρ. πρ. 6787, Επιστολή προς την Γενική Διοίκηση Ιωαννίνων για διερεύνηση του θέματος σχετικά με την σύσταση παράνομης εταιρείας στην Τσαμουριά.

⁵⁸ Περιοχή του γεωγραφικού τμήματος Τσαρκοβίτσας, βρίσκεται στην περιοχή του Αχέροντα.

⁵⁹ ΓΑΚ Ιωαννίνων, φ.101, υποφ. 1, 28/12/1919, αρ. πρ. 304, αρ.πρ.1023, Αιτήσεις μουσουλμάνων και Μουφτή για την άρση της απαγόρευσης των δικαιοπραξιών. (Βλ. παράρτημα)

με την διευθέτηση των εγκαταλελειμμένων μουσουλμανικών κτημάτων. Πιο συγκεκριμένα το άρθρο 6 της Σύμβασης των Αθηνών όριζε ότι οι μουσουλμάνοι που επέλεξαν να μεταναστεύσουν είχαν το δικαίωμα να διατηρήσουν την ακίνητη περιουσία τους και να την διαχειρίζονται μέσω τρίτων προσώπων δηλαδή πληρεξουσίων.⁶⁰ Οι προσπάθειες της ελληνικής κυβέρνησης για διαλεύκανση του ζητήματος ήταν πολλές και συνεχόμενες, μία εκ των οποίων ήταν η ψήφιση του Νόμου 262· σύμφωνα με αυτόν παγιώνονταν τα δικαιώματα του Δημοσίου επί των εγκαταλελειμμένων δημόσιων γαιών και την ίδια στιγμή, με τον ίδιο νόμο, επιχειρήθηκε να χαρτογραφηθεί η πραγματική εικόνα των μουσουλμανικών κτημάτων στις Νέες Χώρες αλλά το πρόβλημα παρέμεινε άλυτο, αφού η απουσία κτηματολογίου καθιστούσε την ακριβή καταγραφή δυσχερέστερη.⁶¹

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η στάση κάποιων μουσουλμάνων ιδιοκτητών οι οποίοι διεκδικούσαν τα κτήματά τους, υποστηρίζοντας ότι δεν μετανάστευσαν κατά την περίοδο 1913-1914, επομένως ζητούσαν να τους αποδοθούν οι περιουσίες τους που είχαν καταληφθεί από το ελληνικό Δημόσιο. Από την άλλη πλευρά η Υψηλή Πύλη είχε παρατηρήσει την αντίφαση των άρθρων της Σύμβασης και διαμαρτυρόταν έντονα για παραβίαση των άρθρων της Σύμβασης των Αθηνών.⁶² Το ερώτημα που γεννάται είναι αν το ελληνικό κράτος ήταν πρόθυμο να επιστρέψει τις περιουσίες που είχαν καταληφθεί από το Δημόσιο, στους μουσουλμάνους. Οι υπεύθυνοι της Κτηματικής Περιουσίας ανησυχούσαν αν το ελληνικό κράτος θα ήταν σε θέση να επιστρέψει τα κτήματα και φοβόταν το ενδεχόμενο της υποχρεωτικής καταβολής αποζημιώσεων και δικαστικών διαμαχών. Το ζήτημα της επιστροφής κτηματικής περιουσίας στους μουσουλμάνους που την διεκδικούσαν φάνταζε όνειρο απατηλό, δεδομένου ότι το θέμα αυτό είχε άμεση σύνδεση με τις διαπραγματεύσεις για την ανταλλαγή των πληθυσμών. Οι εκλογές του Μαΐου 1915 στάθηκαν ιδανική ευκαιρία τόσο για τα βενιζελικά όσο και για αντιβενιζελικά συμφέροντα έτσι ώστε να προσεγγίσουν τον μουσουλμανικό πληθυσμό υποσχόμενοι λύση στο πρόβλημα των εγκαταλελειμμένων γαιών. Οι ελληνικές αρχές κατά την περίοδο 1919 – 1920 άρχιζαν να εφαρμόζουν την δική τους στρατηγική ώστε να έχουν επιτυχή εξωτερική

⁶⁰ Ν.Π. Ελευθεριάδου, *Τα μετά την Συνθήκη Αθηνών, περι των εν ταις Νέαις Χώραις εγκαταλελειμμένων κτημάτων*, σελ. 1-18, Εκδόσεις: Τυπογραφείον της Β. Αυλής Α. Ραφτάνη

⁶¹ Βλ, Ιωάννης Γκλαβίνας, ό.π., σελ. 133 - 135

⁶² Σε αυτή την περίπτωση η ελληνική πλευρά υποστήριζε ότι η ημερομηνία τήρησης των όρων είχε παρέλθει με αποτέλεσμα να ισχύει η νομοθεσία που είχε ψηφιστεί εκείνη την συγκεκριμένη χρονική διάρκεια. Βλ. Κεφάλαιο «Σύμβαση Αθηνών 1913»

πολιτική και να επιτευχθούν οι στόχοι τους. Για τον λόγο αυτό στην Συνδιάσκεψη Ειρήνης στο Παρίσι, η ελληνική ηγεσία τόνιζε τα μέτρα που λάμβανε για τον μουσουλμανικό πληθυσμό και πιο συγκεκριμένα για την απόδοση των κτημάτων τους. Παρά τις δηλώσεις του Βενιζέλου στα ευρωπαϊκά συνέδρια για απόδοση της μουσουλμανικής γης, στην ελληνική πραγματικότητα τα κτήματα δεν αποδόθηκαν στους μουσουλμάνους ιδιοκτήτες. Τις περισσότερες φορές οι παλιννοστούντες μουσουλμάνοι, Έλληνες υπήκοοι ήταν υποχρεωμένοι όχι μόνο να στερούνται την γη τους, αλλά να πληρώνουν ενοίκιο προς το ελληνικό Δημόσιο για διαμονή στα ίδια τους τα σπίτια.⁶³

Το καθεστώς των μουσουλμανικών γαιών καθορίστηκε οριστικά με την υπογραφή της Σύμβασης Ανταλλαγής των Πληθυσμών.⁶⁴ Σύμφωνα με τους όρους της Σύμβασης της Λωζάννης (άρθρα 9 – 10) οι μουσουλμάνοι της Ελλάδας που θα ανταλλάσσονταν, θα εγκατέλειπαν τις αγροτικές και αστικές περιουσίες τους από την χώρα την οποία έφευγαν και είχαν το δικαίωμα να πάρουν ίσης αξίας περιουσία στην χώρα που θα εγκαθίσταντο. Η αξία των περιουσιών θα εκτιμούνταν από την υπηρεσία της Μικτής Επιτροπής, μέλη της οποίας ήταν Έλληνες και Τούρκοι.⁶⁵ Ως επί το πλείστον τα κτήματα των ανταλλαξιμών μουσουλμάνων αξιοποιήθηκαν για την αποκατάσταση των προσφύγων. Ωστόσο κατά την διάρκεια αποκατάστασης των προσφύγων δεν έλειψαν οι διεκδικήσεις των μουσουλμανικών περιουσιών από τους ντόπιους που εκμεταλλεύτηκαν συνειδητά την υπάρχουσα κατάσταση.

Το θέμα της απόδοσης των γαιών στους δικαιούχους - που στην προκειμένη περίπτωση ήταν οι πρόσφυγες- προσπάθησε να διευθετήσει το νομοθετικό διάταγμα της 6^{ης} Οκτωβρίου 1922 που απαγόρευε οποιαδήποτε ενέργεια που θα παραχωρούσε το δικαίωμα μεταβίβασης της περιουσίας από μουσουλμάνο σε κάποιο άλλο πρόσωπο. Επιπλέον, την ίδια στιγμή το ελληνικό κράτος απαγόρευσε την κατάσχεση, προσημείωση ή εκποίηση των μουσουλμανικών ανταλλαξιμών κτημάτων.⁶⁶ Τελικά

⁶³ Βλ. Γιάννης Γκλαβίνας, ό. π, σελ. 143

⁶⁴ Άγγελος Συρίγος, «Ελληνοτουρκικές Σχέσεις», σελ.53, Εκδόσεις: Πατάκη
Εξαίρεση από την Σύμβαση Ανταλλαγής των Πληθυσμών αποτελούσαν οι Έλληνες της Κωνσταντινούπολης, επειδή η Κωνσταντινούπολη βρισκόταν ακόμη υπό διασυμμαχικό έλεγχο. Όταν συζητήθηκε το θέμα της Ανταλλαγής ο Βενιζέλος ζήτησε ρητώς την εξαίρεση των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης. Επίσης εξαιρέθηκαν οι Έλληνες της Ίμβρου και της Τενέδου καθώς και οι μουσουλμάνοι της Θράκης.

⁶⁵ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την Μικτή Επιτροπή Βλ. Ε. Ι Τσουδερού, « Η αποζημίωση των Ανταλλαξιμών», σελ. 17,22, Εκδόσεις Αθήνα.

⁶⁶ Βλ. Γιάννης Γκλαβίνας, ό.π, σελ.151

υπολογίζεται ότι στους πρόσφυγες αποδόθηκε λιγότερο από το 20% από την ανταλλάξιμη μουσουλμανική περιουσία που δικαιούνταν.

Στο σημείο αυτό αξίζει να επισημανθεί η στάση κάποιων μουσουλμάνων που δήλωσαν αλβανική υπηκοότητα προκειμένου να κριθούν από την Μικτή Επιτροπή ως μη ανταλλάξιμοι και να διατηρήσουν τα κτήματά τους. Πολλοί μουσουλμάνοι μεγάλο - γαιοκτήμονες άλλαζαν την υπηκοότητα τους σε αλβανική ή υπηκοότητα άλλων κρατών προκειμένου να εξαιρεθούν από την Σύμβαση Ανταλλαγής των Πληθυσμών, ή ακόμη ασπάστηκαν το χριστιανισμό · το φαινόμενο αυτό παρατηρήθηκε στην Ήπειρο και στην περιοχή της Δυτικής Μακεδονίας. Είναι γεγονός ότι η ελληνική πλευρά έκανε titάνιο έργο για την αποκατάσταση των προσφύγων και σε καμία περίπτωση δεν επιθυμούσε την εξαίρεση πληθυσμών δεδομένου ότι κάτι τέτοιο αυτόματα θα της στερούσε πολύτιμες αγροτικές εκτάσεις. Σύμφωνα με τα στοιχεία που εκθέσαμε παραπάνω οι μουσουλμάνοι ιδιοκτήτες κατείχαν τη μεγαλύτερη περιουσία στην υποδιοίκηση Κουρέντων, αυτοί ήταν κυρίως κάτοικοι Ιωαννίνων ή της Παραμυθιάς και της Βορείου Ηπείρου (Αργυροκάστρου, Λιμπόχοβο) ορισμένοι από αυτούς διέμεναν στην Κωνσταντινούπολη. Οι χριστιανοί κατείχαν μικρότερη περιουσία συγκριτικά με τους μουσουλμάνους. Τα Ιωάννινα ως σημαντικό μουσουλμανικό κέντρο ανέδειξε τσιφλικούχους που κατείχαν κτήματα όχι μόνο στην ευρύτερη περιοχή των Ιωαννίνων αλλά και στις υπόλοιπες περιφέρειες της Ηπείρου, κυρίως στην πεδινή Φιλιπιάδα και λιγότερο στην Θεσπρωτία.

Το ζήτημα των μουσουλμανικών κτημάτων επηρέασε σε μεγάλο βαθμό τόσο τις πολιτικές εξελίξεις της χώρας όσο και τις διαπροσωπικές σχέσεις μεταξύ μουσουλμάνων και χριστιανών κατοίκων των Νέων χωρών. Σημαντικό ρόλο στην διευθέτηση του ζητήματος διαδραμάτισε η ελληνική εξωτερική πολιτική του Βενιζέλου. Επί προσθέτως, η προπαγάνδα και οι κομματικές σκοπιμότητες, οι συνεχόμενες πιέσεις από την Υψηλή Πύλη και οι παράνομες ενέργειες για την κάρπωση των μουσουλμανικών κτημάτων έκαναν την κατάσταση δυσκολότερη. Η οριστική λύση στο ζήτημα των μουσουλμανικών γαιών δόθηκε με την Σύμβαση της Λωζάννης.

«Στις 23 Ιανουαρίου 1923 ιδρύθηκαν στις έδρες των πρωτοδικείων των Νέων χωρών επιτροπές για τον έλεγχο των συμβάσεων επί ακινήτων ενόσω διαρκούσαν οι απαγορευτικές διατάξεις δικαιοπραγιών, ενώ το ίδιο ζήτημα πραγματευόταν και το νομοθετικό διάταγμα τα 14^{ης} Σεπτεμβρίου 1925».

ΜΕΡΟΣ Β΄

*« Μουσουλμανική Κοινότητα Ιωαννίνων 1913-1923: Κοινοτική οργάνωση,
Εκπαίδευση, Πολιτισμική Ταυτότητα»*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο***Οργάνωση και λειτουργία μουσουλμανικής κοινότητας***

Οι μουσουλμάνοι στην Ελλάδα ήταν απόλυτα προστατευμένοι από το Σύνταγμα. Τα πρωτόκολλα του 1830 και του 1914 επέβαλλαν στην Ελλάδα την πλήρη ισότητα όλων γενικά των θρησκειών.⁶⁷ Όσον αφορά τα πολιτικά δικαιώματα των μουσουλμάνων οι οποίοι κατείχαν την ελληνική ιθαγένεια δεν προέκυπτε κανένα πρόβλημα, δεδομένου του ότι δεν γινόταν καμία διάκριση μεταξύ χριστιανών και μουσουλμάνων πολιτών, είχαν τα ίδια δικαιώματα και υποχρεώσεις. Αναπόσπαστο κομμάτι των παραπάνω πρωτοκόλλων αποτελούν τα άρθρα που αναγνωρίζουν την αυτονομία των μουσουλμανικών κοινοτήτων σε όλη την Ελλάδα. Παρόλα αυτά δεν υπάρχουν σαφή στοιχεία και περαιτέρω πληροφορίες για τον τρόπο λειτουργίας των μουσουλμανικών κοινοτήτων ως διοικητικός μηχανισμός. Όμως ξεκαθαρίζεται ότι η αυτοδιοίκηση των κοινοτήτων θα γινόταν αποκλειστικά από μουσουλμάνους.

Σε κάθε περιοχή που υπήρχε μουσουλμανικός πληθυσμός δημιουργείτο μουσουλμανική κοινότητα με σκοπό την προστασία των δικαιωμάτων τους αλλά και την διατήρηση της κουλτούρας τους. Τι εννοούμε όμως λέγοντας μουσουλμανική κοινότητα κατά το διάστημα του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα; Είναι μια συστάδα από ομόθρησκους ή απλά ένα νομικό πρόσωπο; Στο σημείο αυτό θα πρέπει να ξεκαθαρίσουμε την έννοια της μουσουλμανικής κοινότητας. Με τον όρο κοινότητα δεν εννοούμε ένα οικισμένο σημείο, αλλά ένα νομικό πρόσωπο. Μια οργανωμένη διοίκηση αποτελούμενη από μουσουλμάνους που προστατεύουν και διεκδικούν τα δικαιώματά τους. Ανώτατη αρχή της μουσουλμανικής ιεραρχίας ήταν ο Μουφτής, συγκέντρωνε στο πρόσωπό του την δικαστική, θρησκευτική και πολιτική εξουσία. Επίσης ήταν αρμόδιος για την επιτήρηση των φιλανθρωπικών ιδρυμάτων και την διαχείριση της βακούφικης περιουσίας. Σύμφωνα με τις διατάξεις του νόμου ΑΛΗ΄ της 22 Ιουνίου 1882 σχετικά με τους πνευματικούς αρχηγούς των μωαμεθανικών κοινοτήτων ο Μουφτής αναγνωριζόταν με βασιλικό διάταγμα ως ανώτατος

⁶⁷ Βλ. Ν. Π. Ελευθεριάδου, « Οι Μουσουλμάνοι εν Ελλάδι», Εκδόσεις Τυπογραφείο Π.Α Πετράκου, Αθήνα 1914, σελ. 6

«Μετά την αποκατάσταση της Ελλάδος, σε Κράτος ελεύθερο και αυτόνομο η διάταξη, καθ' ην δια να είναι τις Έλλην και απολαμβάνει τα πολιτικά του δικαιώματα εν ισότητα μετά των άλλων πολιτών έδει να πιστεύει εις Χριστόν, δεν είχε πλέον λόγο υπάρξεως ούτε μνημονεύεται εις τα νεώτερα Συντάγματα, θεωρείται επομένως ως μη υφισταμένη Έλληνας δύναται να είναι και μη Χριστιανός άρα και ο Μουσουλμάνος ο νομίμως κεκτημένος την ελληνική ιθαγένεια . Υπόψη δημοσίου και ιδιωτικού δικαίου πάντες οι Έλληνες αδιακρίτως θρησκείας είναι ίσοι»

πνευματικός αρχηγός της κοινότητας. Επίσης, ως δημόσιος λειτουργός της μουσουλμανικής κοινότητας διοριζόταν και απολυόταν με βασιλικό διάταγμα. Στην αρμοδιότητα του Μουφτή συγκαταλέγονταν η έκδοση άδειας γάμου και η προεδρία στις εφορευτικές επιτροπές των μουσουλμανικών σχολείων.⁶⁸

Στην περιοχή της Ηπείρου υπήρχαν συνολικά οκτώ μουσουλμανικές κοινότητες: Παραμυθιάς, Μαργαριτίου, Πρέβεζας, Φιλιππιάδας, Κόνιτσας, Πωγωνίου, Φιλιατών και Ιωαννίνων. Η καθεμία είχε την δική της οργάνωση και την δική της δομή, υπακούοντας πάντα στους θρησκευτικούς νόμους που επέβαλλε το Ισλάμ. Η ιεράρχηση της πυραμίδας είχε ως εξής: στην κορυφή βρισκόταν ο Μουφτής, μετά το διοικητικό συμβούλιο και τέλος τα μέλη της Κοινότητας. Στην πραγματικότητα τον κυριότερο ρόλο τον είχε ο Μουφτής, ενώ ο ρόλος του διοικητικού συμβουλίου ήταν επικουρικός, χωρίς ιδιαίτερες δικαιοδοσίες.

Στην πόλη των Ιωαννίνων την περίοδο που μελετάμε η μουσουλμανική κοινότητα απαρτιζόταν από 351 οικογένειες.⁶⁹ Ο πιο γνωστός Μουφτής της κοινότητας ήταν ο Φουάτ Μουσταφάς, ο οποίος έδειχνε σεβασμό στην ελληνική διοίκηση, ενδιαφερόταν για τα συμφέροντα των ομοθρήσκων του και συμμετείχε ενεργά στα κοινά. Βέβαια, δεν έλειψαν και οι συκοφαντίες εις βάρος του για κατάχρηση των περιουσιών και κλοπή των χρημάτων που διαχειριζόταν.⁷⁰

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει ο τρόπος που λειτουργούσε η μουσουλμανική κοινότητα στο πέρασμα του χρόνου ως μικρότερο κομμάτι της γιαννιώτικης κοινωνίας. Έμφαση δινόταν περισσότερο στην ψυχαγωγία, στην κοινωνική πρόνοια, στην ασφάλεια και στην εκπαίδευση των μουσουλμανικών οικογενειών, προσπαθώντας να διατηρήσουν την κουλτούρα τους. Τα μέλη της μουσουλμανικής κοινότητας των Ιωαννίνων ζούσαν αρμονικά με το χριστιανικό στοιχείο, διατηρώντας τα δικά τους ήθη, έθιμα και παραδόσεις και παράλληλα προσπαθούσαν να κρατήσουν την αυτονομία τους. Οι μουσουλμανικές οικογένειες των Ιωαννίνων οργάνωναν τον τρόπο ζωής τους σύμφωνα με τις επιταγές της θρησκείας τους. Πιο συγκεκριμένα, ως κοινότητα διατήρησε τον δικό της τρόπο ψυχαγωγίας, για παράδειγμα ο ανοιχτός κήπος «Ασκεριέ» ήταν τόπος συνάθροισης πολλών μουσουλμάνων, καθώς επίσης και η άσκοπη περιπλάνηση στην κεντρική

⁶⁸ Βλ. ό.π Ν. Π. Ελευθεριάδου, σελ. 19-23.

⁶⁹ ΓΑΚ φ.156, υποφ.4 , 11 Δεκεμβρίου 1920, αρ. πρ. 2051, έδρες Μουφτήδων και σύνολο μουσουλμανικών οικογενειών.

⁷⁰ ΓΑΚ φ. 184/υποφ.2, Υπουργείο Εσωτερικών, αρ.πρ. 34017, 29 Μαΐου 1918

πλατεία με το ρολόι.⁷¹ Επίσης η οργάνωση της κοινότητας στις αρχές του 19^{ου} αιώνα επέβαλλε την ύπαρξη οθωμανικών κτιρίων που χρησίμευαν ως δικαστήρια, φυλακές (γυναικών –ανδρών), καθώς και σχολεία. Τέλος, όπως κάθε κοινότητα έτσι και η μουσουλμανική είχε προβλέψει την πρόνοια φτωχών Τουρκογιαννιωτών. Το οθωμανικό φιλανθρωπικό ίδρυμα «Tablane» λειτουργούσε ως ξενώνας και νοσοκομείο με σκοπό την περίθαλψη φτωχών μουσουλμάνων, βρισκόταν δε στην σημερινή θέση «Κουραμπάς».⁷² Οι Τουρκογιαννιώτες εξέδιδαν την δική τους εφημερίδα με τίτλο «Γιάνγια – Ιωάννινα». Πρωτοκυκλοφόρησε στις 14 Μαΐου 1869 στα τούρκικα και στα ελληνικά. Η κυκλοφορία της εφημερίδας σε ελληνικά και τούρκικα υπαγόρευε όχι μόνο την καλή προαίρεση των Οθωμανών, αλλά το γεγονός ότι το ελληνικό στοιχείο αποτελούσε την πλειοψηφία του Βιλαετίου Ιωαννίνων. Στόχος της εφημερίδας ήταν να πείσει ότι όλα λειτουργούσαν ομαλά, παρόλο που το περιεχόμενο των ειδήσεων αφορούσε διάπραξη εγκλημάτων, ληστείες και συμπλοκές. Επίσης σε κάθε φύλλο της εφημερίδας αναγραφόταν ο εξής τίτλος: «Υπό την αϊγίδα της Α.Α.Μ τοῦ λαοφιλοῦς ἡμῶν Ἄνακτος Ἀμπτούλ Χαμίτ Χάν πλήρης τάξις καί ἀσφάλεια ἐπικρατεῖ καθ' ἅπαν τὸ βιλαέτιον». Άλλα τουρκικά έντυπα που έβγαιναν ή ίσως κυκλοφορούσαν στην πόλη των Ιωαννίνων πριν το 1900 ήταν οι εφημερίδες Μπασιρετ (= Αγγελιοφόρος) και η Χαντικά (= Χαρά).⁷³ Στο Βιλαέτι των Ιωαννίνων επικρατούσα εθνότητα ήταν η ελληνική, ακολουθούσαν η αλβανική και η τουρκική, συχνά όμως οι δύο τελευταίες εμφανιζόταν μαζί ως μουσουλμανικές. Όλες οι εθνότητες συγκροτούσαν πολιτικούς συλλόγους ή λέσχες και αποκτούσαν δημοσιογραφικά όργανα. Οι Νεότουρκοι είχαν την εφημερίδα του Βιλαετίου Γιάνγια που από το 1908 μετονομάστηκε σε Γενί – Γιάνγια (Νέα Ιωάννινα) και την εφημερίδα Ιντιμπάχ (Επαγρύπνηση) που εκδόθηκε από τον Ρουχί Εφένδη το 1910. Το 1912 κυκλοφόρησε από τον Αμπτουλά εφέντη η Γιάνγια Σααντασί (ηχώ των Ιωαννίνων) σε αναπλήρωση της Ιντιμπάχ που έκλεισε.

⁷¹ Βλ. Ευάγγελος Δημητριάδης, Το Βιλαέτι των Ιωαννίνων, σελ. 167.

⁷² Βλ. ό.π, Ευάγγελος Δημητριάδης, σελ. 169

⁷³ Βλ. Ελευθερία Ι. Νικολαΐδου, Ο Ηπειρωτικός Τύπος κατά την Προαπελευθερωτική Περίοδο, Λόγος Πανηγυρικός, Εκφωνήθηκε στις 20/2/1983, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων 1983, σελ. 6-7, 20-21

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο*Εκπαίδευση Μουσουλμάνων Ιωαννίνων*

Θεωρείται απαραίτητη η διερεύνηση της μουσουλμανικής εκπαίδευσης κατά την περίοδο που μελετάμε, έτσι ώστε να καταστεί εξαρχής σαφής ο τρόπος λειτουργίας των μουσουλμανικών σχολείων, η νομοθεσία που ίσχυε τότε και τα μαθήματα που διδάσκονταν στα σχολεία.⁷⁴ Κατά την εποχή της Οθωμανικής αυτοκρατορίας εκτός από τους μεντρεσέδες που λειτουργούσαν ως θρησκευτικές σχολές, λειτουργούσαν επίσης σχολεία στοιχειώδους εκπαίδευσης (iptidaiye), αστικές σχολές (ruṣṭiye) και γυμνάσια (idadiye). Οι ανωτέρω εκπαιδευτικές βαθμίδες λειτουργούσαν από τα έσοδα των βακουφιών (μεαρίφ), που ήταν αφιερωμένα αποκλειστικά στη συντήρηση των μουσουλμανικών σχολείων. Η μουσουλμανική εκπαίδευση διακρινόταν σε δυο κατηγορίες: την στοιχειώδη και την μέση εκπαίδευση. Η πρώτη κατηγορία αφορούσε τα δημοτικά σχολεία (mekteb) στα οποία διδασκόταν γραφή και ανάγνωση. Κατά τα έτη 1905-1906 υπήρχαν στο Βιλαέτι των Ιωαννίνων 170 δημοτικά σχολεία στα οποία η διδασκαλία γινόταν σύμφωνα με το νέο σύστημα. Από αυτά τα 130 ήταν δημόσια δημοτικά σχολεία, ενώ τα 40 ιδιωτικά.⁷⁵ Σύμφωνα με τον ερευνητή Δημητριάδη όλα τα τζαμιά διατηρούσαν πλησίον σχολεία στοιχειώδους εκπαίδευσης. Το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα στην περιοχή των Ιωαννίνων λειτουργούσε οθωμανικό γυμνάσιο, στην κατοικία Ελμέζ το οποίο ταυτίζεται με την μέση βαθμίδα εκπαίδευσης. Η θρησκευτικής φύσεως εκπαίδευση παρέχόταν στα Ιεροδιδασκαλεία. Κατά κύριο λόγο εκεί φοιτούσαν σπουδαστές (χοτζιάδες) που εκπαιδεύονταν στην Θεολογία και την Φιλοσοφία.⁷⁶ Στην πόλη των Ιωαννίνων υπήρχαν θρησκευτικές σχολές (medrese) και συνήθως βρίσκονταν πλησίον των τζαμιών. Το οθωμανικό

⁷⁴ Από το 1869 ο **Κανονισμός Εκπαίδευσης** που αναδιοργάνωσε το οθωμανικό εκπαιδευτικό σύστημα σε τρεις βαθμίδες σύμφωνα με το γαλλικό εκπαιδευτικό σύστημα, ρύθμιζε εκ νέου τα διδακτικά προγράμματα και τις προϋποθέσεις ίδρυσης των ρουστιγιέ αρρένων και θηλέων. Σύμφωνα με την ρύθμιση αυτή θα λειτουργούσε ένα ρουστιγιέ αρρένων σε κάθε κωμόπολη του οποίου ο πληθυσμός ξεπερνούσε τα 500 νοικοκυριά, ενώ θα λειτουργούσε ρουστιγιέ θηλέων προς το παρόν μόνο στα διοικητικά κέντρα των βιλαετιών και μετέπειτα στις μεγάλες πόλεις. Στους οικισμούς με μεικτή πληθυσμιακή σύνθεση θα ήταν δυνατόν να ιδρυθούν ρουστιγιέ τόσο για τους μουσουλμάνους όσο και για τους αλλόδοξους (μη μουσουλμάνους), αρκεί ο πληθυσμός της εν λόγω κοινότητας να ήταν πάνω από 500 νοικοκυριά. Τα έξοδα ανέγερσης των σχολείων καθώς και οι μισθοί των εκπαιδευτικών καλύπτονταν από τα ταμεία των τοπικών διευθύνσεων εκπαίδευσης. Η διάρκεια σπουδών ήταν 4 χρόνια μετά την αποφοίτηση από το δημοτικό.

Βλ. Neval Konuk, *Το Ρουστιγιέ Θηλέων Χαμιντιγιέ Ιωαννίνων*, Merkez Repro - ANKARA-2013, σελ. 14

⁷⁵ Από τα δημόσια δημοτικά σχολεία τα 124 ήταν αρρένων, τα 4 θηλέων ενώ τα 2 ήταν μεικτά. Από τα ιδιωτικά δημοτικά σχολεία τα 33 ήταν αρρένων, 4 θηλέων και 3 μεικτά.

Βλ. Neval Konuk, *Το Ρουστιγιέ Θηλέων Χαμιντιγιέ Ιωαννίνων*, Merkez Repro - ANKARA-2013, σελ. 16

⁷⁶ Βλ. ό.π Ευάγγελος Δημητριάδης, σελ. 105

κράτος είχε θεσπίσει νομοθεσία που προέβλεπε την είσπραξη φόρων με σκοπό την κάλυψη των αναγκών της μουσουλμανικής εκπαίδευσης.⁷⁷

Η διδασκαλία της μητρικής γλώσσας των μειονοτήτων σχετιζόταν την περίοδο 1912-1923 με την εικόνα εθνικής ομοιογένειας των Νέων Χωρών. Συνεπώς, η ελληνική κυβέρνηση έστρεψε το ενδιαφέρον της στην γλωσσική αφομοίωση των μουσουλμάνων μέσω της κρατικής εκπαίδευσης. Η διδασκαλία της τουρκικής ήταν απαραίτητη δεδομένου των διεθνών συνθηκών ενώ παράλληλα η διεκδίκηση περιοχών με σημαντικό μουσουλμανικό πληθυσμό καθιστούσαν αναγκαία την εικόνα μιας χώρας που ενδιαφέρεται και σέβεται τις ελευθερίες και την εκπαίδευση του μουσουλμανικού στοιχείου.

Η Σύμβαση των Αθηνών (Νοέμβριος 1913) προέβλεπε τον τρόπο λειτουργίας των Οθωμανικών σχολείων των Νέων Χωρών.⁷⁸ Σύμφωνα με την Σύμβαση, υπεύθυνος για την επιθεώρηση των μουσουλμανικών σχολείων ήταν ο μουφτής. Παράλληλα η Σύμβαση των Αθηνών όριζε ότι τα μαθήματα θα γίνονταν στην τουρκική γλώσσα, αλλά η διδασκαλία της ελληνικής θα ήταν υποχρεωτική. Ακόμη, προβλεπόταν ο διορισμός δασκάλων για την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας στα μουσουλμανικά σχολεία, οι οποίοι πληρώνονταν από το ελληνικό κράτος.⁷⁹ Ανασταλτικοί παράγοντες για την εξέλιξη της μουσουλμανικής εκπαίδευσης υπήρξαν ο Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος (1914) και ο Εθνικός Διχασμός (1917). Αξίζει να αναφερθεί ότι η νομοθεσία που θεσπίστηκε μετά την λήξη του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου - αφορούσε την μουσουλμανική εκπαίδευση - προέβλεπε μεταξύ άλλων τον διορισμό μουσουλμάνων (στο θρήσκευμα) δασκάλων ως επιθεωρητών για την καθοδήγηση των δασκάλων στα μουσουλμανικά σχολεία· η νομοθεσία επίσης όριζε τον διορισμό θρησκευτικών λειτουργών ως δασκάλων προκειμένου να καλύψει την έλλειψη εκπαιδευτικών. Η Μικρασιατική καταστροφή και η ακόλουθη ανταλλαγή

⁷⁷ Νίκος Ελευθεριάδης, *Γνωμοδοτήσεις περί κτηματικών ζητημάτων και διαφορών εν ταις Νέαις Χώρες*, σελ. 102-108

⁷⁸ Οι βαλκανικοί πόλεμοι τερματίστηκαν με τη συνθήκη του Βουκουρεστίου (28 Ιουλίου 1913). Με αυτή, η Ελλάδα εξασφάλισε το μεγαλύτερο μέρος της Μακεδονίας, τη νότια Ήπειρο, σημαντικά νησιά στο Β. και Α. Αιγαίο (Θάσος, Σαμοθράκη, Λήμνος, Λέσβος, Χίος, Σάμος, Ικαρία) και την Κρήτη. Τα εδάφη αυτά ονομάστηκαν Νέες Χώρες (Παλαιά Ελλάδα: η ελληνική επικράτεια πριν από τους βαλκανικούς πολέμους). Οι Νέες Χώρες διέθεταν θετικές προοπτικές. Πόλεις όπως η Θεσσαλονίκη, τα Ιωάννινα, η Καβάλα, η Μυτιλήνη, η Χίος και το Ηράκλειο της Κρήτης αποτελούσαν ήδη ακμαία οικονομικά κέντρα. Παράλληλα, το ελληνικό κράτος βρέθηκε αντιμέτωπο με το έργο της αφομοίωσης των Νέων Χωρών.

⁷⁹ Γιάννης Γκλαβίνας, βλ. ό.π, σελ.202

των πληθυσμών εμπόδισαν οποιαδήποτε εκπαιδευτική δραστηριότητα των μουσουλμάνων. Στην συνέχεια, η υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης δημιούργησε μια νέα νομοθετική βάση για την προστασία του δικαιώματος στην εκπαίδευση των μουσουλμάνων. Το ελληνικό κράτος φρόντιζε με οποιοδήποτε δυνατό τρόπο να εξασφαλίσει την εκπαίδευση των μουσουλμάνων. Ωστόσο, παρά την ψήφιση σχετικών νόμων περί εκπαίδευσης των μειονοτήτων ελάχιστα εφαρμόστηκαν στην πράξη. Τα κυριότερα εμπόδια ήταν οι αντικειμενικές δυσκολίες που είχε να αντιμετωπίσει το ελληνικό κράτος κατά την περίοδο 1912-1923. Η σύσταση σχολείων, η μισθοδοσία των δασκάλων και η συντήρηση της κτιριακής υποδομής βάρυνε τις μουσουλμανικές κοινότητες και όταν αυτές αδυνατούσαν να ανταποκριθούν, την σκυτάλη έπαιρνε το κράτος.⁸⁰ Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι και η μετανάστευση των μουσουλμάνων κατά τα έτη 1913-1914 έπληξαν καίρια την μουσουλμανική εκπαίδευση. Παράλληλα, μεταξύ των ετών 1916- 1923 πολλά σχολεία έπαψαν να λειτουργούν εξαιτίας της έλλειψης δασκάλων⁸¹

Στην ευρύτερη περιοχή της Ηπείρου μέχρι το 1918 δεν λειτουργούσε κανένα σχολείο στα μουσουλμανικά χωριά της εκπαιδευτικής περιφέρειας. Κατά την περίοδο 1918 - 1919 ιδρύθηκαν δέκα (10) μουσουλμανικά σχολεία και λειτούργησαν μόνο τρία (3), ενώ τα υπόλοιπα δεν λειτούργησαν λόγω έλλειψης προσωπικού. Ο επιθεωρητής της εκπαιδευτικής περιφέρειας Παραμυθιάς διαπίστωσε ότι η κτιριακή υποδομή ήταν ακατάλληλη για τους μαθητές ενώ την ίδια στιγμή η διδασκαλία γινόταν εις βάρος της υγείας των μαθητών.⁸² Στην Παραμυθιά το σχολικό έτος 1917-1918 δεν λειτούργησε κανένα από τα 16 σχολεία που υπήρχαν το 1915. Αξίζει να επισημανθεί ότι μεταξύ των ανασταλτικών παραγόντων της μουσουλμανικής εκπαίδευσης συγκαταλέγεται η αδιαφορία του ελληνικού κράτους για την έλλειψη διδακτικών βιβλίων και ο μη καθορισμός ωρολογίου προγράμματος. Όσον αφορά τα βιβλία που χρησιμοποιούσαν οι μουσουλμάνοι μαθητές, αυτά είτε είχαν εκδοθεί πριν το 1912, είτε τα προμηθεύονταν από την Κωνσταντινούπολη.

Στα μουσουλμανικά σχολεία τα μαθήματα διδάσκονταν στα ελληνικά από

⁸⁰ Βλ. Ιωάννης Γκλαβίνας σελ 205

ΓΑΚ Ιωαννίνων, φ. 105, υποφ.4, αρ.πρ. 12753, Υπουργείο Εκκλησιαστικών και της Δημόσιας Εκπαίδευσης προς Γενική Διοίκηση Ηπείρου. Απάντηση του Υπουργείου σχετικά με την κάλυψη εξόδων για σχολικά έπιπλα της Μουσουλμανικής Κοινότητας Φιλιατών.

⁸¹ ΓΑΚ Ιωαννίνων ,φ.105, υποφ.4, αρ. πρ. 3938, επιστολή Επιθεωρητή Δημοτικού Σχολείου Φιλιατών προς Γενική Διοίκηση Ηπείρου με έμφαση στην έλλειψη δασκάλων.

⁸² Βλ. Ιωάννης Γκλαβίνας, , σελ 210

Έλληνες δασκάλους, πλην των θρησκευτικών και της τουρκικής γλώσσας που διδάσκονταν από μουσουλμάνο που υποδείκνυε ο μουφτής.⁸³ Τα μαθήματα της ιστορίας και της γεωγραφίας διδάσκονταν με διαφορετικό τρόπο σε σχέση με τα υπόλοιπα δημόσια σχολεία έτσι ώστε να αποφευχθεί η προσβολή των μουσουλμάνων μαθητών. Στην περιοχή της Πρέβεζας η μουσουλμανική κοινότητα ζήτησε ίδρυση σχολείου στοιχειώδους εκπαίδευσης τα έξοδα του οποίου θα βάραιναν το κράτος. Πιο συγκεκριμένα σε απαντητική επιστολή που έστειλε το Υπουργείο Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαίδευσης αναλαμβάνει την σύσταση δημόσιου σχολείου λαμβάνοντας υπόψη όλες τις απαραίτητες παραμέτρους⁸⁴. Στα μουσουλμανικά σχολεία το πρόγραμμα των εορτών περιελάμβανε εξέταση της ελληνικής γλώσσας, ανάκρουση του Εθνικού Ύμνου και μάλιστα με ιδιαίτερη τιμή και χαρά ο Επιθεωρητής Δημοτικής Εκπαίδευσης ανέφερε την ύπαρξη μουσουλμάνων μαθητών που κρατούσαν την ελληνική σημαία.⁸⁵ Στην περίπτωση των μουσουλμανικών σχολείων στα Ιωάννινα η πλειονότητα των μουσουλμάνων ήταν ελληνόφωνοι (Τουρκογιαννιώτες), οι οποίοι εκτός από τον προφορικό λόγο χρησιμοποιούσαν την ελληνική γλώσσα με τουρκικούς χαρακτήρες και στην γραφή τους.⁸⁶

Στην πόλη των Ιωαννίνων λειτουργούσαν τέσσερις μεντρεσέδες ως ιεροδιδασκαλεία τα οποία θα αναλύσουμε παρακάτω. Επίσης υπήρχε Οθωμανικό Γυμνάσιο, τουρκικό παρθεναγωγείο και τουρκικό δημοτικό σχολείο στα οποία αξίζει να σταθούμε. Για το Οθωμανικό Γυμνάσιο έχουμε ελάχιστα στοιχεία, δεν γνωρίζουμε παρά μόνο την τοποθεσία του. Βρισκόταν εντός της συνοικίας Τσιγαρά ή Ομέρ Μπέη και δεν έχουμε πληροφορίες για την λειτουργία του.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον όμως παρουσιάζει η ανέγερση τουρκικού παρθεναγωγείου, στα τούρκικα η ονομασία του είναι *Ρουστιγιέ*, τα εγκαίνια του

⁸³ Ayse Adiyeye, *Islamic Community Brotherhood Administrations in Greece: Cemaat-i Islamiye 1913-1998*, σελ. 60-65.

Το ελληνικό κράτος είχε την δυνατότητα να ιδρύσει δημόσια σχολεία στοιχειώδους εκπαίδευσης σε μουσουλμανικούς συνοικισμούς ύστερα από έγγραφη αίτηση των κατοίκων τους.

⁸⁴ ΓΑΚ Ιωαννίνων, φ.105, υποφ.4, Υπουργείο Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαίδευσης προς Γενική Διοίκηση Ηπείρου, Αθήνα 29.9/12.10.1919, αρ. πρ. 45968 μουσουλμανική Κοινότητα Πρέβεζας αίτημα για ίδρυση δημόσιου σχολείου σε μουσουλμανικούς οικισμούς.

⁸⁵ Βλ. Ιωάννης Γκλαβίνας, ό. π, σελ. 219

⁸⁶ Δημήτριος Ντούτσας, *Τα προσφυγικά σχολεία στο λεκανοπέδιο Ιωαννίνων (1925-1940): επιθεωρητής, ετερότητα, κοινωνική δικαιοσύνη και εκπαιδευτική πολιτική κατά τον Μεσοπόλεμο*, σελ.56-57, Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.

οποίου έγιναν στις 20 Δεκεμβρίου 1899.⁸⁷ Πρόκειται για το ίδιο κτίριο που υπάρχει μέχρι και σήμερα στην οδό της 28ης Οκτωβρίου όπου στεγάζεται η υπηρεσία των ΕΛ.ΤΑ. Αρχιτέκτονας του κτιρίου ήταν ο Περικλής Μελίρρυτος. Στο μέγαρο αυτό στεγάστηκε το πρώτο οθωμανικό Παρθεναγωγείο (Μέση Αστική Σχολή Θηλέων)· όμως λειτουργούσε ήδη το κατώτερο οθωμανικό δημοτικό σχολείο.⁸⁸ Όλα τα οθωμανικά εκπαιδευτικά ιδρύματα είχαν ως στόχο την αναβάθμιση της ποιότητας της εκπαίδευσης και στα Ρουστιγιέ για την υλοποίηση αυτού του σκοπού ρυθμίστηκε εκ νέου το εκπαιδευτικό πρόγραμμα.⁸⁹ Στο Ρουστιγιέ Θηλέων Χαμιντιγιέ Ιωαννίνων οι μαθήτριες περνώντας την αυλόπορτα έβλεπαν την επιγραφή *«Ζήτω ο Σουλτάνος»*, επίσης πάνω στην αυλόπορτα έγραφε *«Σχολείο Θηλέων»*.⁹⁰ Στην επιγραφή του Παρθεναγωγείου, ο σουλτάνος είναι παρών με τον εξής τίτλος *«Το καύχημα των Σουλτάνων του κόσμου»*. Μεγάλη βοήθεια για την ανέγερση του κτιρίου προσέφερε ο Νομάρχης Ιωαννίνων Οσμάν Φεβζί πασά (Οκτώβριος 1897 – Φεβρουάριος 1906). Οι χρονολογήσεις που υπάρχουν πάνω στην επιγραφή φανερώνει ένα ενδιαφέρον στοιχείο, την αντίληψη των Οθωμανών να εισάγουν το καινούργιο χωρίς να καταργούν το παλιό ημερολόγιο. Ο Διευθυντής Εκπαίδευσης Τζελάλ Μπέη συνέγραψε το κείμενο της επιγραφής γράφοντας την χρονολογία με αλφαβητική αρίθμηση. Οι τελευταίες δύο σειρές της επιγραφής έχουν ως εξής: *« Ο Τζελάλ παρουσιάζει την ημερομηνία ανέγερσης του παρόντος προσευχόμενος. Αυτό το ωραίο σχολείο ας είναι καλότυχο για τις μουσουλμάνες μαθήτριες»* Το Παρθεναγωγείο λειτούργησε ως το 1912 και σε αυτό φοιτούσαν οι κόρες των επιφανέστερων τουρκικών οικογενειών της πόλεως. Έπαψε να λειτουργεί κατά την

⁸⁷ Στις 6 Ιουλίου 1900 εγκρίθηκε η καταβολή από τον προϋπολογισμό της Διεύθυνσης Εκπαίδευσης του ενοικίου του Ρουστιγιέ Θηλέων που ανεγέρθηκε στο οικόπεδο που υπαγόταν στο βακούφι του Τζελάλ Αλί πασα.

Βλ. Neval Konuk, *Το Ρουστιγιέ Θηλέων Χαμιντιγιέ Ιωαννίνων*, Merkez Repro - ANKARA-2013, σελ.23

⁸⁸ cultureportalweb.uoi.gr, Οδηγός Περιφέρειας Ηπείρου, 4/8/2008, «Ο Περικλής Μελίρρυτος και τα νεοκλασσικά του», Αναστάσιος Παπασταύρος.

⁸⁹ Το πρόγραμμα των Ρουστιγιέ Θηλέων ήταν το εξής: Εισαγωγή στα Θρησκευτικά, Κανόνες της Οθωμανικής γλώσσας, Ορθογραφία και πεζά κείμενα, Κανόνες αραβικής και περσικής γλώσσας Συνοπτική και Ιστορία και Γεωγραφία, Επιλεγμένη Λογοτεχνία, Αριθμητική και μέθοδος Τήρησης Λογιστικού βιβλίου, Ζωγραφική, Κοπτική-Ραπτική, Πληροφορίες Οικοκυρικής, Μουσική (δεν ήταν υποχρεωτικό).

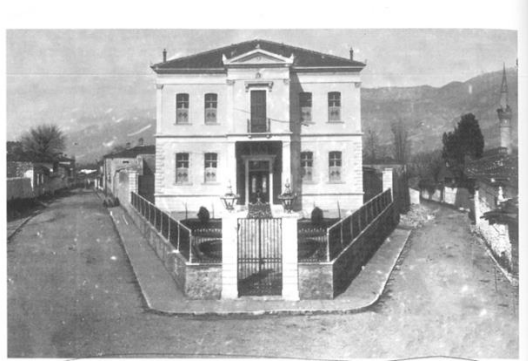
Βλ. Neval Konuk, *Το Ρουστιγιέ Θηλέων Χαμιντιγιέ Ιωαννίνων*, Merkez Repro - ANKARA-2013, σελ. 14

⁹⁰ Παλιότερα οι επιγραφές έδιναν πληροφορίες για τον αρχιτέκτονα, τον ιδρυτή, τον σκοπό και ημερομηνία ανέγερσης του κτιρίου, παρατηρούμε ότι την περίοδο που εξετάζουμε εμπεριέχουν επιπλέον και άλλα στοιχεία που τονίζονται με έμφαση. Το αξιοπαρατήρητο είναι ο τρόπος με τον οποίο υφίσταται ο σουλτάνος Αμπδουλχαμίτ Β΄ στις επιγραφές.

Βλ. Neval Konuk, ό.π, σελ. 25

διάρκεια των Βαλκανικών πολέμων. Μετά την απελευθέρωση της πόλεως (1913) το κτήριο περιήλθε στην κυριότητα του Δημοσίου.⁹¹

Το τουρκικό Παρθεναγωγείο 1910. Σήμερα κτίριο των ΕΛ.ΤΑ

Πηγή: Κωνσταντίνος Κουλίδας, , *Τα Γιάννινα που έφυγαν (Συνοικίες – Τοπωνύμια-Ιεροί Ναοί –Μοναστήρια)*, Γραφικές Τέχνες Θεοδωρίδη, Ιωάννινα 2010, σελ. 116

Οθωμανική Επιγραφή στην αυλόπορτα του Παρθεναγωγείου

Πηγη; Neval Konuk, Το Ρουστιγιέ Θηλέων Χαμιντιγιέ Ιωαννίνων, Merkez Repro, ANKARA -2013, σελ. 51

⁹¹ Κωνσταντίνος Κουλίδας, , σελ. 115.

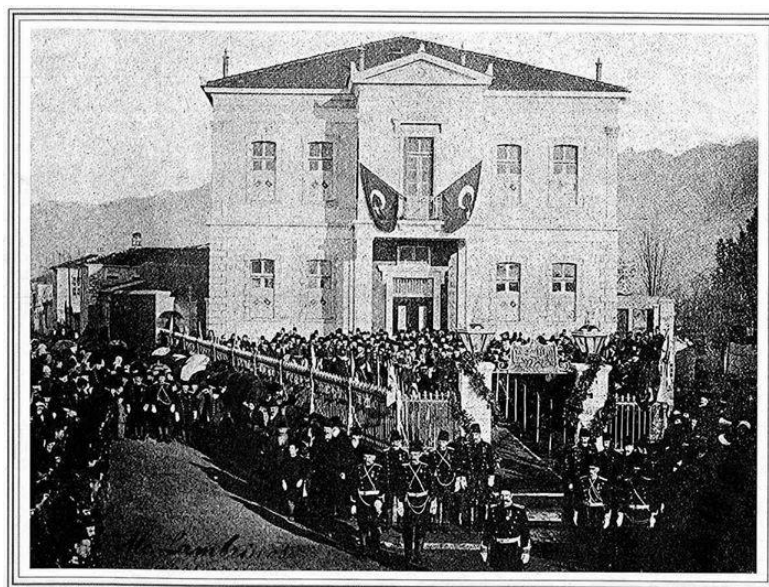
Μεχτέπ σημαίνει κατώτερο σχολείο του Ισλάμ που ανήκει σε τζαμί και στο ποίο οι μαθητές λάμβαναν την γνώση της μουσουλμανικής θρησκείας.

Μουσουλμάνες μαθήτριες στην αυλή του τουρκικού Παρθεναγωγείου

Πηγή: Neval Konuk, *Το Ρουστιγιλε Θηλέων Χαμιντιγιε Ιωαννίνων*, Merkez Repro - ANKARA-2013,σελ. 44-46

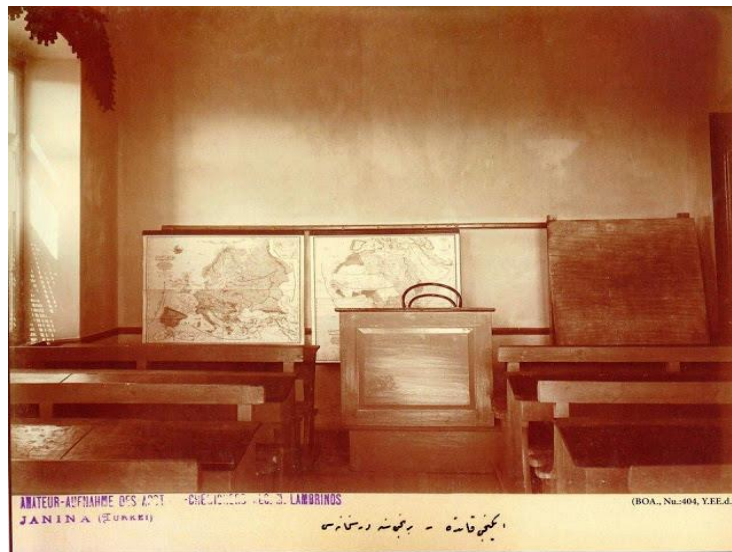
Ημέρα εγκαινίων του τουρκικού Παρθεναγωγείου

سایه معارفیای حضرت پادشاهیده پائیده مجدداً اننا اولولان انات رشديه مکتبیک رسم کنادی
Inauguration de la nouvelle école de jeunes filles A Yania.
Yanya Inas Rüşdiye Mektebi'nin (Kız Ortaokulu) Açılış Merâsimi

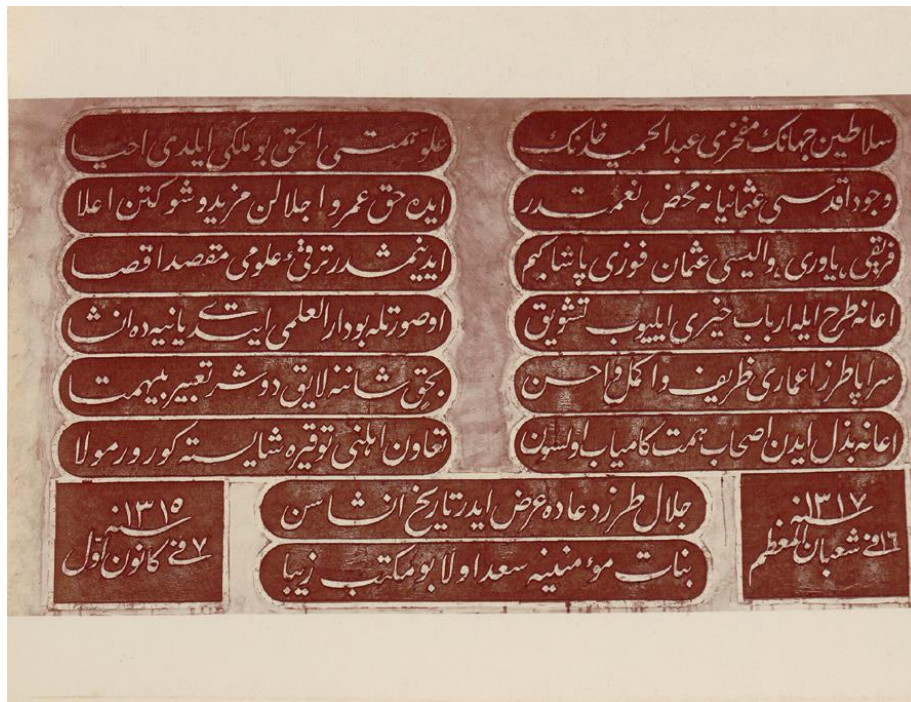
Πηγή: Neval Konuk, *Το Ρουστιγιέ Θηλέων Χαμιντιγιέ Ιωαννίνων*, Merkez Repro - ANKARA-2013, σελ. 47-48

Αίθουσα τουρκικού Παρθεναγωγείου

Πηγή: Neval Konuk, *Το Ρουσιγιέ Θηλέων Χαμιτιγιέ Ιωαννίνων*, Merkez Repro - ANKARA-2013, σελ. 58-59

Επιγραφή Τζελάλ Μπέη

Πηγή: Neval Konuk, *Το Ρουσιγιέ Θηλέων Χαμιτιγιέ Ιωαννίνων*, Merkez Repro ANKARA 2013, σελ. 54

Το εσωτερικό του τουρκικού Παρθεναγωγείου

Πηγή: Neval Konuk, *Το Ρουστιγιέ Θηλέων Χαμιντιγιέ Ιωαννίνων*, Markez Repro ANKARA-2013, σελ. 60

Το τουρκικό δημοτικό σχολείο βρισκόταν στην σημερινή οδό Μιχαήλ Αγγέλου. Μετά την ανταλλαγή των πληθυσμών (1924) το κτήριο περιήλθε στην κυριότητα της Εθνικής Τράπεζας και το 1936 στεγάστηκε εκεί το Γυμνάσιο Αρρένων. Σήμερα σε ανακαινισμένο χώρο στεγάζεται το Λαογραφικό Μουσείο της πόλης. Όσον αφορά τον τρόπο λειτουργίας και την επιλογή των μαθημάτων τα μουσουλμανικά σχολεία τηρήσουν τους νόμους της εκάστοτε νομοθεσίας όπως αναφέρθηκαν παραπάνω.

Οι μεντρεσέδες ήταν ταυτόχρονα ιεροσπουδαστήρια και χώροι διαμονής των σπουδαστών της μουσουλμανικής θρησκείας. Οι σπουδαστές μάθαιναν την ανάγνωση και την γραφή της τουρκικής γλώσσας, την ανάγνωση και ερμηνεία του Κορανίου. Σύμφωνα με τον μελετητή Ιωάννη Λαμπρίδη οι μεντρεσέδες λειτουργούσαν ως ανώτερες σχολές της θεολογίας και της φιλοσοφίας αλλά ορισμένες φορές και ως

πτωχοκομεία.⁹² Ο χρόνος φοίτησης ήταν αδιευκρίνιστος, δεδομένου του ότι δεν υπήρχαν συγκεκριμένες τάξεις αλλά ούτε διενεργούνταν εξετάσεις για την απονομή κάποιου τίτλου⁹³ παρόλα αυτά θεωρούνταν μελλοντικοί χοτζάδες.⁹⁴ Σύμφωνα με τον περιηγητή Εβλιγιά Τσελεμπή ο αριθμός των μεντρεσέδων στην πόλη των Ιωαννίνων ήταν έξι (6), αλλά οι πληροφορίες που έχουμε καλύπτουν τους πέντε (5).

1. Μεντρεσές στο Ασλάν τζαμί
2. Μεντρεσές του Βελή πασά
3. Μεντρεσές στο Μεχμέτ Αγά τζαμί
4. Μεντρεσές στο Οσμάν Τσιαουσή
5. Μεντρεσές στο Λιάμ τζαμί

❖ Μεντρεσές Ασλαν τζαμί

Ο Αλή πασάς Τζιελαλή ήταν ο ιδρυτής του μεντρεσέ, τον ανήγειρε προς τιμήν του Γιουσούφ⁹⁵ που τον έσωσε από βέβαιο πνιγμό. Ο μεντρεσές εξυπηρετούσε ως διδασκαλείο της μουσουλμανικής θρησκείας και της ερμηνείας του Κορανίου. Επίσης έξω από τον περίβολο του μεντρεσέ λειτουργούσε μουσουλμανική βιβλιοθήκη. Η Αρχαιολογική Υπηρεσία έχει προβεί στην ανακαίνιση και συντήρηση του κτιρίου το οποίο κρίθηκε διατηρητέο.

⁹² Ιωάννης Λαμπρίδης, «Ηπειρωτικά Μελετήματα», τ.Α σελ.74

⁹³ Βασίλης Πυρσινέλλας, «Οι Ομολογίες των τούρκων», Ηπειρωτικά χρονικά, τ. ΙΒ', σελ. 160

⁹⁴ Κωνσταντίνος Κουλίδας, «Τα μουσουλμανικά βακούφια της πόλεως των Ιωαννίνων», σελ. 245
« Οι μεντρεσέδες λειτουργούσαν στο τέμενος (τζαμί). Ήταν ανώτερες σχολές στις οποίες προετοιμάζονταν οι Νομοδιδάσκαλοι (που δίδασκαν το πρακτικό μέρος) και οι Ιεροδιδάσκαλοι (που δίδασκαν το δογματικό μέρος) των σερί, δηλ. των νόμων. Επικεφαλής των λειτουργιών αυτών ήταν ο Σεϊχ-ουλ-ισλαμ(ης), ανώτερος πνευματικός θρησκευτικός αξιωματούχος, με έδρα την Κων/πολη. Οι καταρτισμένοι δάσκαλοι ονομάζονταν Ουλεμάδες».

⁹⁵ Σωτήριος Ζούμπος, σελ. 230 και 342

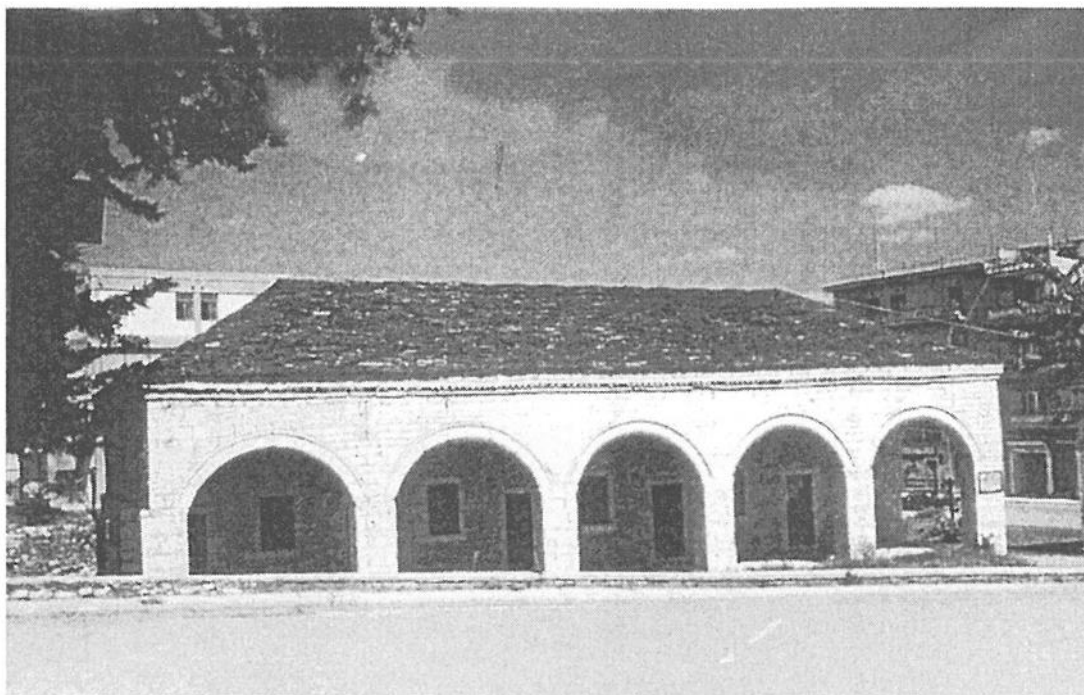
Ο μεντρεσές στο Ασλάν τζαμί.

Πηγή: Κωνσταντίνος Κουλίδας, *Τα μουσουλμανικά βακούφια της πόλεως των Ιωαννίνων*, Ιστορική Μελέτη, Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών, Ιωάννινα 2004, σελ. 247

❖ Μεντρεσές του Βελή πασά

Ιδρυτής του μεντρεσέ ήταν ο Βελή πασάς δευτερότοκος γιός του Αλή πασά Τεπενλή. Βρισκόταν σε κοντινή απόσταση από το Τσιεκούρ ή Βεληγιέ τζαμί. Η Αρχαιολογική Υπηρεσία συντήρησε και ανακαίνισε πρόσφατα το μεντρεσέ, ο οποίος χαρακτηρίστηκε διατηρητέος. Σήμερα στον ίδιο χώρο στεγάζεται το Μουσείο Εθνικής Αντίστασης.

1913 - 1923

Ο Μεντρεσές του Βελή πασά. Άποψη από δυτικά.

Πηγή: Κωνσταντίνος Κουλίδας, *Τα μουσουλμανικά βακούφια της πόλεως των Ιωαννίνων*, Ιστορική Μελέτη, Εταιρεία Ηπειρωτικών μελετών, Ιωάννινα 2004, σελ.253

Άλλη άποψη του μεντρεσέ.

❖ *Μεντρεσές στο Μεχμέτ Αγά τζαμί*

Ο μεντρεσές είχε ανεγερθεί από τον Αλή Τζελαλή δίπλα από το τζαμί Μεχμέτ Αγά. Δάσκαλος στον μεντρεσέ ήταν ο Τουρκογιαννιώτης Αλή Εφένδης Μπεηκαγιάν χότζας και ερμηνευτής του Κορανίου.⁹⁶ Στην θέση του σήμερα υπάρχουν διάφορα καταστήματα.

❖ *Μεντρεσές στο Οσμάν Τσιαούς τζαμί*

Ο μεντρεσές στο Οσμάν Τσιαούς τζαμί βρισκόταν στην σημερινή θέση της Ζωσιμαίας Παιδαγωγικής Ακαδημίας. Καταστράφηκε το 1928-9 μαζί με το ομώνυμο τζαμί.

❖ *Μεντρεσές στο Λιάμ τζαμί*

Για τον μεντρεσέ στο Λιάμ τζαμί γνωρίζουμε μόνο την τοποθεσία του στο σημερινό Άλσος.

Η Μικρασιατική καταστροφή και ο ερχομός χιλιάδων προσφύγων στο ελληνικό έδαφος είχαν ως αποτέλεσμα να σταματήσει οποιαδήποτε δραστηριότητα για την μουσουλμανική εκπαίδευση. Επιπλέον τα μουσουλμανικά σχολεία έπαψαν να λειτουργούν αφού χρησιμοποιήθηκαν ως χώροι προσωρινής εγκατάστασης των προσφύγων. Αλλά σε αυτό που αξίζει να σταθούμε είναι στο γεγονός ότι η ελληνική κυβέρνηση προσπάθησε να αφομοιώσει γλωσσικά κυρίως τους σλαβόφωνους πληθυσμούς παρά τους μουσουλμάνους των Νέων Χωρών. Οι λόγοι ήταν κυρίως η απειλή για την Μακεδονία καθώς επίσης και το ότι ο σλαβόφωνος χριστιανός ήταν πιο εύκολο να ενσωματωθεί στον ελληνικό εθνικό κορμό παρά ο τουρκόφωνος μουσουλμάνος. Η διαμόρφωση ελληνικής συνείδησης των μουσουλμάνων ήταν έργο αποκλειστικά της σωστής εκπαίδευσης των ελληνοφώνων μουσουλμάνων δασκάλων.

⁹⁶ Κωνσταντίνος Κουλίδας, σελ. 254

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο***Πολιτισμική παρουσία Τουρκογιαννιωτών: τα τζαμιά και τα νεκροταφεία***

Στην πόλη των Ιωαννίνων τα μουσουλμανικά νεκροταφεία βρίσκονταν στον περιβάλλοντα χώρο των τζαμιών αλλά και σε ευρύτερες τοποθεσίες όπως θα δούμε παρακάτω, σε αντίθεση με τους τουρμπέδες που η θέση τους ήταν πλησίον των τζαμιών. Τα νεκροταφεία στην τουρκική γλώσσα ονομάζονταν «μμεζάρια»⁹⁷ και θεωρούνταν βακούφικη περιουσία.⁹⁸ Οι μουσουλμάνοι είχαν την συνήθεια να ενταφιάζουν τους νεκρούς τους εκτός των ορίων της πόλης. Η καθαριότητα, όπως και η περίφραξη του χώρου για λόγους προστασίας από εξωγενείς παράγοντες ήταν υψίστης σημασίας. Σύμφωνα με τα έθιμα της μουσουλμανικής θρησκείας, ο τάφος του νεκρού ήταν αιώνιος, πράγμα που σήμαινε ότι δεν γινόταν ποτέ εκταφή των οστών.

Η έρευνα των ιστορικών που ασχολήθηκαν με το ζήτημα των μουσουλμανικών νεκροταφείων στην πόλη των Ιωαννίνων, αποδεικνύει ότι το μεγαλύτερο και αρχαιότερο μουσουλμανικό νεκροταφείο ήταν στον περιβάλλοντα χώρο του Ναμάζ - Γκιάχ τζαμί, δηλαδή στην σημερινή θέση που βρίσκεται το κτίριο της Περιφέρειας Ιωαννίνων. Μουσουλμανικά νεκροταφεία βρίσκονταν επίσης στο τζαμί Μεχμέτ Αγά, δηλαδή στην σημερινή θέση της Ζωσιμαίας Βιβλιοθήκης· στο τζαμί του Μπαχράμ πασά ή Λιάμ, στην περιοχή του Άλσους καθώς επίσης και στην συνοικία «Λούτσα». Κατά γενική ομολογία υπήρχε ακόμη ένα μουσουλμανικό νεκροταφείο γνωστό ως νεκροταφείο «μπαμπάδων», που ίσως έδωσε το όνομά του σε ολόκληρη την συνοικία. Η ονομασία «μπαμπά» στα τουρκικά σημαίνει ιερό πρόσωπό του Ισλάμ και πιθανολογείται ότι εκεί ήταν ο τόπος ταφής των προσώπων με θρησκευτικό αξίωμα.⁹⁹ Μετά την Ανταλλαγή των πληθυσμών τα μουσουλμανικά νεκροταφεία ως βακουφική περιουσία εκποιήθηκαν νομίμως. Αυτό που έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον και από αρχιτεκτονική άποψη είναι οι τουρμπέδες, δηλαδή οι τάφοι-μαυσωλεία των σουλτάνων ή χαλίφιδων της πόλη των Ιωαννίνων.

⁹⁷ Δημήτρης Σαλαμάγκας, βλ. ό.π., τ.1 σελ. 18, τ.2 σελ.36, τ.3 σελ. 56

⁹⁸ Κωνσταντίνος Κουλίδας, βλ. ό.π., σελ. 264

⁹⁹ Κωνσταντίνος Κουλίδας, Τα Γιάννινα που έφυγαν (Συνοικίες -Τοπωνύμια- Ιεροί Ναοί- Μοναστήρια), σελ. 193

«Μπαμπάδες (οι): Ονομασία νεκροταφείου στο τέρμα της οδού Βηλαρά. Σε αυτό ενταφιάζονταν οι μουσουλμάνοι τα πόλεως, που ανήκαν στην αίρεση του Αλή, γι αυτό και ονομάζονταν Αλήτες... Στην αίρεση αυτή ανήκε και ο Αλή πασάς ο Τεπενλής, γι αυτό και τους προστάτευε. (Πρόκειται για το μουσουλμανικό τάγμα των Μπεκτασήδων). Ήταν όλοι μουσουλμάνοι – Αλβανοί.

Τοποθεσίες μουσουλμανικών νεκροταφείων

Χάρτης της πόλεως. Σημειώνονται εμφανώς οι τοποθεσίες των Νεκροταφείων με τον αρ. 19.
(Ιω. Κανετάκη: Το Κάστρο: ... Αθήνα 1994)

Πηγή: Κωνσταντίνος Κουλίδας, *Τα Γιάννινα που έφυγαν* (Συννοικίες – Τοπωνύμια-Ιεροί ναοί- Μοναστήρια), Γραφικές Τέχνες Θεοδωρίδη, Ιωάννινα 2010, σελ.167

Τουρμπές Ασλάν Πασά

Πηγή: <https://egiannina.wordpress.com/2012/03/06>, *Μια άλλη ματιά στην πόλη των θρύλων και των παραδόσεων*

Ο τουρμπές του Ασλάν πασά, ο οποίος διασώζεται μέχρι σήμερα, βρίσκεται στην περιοχή του Ασλάν τζαμί εντός του κάστρου της πόλης και ανήκει στον κτήτορα του τζαμιού Ασλάν πασά Α΄, ο οποίος πέθανε το 1618 και ενταφιάστηκε στην νότια πλευρά του τζαμιού.

Στην αριστερή πλευρά του τουρμπέ του Ασλάν πασά, βρίσκεται ο τάφος του Μεχμέτ ή Αχμέτ πασά, ο οποίος διετέλεσε μουτεσελίμης των Ιωαννίνων (1740- 1748) και ήταν κτήτορας του τζαμιού της Καλούτσιανης.¹⁰⁰ Κοντά στον τουρμπέ του Μεχμέτ πασά βρίσκεται ο τάφος του Χατζή Μεχμέτ πασά του επονομαζόμενου «Καλού πασά», βαλή των Ιωαννίνων (1762-1775).¹⁰¹ Στο Ασλάν τζαμί υπάρχει επίσης ο τουρμπές της Εμινέ Χανού, η οποία ήταν κόρη του «Καλού πασά».¹⁰²

¹⁰⁰ Χρήστος Σούλης, σελ.97, η σχετική επιγραφή στην επιτύμβια λίθινη στήλη:
«Ο αποδημήσας εις την αιωνιότητα μακαρίτης μουσελίμης των Ιωαννίνων Χατζή Μεχμέτ πασάς. Δια την ιεράν ψυχήν του (απάγγελλε) ένα Φατιχά. 1182» (έτος εγίρας δηλ. 1768 μ.Χ).

¹⁰¹ Χρήστος Σούλης, σελ.98, η σχετική επιγραφή στην επιτύμβια λίθινη στήλη:
«Ο δημιουργός είναι αιώνιος. Δια την ψυχήν του μακαρίτου και συγχωρεμένου Κάλιο Μεχμέτ πασά, υιού του Ελχαζάτ Μεχμέτ πασά (απάγγελλε) ένα Φατιχά. 1199» (έτος εγίρας, δηλ. 1784 μ.Χ).

¹⁰² Χρήστος Σούλης, βλ.ό.π, σελ.98, η σχετική επιγραφή στην επιτύμβια λίθινη στήλη:
«Μια ωραία κόρη μου επέταξεν εις τους κήπους του παραδείσου, αφήσασα απαρηγόρητον την μητέρα της. Η αποδημήσασα εις την αιωνιότητα Εμινέ χανούμ, θυγατήρ του Καλιό Μχμέτ πασά,

Τουρμπές του Ζουλφικάρ πασά

Από τα υπάρχοντα, αν και αμφιλεγόμενα ιστορικά στοιχεία συμπεραίνουμε ότι η οικογένεια Ζουλφικάρ ήταν η αρχαιότερη μουσουλμανική οικογένεια στην πόλη των Ιωαννίνων και με επιφύλαξη καταλήγουμε στο ότι ήταν προπάππους του Ασλάν πασά Α΄. Οι Τουρκογιαννιώτες υποστηρίζουν ότι οι ρίζες της οικογένειας Ζουλφικάρ είναι είτε από την Μικρά Ασία είτε από το Ελμπασάν της Αλβανίας. Ο Ζουλφικάρ υπηρέτησε ως μουτεσελίμης (1590 – 1600) στην πόλη των Ιωαννίνων. Ο τουρμπές του Ζουλφικάρ πασά βρισκόταν στον ευρύτερο χώρο του Μπαϊρακλή τζαμί. Οι μουσουλμάνοι της πόλης τον θεωρούσαν εβλιά, δηλαδή άγιο.¹⁰³ Ο τάφος του δεν διασώζεται· πιθανολογείται ότι καταστράφηκε το 1820 κατά την είσοδο των στρατευμάτων του σουλτάνου στην πόλη ή το 1931 όταν το τζαμί κατεδαφίστηκε οριστικά.

Τουρμπές του Σερή Εφένδη

Ο τουρμπές του Σερή Εφένδη βρισκόταν στην αυλή του Σιεμ-Σιε- Ντιν τζαμιού. Ο Σερή Εφένδης ως ευσεβής λειτουργός του τζαμιού μετά τον θάνατό του ανακηρύχτηκε εβλιά δηλαδή άγιος και ενταφιάστηκε στον περίβολο του τζαμιού. Ο τουρμπές του κατεδαφίστηκε το 1930, όταν η Εθνική τράπεζα μετά την ανταλλαγή των πληθυσμών, εκποίησε τις μουσουλμανικές περιουσίες.

Ο μουφτής της μουσουλμανικής κοινότητας των Ιωαννίνων, με επιστολή του προς την Γενική Διοίκηση Ηπείρου, ζητάει τον σεβασμό των μουσουλμανικών νεκροταφείων από μέρους των τοπικών αρχών της πόλης, καθώς δεν ήταν λίγες οι φορές που προσπάθησαν να κατεδαφίσουν ή να καταστρέψουν τμήμα του νεκροταφείου για επέκταση του οδικού δικτύου.¹⁰⁴ Στην ουσία η ηγεσία της μουσουλμανικής κοινότητας ζητά την επέμβαση της εξουσίας για την αποφυγή αδικιών εις βάρος των μουσουλμάνων της πόλης των Ιωαννίνων. Τέλος σύμφωνα με την επιστολή, ο μουφτής επεδίωκε την χρηματική αποζημίωση για την ζημιά που είχε υποστεί το μουσουλμανικό νεκροταφείο από τις συχνές επεμβάσεις.

αγαπούσεν την οικογένειαν του προφήτου. Εις τον παράδεισον η ψυχή της Ζεχράς θα βοηθήσει την ψυχήν της. (Απάγγελλε) ένα Φατιχά εις την μνήμη της. 1213» (έτος εγίρας, δηλ. 1798 μ. Χ)

¹⁰³ Κωνσταντίνος Κουλίδας, «Τα μουσουλμανικά θακούφια της πόλεως των Ιωαννίνων» σελ. 260

¹⁰⁴ ΓΑΚ Ιωαννίνων, φ. 41, υποφ.2, 13 Δεκεμβρίου 1917, αρ. πρ. 3944, Επιστολή Μουφτή Ιωαννίνων προς Γενική Διοίκηση Ηπείρου. Βλ. Παράρτημα

Σήμερα, στην θέση άλλοτε μουσουλμανικών νεκροταφείων, έχουν ανεγερθεί πολυκατοικίες ή έχουν μετατραπεί σε πάρκα αναψυχής, αφού μετά την ανταλλαγή των πληθυσμών η Εθνική τράπεζα ανέλαβε την εκποίηση όλων των βακούφικων περιουσιών.

Από τα μέσα του 20^{ου} αιώνα η άλλοτε «μικρή μας πόλη» όπως την χαρακτήριζε ο Γιαννιώτης συγγραφέας Δημήτρης Χατζής, αλλάζει, μεγαλώνει, εξελίσσεται και στην θέση των άλλοτε μουσουλμανικών τζαμιών ανεγείρονται πολυώροφες πολυκατοικίες. Η ιστορική αναδρομή που θα κάνουμε σκοπό έχει να αναδείξει την ιστορία της πόλης την εποχή που οι μουσουλμάνοι είχαν ακόμη έντονη την παρουσία τους σε αυτή. Συνεπώς θα γίνει μια σύντομη αναφορά στα τζαμιά που έχουν διατηρηθεί, αλλά θα γίνει λόγος και για εκείνα που δεν διασώθηκαν. Συνολικά, τα τζαμιά που κοσμούσαν την «μικρή μας πόλη» ήταν δεκαεφτά, σήμερα διατηρούνται μόνον τέσσερα από αυτά. Το Ασλάν τζαμί, το Φετιγιέ τζαμί, το τζαμί της Καλούτσιας ή Καλούτσιανης και το Τσιεκούρ ή Βελιγιέ τζαμί.

Η λέξη **τζαμί** είναι αραβικής προέλευσης cami και d'ajami¹⁰⁵ σημαίνει «τόπος συνάθροισης». Για τους μουσουλμάνους αποτελεί τον ιερότερο χώρο της ισλαμικής θρησκείας. Πιο συγκεκριμένα, η ανέγερση ενός τζαμιού ταυτίζεται με την οικονομική ευμάρεια της πόλης ή της γύρω περιοχής και συνήθως συνοδευόταν με την ίδρυση ενός ακόμη μαχαλά – συνοικίας. Στις μέρες μας, πιστεύεται ότι το τζαμί είναι κυρίως χώρος άσκησης των μουσουλμανικών θρησκευτικών καθηκόντων, εν μέρει η πεποίθηση αυτή ευσταθεί, παρόλα αυτά, το τζαμί για τους μουσουλμάνους έχει ευρύτερη ερμηνεία δεδομένου του ότι αποτελεί ένα σημείο συνάντησης και συζήτησης ποικίλων ζητημάτων· οπότε αποτελούσε αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινότητας τους. Εν συντομία θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι ήταν κέντρο κοινωνικής συναναστροφής των μουσουλμάνων. Επιπλέον, σύμφωνα με τις εντολές του Κορανίου το τζαμί έπρεπε να χτίζεται σε κομβικά σημεία της πόλης για να αναδεικνύεται περισσότερο η σπουδαιότητά του.

Σύμφωνα με τον μελετητή Ιωάννη Κανετάκη «στην οθωμανική πόλη το πιο σπουδαίο τζαμί μπορεί να βρίσκεται στο κέντρο ή στην περιφέρεια. Το κέντρο όμως έχει μια Αγορά ή carci¹⁰⁶ και τις περισσότερες φορές το πιο σπουδαίο τζαμί βρίσκεται μέσα σε αυτή. Το τζαμί αποτελεί εστία ανάπτυξης – άσχετα σε πιο σημείο της πόλης βρίσκεται κέντρο ή περιφέρεια - και είναι ο τόπος που έρχεται ο κόσμος σε επικοινωνία μέσω της προσευχής και της διδασκαλίας».¹⁰⁷ Στο σημείο αυτό θεωρείται απαραίτητο να αποσαφηνιστεί η έννοια του τζαμιού ως περιουσιακό στοιχείο. Τα τζαμιά λοιπόν

¹⁰⁵ Κωνσταντίνος Κουλίδας, «Τα μουσουλμανικά θακούφια της πόλεως των Ιωαννίνων», ιστορική μελέτη, σελ. 13

¹⁰⁶ Τσιαρσί (το) λέξη τουρκική που σημαίνει η αγορά και πόλεως με τα κτήρια της.

¹⁰⁷ Ιωάννης Κανετάκης, «Το Κάστρο. Συμβολή στην πολεοδομική ιστορία των Ιωαννίνων», σελ. 63, 96

ήταν βακούφια.¹⁰⁸ Πιο αναλυτικά, αποτελούσαν αφιερώματα πιστών μουσουλμάνων για ιερούς σκοπούς που ενίοτε συνοδεύονταν από ακίνητη περιουσία. Παράλληλα για την λειτουργία του τζαμιού απαραίτητο ήταν το επίσημο έγγραφο (αφιερωτήριο έγγραφο) με το οποίο ορίζονταν τόσο τα εισοδήματα όσο και ο τρόπος διαχείρισης της περιουσίας του.¹⁰⁹ Η πλήρης ονομασία του εγγράφου ήταν **βακφναμές**.¹¹⁰ Το οθωμανικό φορολογικό σύστημα κατέτασσε τα τζαμιά στην κατηγορία «**μουλχανά**».¹¹¹ Υπεύθυνος για την διαχείριση του τζαμιού ήταν ο **Μουτεβελής**¹¹², διοριζόταν απευθείας από τον ιδρυτή του τζαμιού και λάμβανε μια στοιχειώδη αμοιβή για τα καθήκοντα του.

Μετά την παράδοση της πόλης στον ελληνικό στρατό τα μουσουλμανικά τεμένη κινδύνεψαν να κατεδαφιστούν αρκετές φορές. Σύμφωνα με το άρθρο της εφημερίδας «Φάκελος» το 1923 αμέσως μετά την ανταλλαγή των πληθυσμών η εφημερίδα «Ηπειρος» εισηγήθηκε υπέρ της διατήρησης των στοιχείων του μουσουλμανικού παρελθόντος.¹¹³ Η διατήρηση των τζαμιών της πόλης των Ιωαννίνων υπήρξε ζήτημα πολλών διαφωνιών. Πιο συγκεκριμένα το 1975 η εφημερίδα «Παρατηρητής» δημοσίευσε άρθρο αναφορικά με την στάση του Νομάρχη Ιωαννίνων ονόματι Χάνου, ο οποίος ήταν υπέρ της κατεδάφισης των τζαμιών επισημαίνοντας την δυσμενή επίδραση των τεμενών στην φήμη της πόλης. Παρόλα αυτά δεν ήταν λίγοι εκείνοι που επιθυμούσαν την καταστροφή των μιναρέδων αποβλέποντας στην εκ βαθέων ανάπλαση της πόλης με νέα πολιτισμικά στοιχεία που θα φέρουν συνάμα και μια «εθνική ταυτότητα» η οποία δεν θα θυμίζει τίποτα από το οθωμανική παρουσία. Στην πραγματικότητα τα περισσότερα τζαμιά της πόλης κατεδαφίστηκαν ενώ όσα παρέμειναν τέθηκαν υπό καθεστώς προστασίας και χαρακτηρίζονται ιστορικά διατηρητέα μνημεία.¹¹⁴

¹⁰⁸ Βακούφι λέξη τουρκική (wafk και vakf, πληθ. ewkaf) που σημαίνει αφιέρωμα πιστού.

¹⁰⁹ Βασίλης Πυρσινέλλας, «Ιστορία της πόλεως των Ιωαννίνων», σελ. 55

¹¹⁰ Βακφναμές (ο) τουρκικής προέλευσης και σημαίνει το αφιερωτήριο έγγραφο του βακουφίου.

¹¹¹ Μουλχανάς (ο), το κάθε τζαμί με την περιουσία του υπαγόταν αμέσως στο Ταμείο Βακουφίων.

¹¹² Μουτεβελής (ο), ο έφορος που λογοδοτούσε στο αρμοδιο Υπουργείο στην Κωνσταντινούπολη.

¹¹³ Εφημερίδα: «Φάκελος», Δεκέμβριος 1995, «Ισλαμικά Μνημεία Ιωαννίνων», Γιάννης Παπαδημητρίου

¹¹⁴ Βλ. ό.π «Φάκελος» «Το νομικό πλαίσιο Προστασίας»

Το 1924 η Εθνική Τράπεζα ως διαχειρίστρια της μουσουλμανικής ανταλλάξιμης περιουσίας, παρέλαβε ένα μεγάλο αριθμό βακουφίων τα οποία εκποίησε. Επίσης, η τράπεζα ως υπεύθυνη για την αποκατάσταση των προσφύγων αγόρασε τα βακούφια με τις περιουσίες τους και με το πέρασμα του χρόνου στη θέση τους ανεγέρθηκαν διάφορα κτίρια. Εκτενής λόγος για την ρόλο της Εθνικής Τράπεζας στην ανταλλάξιμη περιουσία θα γίνει σε επόμενο κεφάλαιο. Ας μελετήσουμε ξεχωριστά το κάθε τζαμί, ξεκινώντας από το Ασλάν Τζαμί.

❖ *Ασλάν τζαμί*

Στην πόλη των θρύλων και των παραδόσεων η ιστορία του Ασλάν τζαμί συναντά τον μύθο δημιουργώντας έναν θρύλο. Οι μικρές ιστορίες που ακολουθούν την ίδρυση του Ασλάν τζαμί είναι αρκετές και επέζησαν μέχρι τον 20^ο αιώνα. Η πιο χαρακτηριστική είναι αυτή που ακολουθεί:

Λέγεται μεταξύ άλλων, ότι ο Ασλάν πασάς Α΄, για την ανέγερση του πολυπόθητου τζαμιού κάλεσε τον πιο γνωστό και ικανό αρχιμάστορα της περιοχής. Αφού ανέβηκαν στην τοποθεσία «Γουλάς» ο πασάς υπέδειξε το μέρος που επιθυμούσε να χτιστεί το τζαμί. Ο αρχιμάστορας, όμως αρνήθηκε με την δικαιολογία ότι στην τοποθεσία αυτή η ανέγερση του τζαμιού ήταν αδύνατη. Τότε, ο πασάς έξαλλος αρπάζει με το ένα χέρι τον αρχιμάστορα και οδηγώντας τον στην άκρη του βράχου, όπου φαινόταν η λίμνη, βγάζει αστραπιαία από το καφτάνι του μια χούφτα χρυσά νομίσματα, τα πετάει στον γκρεμό προς της λίμνη, λέγοντάς του:

- *«Αυτή θα είναι η μοίρα σου σε περίπτωση που δεν μου χτίσεις το τζαμί μου».*

Και ο αρχιμάστορας έντρομος απαντά:

- *« Με τόσα φλουριά πασά μου και στον αέρα θεμελιώνεται το τζαμί σου».*

Αυτή η σύντομη ιστορία συνοδεύει την ίδρυση του πιο φημισμένου τζαμιού στην Ήπειρο. Ιδρυτής του τζαμιού ήταν ο Ασλάν πασάς Α΄, βαλής των Ιωαννίνων (1600 – 1618 ή 1620). Το πραγματικό όνομα του Ασλάν ήταν Αχμέτ, το προσωνύμιο

Ασλάν¹¹⁵ (λιοντάρι) του αποδόθηκε για τους αγώνες του εναντίον των Περσών στο Σεράβ. Φημολογείται ότι ο Ασλάν είχε καταγωγή από το Μονοδέντρι Ζαγορίου. Σύμφωνα με τον ιστοριοδίφη Παναγιώτη Αραβαντινό εξισλαμίστηκε με το παιδομάζωμα του 1550 ή 1580.¹¹⁶ Ο βακφανές του ομώνυμου τζαμιού φαίνεται να δείχνει ότι ο Ασλάν ήταν απόγονος του Ζουλφικάρ Πασά (1590-1600) με καταγωγή από το Ντιαρμπεκίρ της Ασίας.¹¹⁷

Οι πιθανές χρονολογίες που αποδίδονται για την ίδρυση του Ασλάν τζαμί είναι συγκεχυμένες. Σύμφωνα με κάποιους ηπειρώτες ερευνητές η πιθανή χρονολογία ανέγερσης τοποθετείται το 1712 και πιο συγκεκριμένα αποδόθηκε στον Ασλάν πασά Β΄, εγγονό του Ασλάν πασά Α΄. Το ζήτημα όμως της χρονολογίας κτίσης του τζαμιού ξεκαθαρίστηκε οριστικά από τον ερευνητή Χρήστο Σούλη. Η πληθώρα τουρκικών επιγραφών που είχαν διασωθεί αποδίδουν την ίδρυση του Ασλάν τζαμί στα 1618 μ.Χ.¹¹⁸

Το ιστορικό πέπλο που καλύπτει την ανέγερση του τζαμιού σχετίζεται με την κατάπνιξη της εξέγερσης του Διονύσου του Σκυλοσόφου (1611). Την εποχή εκείνη, οι μόνιμοι κάτοικοι του κάστρου εκδιώχθηκαν από τους Οθωμανούς παραβιάζοντας τα προνόμια που είχαν παραχωρηθεί στους χριστιανούς. Η θεμελίωση του Ασλάν τζαμί έγινε στην θέση που ήταν κάποτε το μοναστήρι του Ιωάννου του Προδρόμου. Πιθανολογείται, ότι η τοποθεσία δεν ήταν τυχαία διότι ο Ασλάν πασάς θέλησε να χτίσει το τζαμί ως ευχαριστήριο δώρο στον Αλλάχ για την νίκη του εναντίον των απίστων. Στο ίδιο σημείο βρισκόταν η σπηλιά που έβρισκε καταφύγιο ο Διονύσιος ο

¹¹⁵ Ασλάν, σημαίνει λιοντάρι

¹¹⁶ Παναγιώτης Αραβαντινός, «Χρονογραφία της Ηπείρου», τ. Α΄ σελ. 218

¹¹⁷ Κωνσταντίνος Κουλιδάς, , σελ. 27

¹¹⁸ Κωνσταντίνος Κουλιδάς, , σελ 24-25,45, Το θέμα ξεκαθάρισε οριστικά Χρ. Σούλης, γυμνασιάρχης της Ζωσιμαίας Σχολής , οποίος δημοσίευσε αρκετές από τις τουρκικές επιγραφές που είχαν σωθεί μέχρι τότε. Στο εσωτερικό του τεμένους υπάρχει επιγραφή στα αραβικά, την οποία είχε μεταφράσει ο Χρίστος Λογοθέτης, επίσημος μεταφραστής του Πρωτοδικείου Ιωαννίνων : « ...Να τον αξιώση ο Θεός να αποκτήση πραγματικήν δόξανεις τον παρόντα και μέλλοντα κόσμον, διότι εφρόντισε και έκαμε τούτου είδους καλά, δηλαδή ο γενναιόδωρος Ασλάν πασάς, όστις εξώδευσε την περιουσίαν αυτού εις έργα θεάρεστα και έκτισε το Τζαμίον τούτο, το ωραίον, το καλόν και ευάρεστον. Η αόρατος και μυστηριώδη φωνή, όταν το είδε τελειωμένος είπε: “ Να διατηρήται στερεός και ακλόνητος ο ιερός ούτος οίκος” 1018» (εγίρας, ήτοι 1618 μ.Χ). Στο δεύτερο στύλο αριστερά της μεσαιάς πλευράς του πρόναου υπάρχει η επιγραφή: « τούτο το μεγαλειώδες πράγμα οποιοσδήποτε το ιδή, σίγουρα θα μπη στον παράδεισο 1028· (έτος εγίρας , ήτοι 1618 μ.Χ) ο υπογράφων είναι Αχμέτ Ασλάν» δηλ. Αχμέτ το Λιοντάρι.

επονομαζόμενος Σκυλόσοφος, ο οποίος τελικά συνελήφθηκε και θανατώθηκε βιαίως.¹¹⁹ Το Ασλάν τζαμί είναι ένα από τα σπουδαιότερα και πλουσιότερα της πόλης των Ιωαννίνων. Τα έσοδά του προέρχονταν από την ακίνητη περιουσία που το συνόδευε και την οποία είχε παραχωρήσει ο ιδρυτής του.¹²⁰ Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, το τζαμί μαζί με την ακίνητη περιουσία υπαγόταν φορολογικά στην κατηγορία «Μουλχανά Εβλαντιγιέ» δηλ. οικογενειακά βακούφια. Υπεύθυνοι για την ομαλή λειτουργία του τζαμιού ήταν οι απόγονοι των οικογενειών Ζουλφικάρ Αγά και Ασλάν πασά. Ο μουταβελής ήταν αρμόδιος για τον έλεγχο των εισοδημάτων του.

Το τζαμί είχε ανεγερθεί στην τοποθεσία «Γουλάς» στο Β.Α τμήμα του κάστρου. Ο περιηγητής Εβλιγιά Τσελεμπή ο οποίος επισκέφτηκε την πόλη το 1670 μας δίνει την παρακάτω περιγραφή:

*« Κείται στην βορεινή πλευρά του Φρουρίου επί βράχων, δεσπόζει της πόλεως και είναι τερπνό, ωραίο και φωτεινό. Καλύτερη τοποθεσία δεν υπάρχει καμία άλλη στην πόλη. Τα παράθυρα του περιστόου του είναι μεγάλα και κρυστάλλινα και το εσωτερικό στρωμένο με τάπητες. Ο άμβωνας του μιναρέ του είναι τεχνικώτατος και φαίνεται σαν να μην στηρίζεται πουθενά».*¹²¹

Το εσωτερικό του τεμένους δεν υστερεί καθόλου σε ομορφιά συγκριτικά με τον εξωτερικό περίβολο του τζαμιού.¹²² Ο κυρίως χώρος του τζαμιού είναι αρκετά μεγάλος, αποτελείται από ένα τετράγωνο δώμα με ύψος 12m. Στις γωνίες υπάρχουν κόγχες οι οποίες συνδέονται μεταξύ τους με κυκλικό σχήμα. Επάνω στις κόγχες στηρίζεται ο θαυμάσιος τρούλος, ο οποίος κοσμεύεται από ποικίλα αραβουργήματα. Το πιο έντονο χαρακτηριστικό του τζαμιού είναι τα αποσπάσματα του Κορανίου που

¹¹⁹ Δημήτρης Σαλαμάγκας, *Περίπατοι στα Γιάννινα*

« Το τζαμί αυτό άρχισε να χτίζεται αμέσως μετά την καταστολή της επανάστασης του σκυλοσόφου, και ανεγέρθηκε δίπλα στα ερείπια παλαιάτου ναού του Αη – Γιάννη του Θεολόγου, (του προδρόμου) από υλικά που πάρθηκαν, σίγουρα, από παλαιότατους βυζαντινούς ναούς του Κάστρου, που κατεδαφίστηκαν μετά το διώξιμο των Καστρινών».

¹²⁰ Κωνσταντίνος Κουλίδας,

Κτήματά του ήταν ένα λιβάδι, ένα ιχθυοτροφείο στην πόλη των Ιωαννίνων, ένα πανδοχείο και δικαίωμα ενοικίου μάλλον από την ομώνυμη συνοικία του κάστρου. Το ετήσιο εισόδημα του τζαμιού το 1913 ανερχόταν 66.000 γρόσια, δηλ. σε 167 περίπου λίρες χρυσές Τουρκίας.

¹²¹ Μιχάλης Κοκολάκης, « Το Υστερο Γιαννιώτικο Πασαλίκι» σελ. 325-326

¹²² Κωνσταντίνος Κουλίδας, σελ. 28

Το τέμενος, σύμφωνα με το Αρχείο Ανταλλαξίμων της Κτηματικής Υπηρεσίας του Ελληνικού Δημοσίου (Κ.Υ.Ε.Δ) των Ιωαννίνων φέρεται εγγεγραμμένο με αυξ. Αριθ.449. Η επιφάνεια του ανέρχεται σε 512,70m². Είχε εκποιηθεί νομίμως το 1930 στο Δήμο Ιωαννιτών. Ήταν το πρώτο και πλουσιότερο τέμενος της πόλεως. Τα έσοδα του προερχόταν από την μεγάλη βακουφική περιουσία του που αποτελούνταν από οκτώ αστικά οικόπεδα, δεκατρείς αστικές οικίες, πέντε αστικά καταστήματα, όλα μέσα στο φρούριο και στην πόλη των Ιωαννίνων.

είναι αναγεγραμμένα στους θόλους μαζί με ονόματα χαλίφιδων και σουλτάνων του Ισλάμ. Στην μέση της νοτιοανατολικής πλευράς ανοίγεται μια μεγάλη πύλη, (πύλη της προσευχής) γνωστή στου μουσουλμάνους ως «μεχράπ» με προσανατολισμό την ιερή πόλη των μουσουλμάνων την Μέκκα. Δεξιά της κόγχης βρίσκεται το «ιμπέρ», δηλαδή ο άμβωνας. Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί ότι η ανάβαση στο τελευταίο σκαλοπάτι του «ιμπέρ» θεωρείται βεβήλωση, διότι αντιπροσωπεύει τον εικονικό θρόνο του Θεού.

Εσωτερικό στο Ασλάν τζαμί

Το κυριότερο χαρακτηριστικό ενός τζαμιού είναι ο μιναρές του. Αποτελεί στοιχείο μεγαλοπρέπειας και δίνει μια αίσθηση ανάτασης στους μουσουλμάνους. Σύμφωνα με την περιγραφή του Εβλιγιά Τσελεμπί:

*«Ο μιναρές του τζαμιού είναι ένα λαμπρό και εξάισιο εξάωρο λειτουργικό κτίσμα που διαθέτει ογδόντα πέντε σκαλοπάτια από την πόρτα του ισογείου μέχρι το πλάτωμα (εμείς το λέμε δαχτυλίδι) που βγάζει στον εξώστη της κορυφής. Με δυο λόγια, μιναρές και τζαμί είναι πραγματικά αριστουργήματα».*¹²³ Ο μιναρές του Ασλάν τζαμί

¹²³ Μιχάλης Κοκολάκης, σελ. 326

καταστράφηκε αρκετές φορές από κεραυνό αλλά οι ζημιές αποκαταστάθηκαν και τοποθετήθηκε αλεξικέραυνο για προστασία.

Μιναρές του Ασλάν τζαμί

Το Ασλάν τζαμί περιβαλλόταν και από άλλα κτίρια. Ένα από αυτά σύμφωνα με τον Α. Ξυγγόπουλο είναι το ιεροδιδασκαλείο και χωροταξικά βρισκόταν δεξιά του τζαμιού. Στην μουσουλμανική γλώσσα, όπως είδαμε, το ιεροδιδασκαλείο ονομαζόταν «μεντρεσές»¹²⁴, ο οποίος αποτελούνταν από σαράντα κελιά. Ο Εβλιγιά Τσελεμπή το περιγράφει ως εξής:

« Πιο πέρα σε μια άλλη γωνιά αυτής της αυλής, που βλέπει προς την λίμνη, ο μεγάλος Γαζής Ασλάν πασάς είχε ιδρύσει ένα εστιατόριο – μαγειρείο για κάθε δερβίση¹²⁵, γέρο ή χριστιανό, για κάθε πλούσιο ή φτωχό, παρέχονται πρωί και βράδυ άφθονα καλά σε όλους τους περαστικούς... Μετά το σερβίρισμα για να τιμήσουν τον

¹²⁴ Α. Ξυγγόπουλος, «Μεσαιωνικά μνημεία Ιωαννίνων»,

Η εστία του Μενδρεσέ είναι άξια λόγου, δια την μορφήν αυτής. Αποτελείται αυτή εκ μεγάλου τετραγώνου οικοδομήματος έχοντος πρόστοον ανοικτόν. Το κυρίως οικοδόμημα διαιρείται εις δύο επιμήκη διαμερίσματα παράλληλα προς το πρόστοον. Εκ τούτων το εσώτερον χωρίζεται δια μεγάλου τόξου εγκαρσίου εις δύο τετραγώνους χώρους, ων ο εις αποτελεί την κυρίως εστίαν και στεγάζεται δι' ημισφαιρικού θόλου όστις εις την κορυφήν φέρει πολυγωνικήν καπνοδόχον»

¹²⁵ Δερβίσης (ο), dervis «μοναχός», καλόγερος της ισλαμικής θρησκείας

Ασλάν πασά απαγγέλουν το Ιερό Προοίμιο μαζί με ευχαριστήριες προσευχές.¹²⁶ Γύρω από τα τζαμί και στα τρία επίπεδα συναντά κανείς τους τάφους των σημαντικότερων προσώπων της μουσουλμανικής κοινότητας των Ιωαννίνων. Έτσι εξηγείται η πληθώρα ενεπίγραφων αραβικών επιτάφιας πλακών.

Κλείνοντας, θα ήθελα να αναφερθώ στον Εσάτ πασά τον Τουρκογιανιώτη, ο οποίος επιστρέφοντας στα Ιωάννινα το 1934 ως επισκέπτης είπε μεταξύ άλλων στον Σωτ. Ζούμπο¹²⁷:

«Καλά κάναταν και το φτιάκαταν Μουσείο, να φιλάζιτι τον Μεντρεσέ, που τον έφτιαξε ο Αλή πασάς δώρο στον μεγάλο σέχη Γιουσούφ, που τον γλίτωσε από έναν πνιγμό».¹²⁸

Άλλη όψη του Ασλάν τζαμί

Πηγή: Κωνσταντίνος Κουλίδας, *Τα Γιάννινα που έφυγαν (Συνοικίες – Τοπωνύμια- Ιεροί Ναοί- Μοναστήρια)*, Γραφικές τέχνες Θεοδωρίδη. Ιωάννινα 2010, σελ. 200

¹²⁶ Μιχάλης Κοκολάκης, , σελ. 327

¹²⁷ Σωτήριος Ζούμπος, *«Άπαντα Γιάννινα»* σελ.230

¹²⁸ Ο Μεντρεσές που αναφέρει ο Εσάτ πασάς είναι ο τεκές που ανήγειρε ο Αλή πασάς. Δημήτρη Σαλαμάγκα, βλ. ό.π σελ.53 «Στη νότια πλευρά του το κτήριο είναι διόρωφο. Αποτελεί τμήμα επιπρόσθετο του μεντρεσέ και ήταν ο τεκές».

❖ *Φετιγιέ Τζαμί*

Προχωρώντας προς την ΝΑ πλευρά του κάστρου συναντά κανείς το Φετιγιέ τζαμί. Η ονομασία του τζαμιού προέρχεται από την τουρκική λέξη *fatih*¹²⁹, σημαίνει κατακτητής και την κατάληξη *-ye* που σημαίνει κατάκτηση. Συνεπώς, η πλήρης ερμηνεία του Φετιγιέ τζαμί είναι «το τζαμί του κατακτητή». Παρατηρείται όμως, ότι εξαιτίας της παραφθοράς απαντάται στα θρησκευτικά έγγραφα και ως «Τεχτιέ πασά τζαμί».¹³⁰

Οι Οθωμανοί αφού κατέλαβαν το ναό του Ταξιάρχη Μιχαήλ εντός του κάστρου - που ως τότε ήταν μητροπολιτικός ναός- ανήγειραν το τζαμί, δίνοντας του την ονομασία Φετιγιέ, θέλοντας να επιβεβαιώσουν με τον τρόπο αυτό τον θρίαμβό του Ισλάμ επί των απίστων.¹³¹

Σύμφωνα με τον ερευνητή Ιω. Λαμπρίδη, το Φετιγιέ τζαμί που κοσμεί την ΝΑ πλευρά του κάστρου, ιδρύθηκε μετά την αποτυχία του κινήματος του Διονύσου Σκυλοσόφου, με έσοδα του Ναμάζ Γκιάχ Μετζίτ στη θέση του ναού του Ταξιάρχη Μιχαήλ.¹³² Οι πληροφορίες για την ακριβή χρονολογία ανέγερσης του τζαμιού κινούνται μεταξύ 1597, 1612 και 1618.

Στην πραγματικότητα, το ζήτημα του ιδρυτή του τζαμιού μένει μετέωρο. Οι μελετητές που ασχολήθηκαν με την ιστορία των τζαμιών των Ιωαννίνων ισχυρίζονται ότι πιθανοί ιδρυτές του Φετιγιέ τζαμί είναι είτε ο Μουσταφά Τζιαγούσης (Ντεφτερντάρης), είτε ο Τζιελαλή πασάς (γιός του Ασλαν πασά Α'),¹³³ απορρίπτοντας την παραπάνω τοποθέτηση του Ιω. Λαμπρίδη, ότι δηλαδή ιδρυτής του τζαμιού είναι ο Ναμάζ Γκιάχ Μεδτζίτ. Το μόνο που μπορούμε να πούμε με απόλυτη

¹²⁹ Γεώργιος Βλαχλείδης, *Εφτάμπουλες, Ηπειρωτικά Χρονικά* σελ. 257: « Κατά την τουρκικήν παράδοσιν ο εν ονάματι του Σουλτάνου Μουράτ Β' καταλαβών την πόλιν των Ιωαννίνων στρατηγός Καρά Σινάν βελής κατέλιπε, συμφώνως την συνθήκη, φρουρά μετά επτά αξιωματικών ή αρχηγών, οίτινες απεκλήθησαν υπό των Τούρκων κατακτηταί (φατιχ)».

¹³⁰ Κωνσταντίνος Κουλίδας, βλ. ο.π σελ. 69, Η λέξη Τεχτιέ είναι παραφθορά της λέξης Φετιχέ.

¹³¹ Βασίλης Πυρσινέλλας, *Η ιστορία της πόλεως των Ιωαννίνων* σελ.56,

« Το τζαμίον τούτο εκτίσθη μετά την έξωσιν των χριστιανών εκ του φρουρίου, εκεί περίπου όπου ανεγείρετο ο βυζαντινός ναός, ο υπενθυμίζων τους χρόνους του Δεσποτάτου και ως μαρτυρία του γεγονότος ότι δια της καταλήψεως του Φρουρίου υπό των Τούρκων συνετελέσθη η πλήρης των Ιωαννίνων κατάκτησις ωνομάσθη τούτο, διακόσια έτη μετά την πρώτης Φετιγιέ, δηλ. Θριαμβευτικόν»

¹³² Ιωάννης Λαμπρίδης, *Ηπειρωτικά Μελετήματα* τ.Α, σελ 78,

« Το τζαμί του Φετιγιέ (της κατακτήσεως) εις το εσω φρούριο εν τω ΒΑ ακρωτήριο ιδρύθει μετά το απονενομένον του Σκυλοσόφου κίνημα εκ των προσόδων του παρά τω Ναμάζ Γκιαχ Μεδτζίτ και παρα τον ναόν του Ταξιάρχου Μιχαήλ».

¹³³ Κωνσταντίνος Κουλίδας, βλ. ο.π σελ 87-88

βεβαιότητα είναι ότι μεταγενέστερα το 1795 ο Αλή πασάς ανέλαβε την αναμόρφωση του τζαμιού.

Φετχιγιέ τζαμί

Στο εσωτερικό μέρος το τζαμί αποτελείται από την αίθουσα προσευχής και την ανοιχτή στοά (ρεβάκ). Επίσης, η αίθουσα προσευχής κοσμείται από έναν θόλο και στη βόρεια πλευρά υπάρχει μεταγενέστερος ξύλινος εξώστης. Ο μιναρές του τζαμιού είναι διακοσμημένος με εντοιχισμένες πλάκες οι οποίες φέρουν ανάγλυφη διακόσμηση με συνθέσεις ανθέων σε συνδυασμό με γεωμετρικά μοτίβα αναδεικνύοντας τον εσωτερικό χώρο. Φυσικά δεν θα μπορούσαν να λείπουν από το εσωτερικό τμήμα ενός τζαμιού οι επιγραφές με αποσπάσματα του Ιερού Κορανίου. Επιπλέον, στην κίμπλα –δηλαδή στο νότιο τοίχο του κτιρίου- που σύμφωνα με τα μουσουλμανικά έθιμα είναι στραμμένη προς την Μέκκα, ανοίγεται η ιερή κόγχη του τεμένους, το μιχράμπ.¹³⁴

Κλείνοντας την ενότητα για το Φετχιγιε τζαμί θα ήθελα να αναφέρω συνοπτικά την βακουφική περιουσία του Φετχιγιέ τζαμί. Πιο συγκεκριμένα αποτελούνταν από ένα ιχθυοτροφείο, ένα αγρό στην Λαψίστα και από ένα αστικό οικόπεδο. Το Φετχιγιέ τζαμί έχει χαρακτηριστεί από το Υπουργείο Πολιτισμού ως

¹³⁴ Α. Καραμπερίδου, Α. Τσιάρα (2008), *Το Φετχιγιέ τζαμί στο Κάστρο των Ιωαννίνων*, 8^η ΕΒΑ.

διατηρητέο μνημείο. Την ευθύνη για την συντήρηση ή ανακαίνιση του τζαμιού έχει αναλάβει η 8^η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων.

❖ Τζαμί Καλούτσιας

Κάθε τζαμί στην πόλη των Ιωαννίνων έχει μια δική του ιστορία που φτάνει ως τις μέρες μας και ακούγοντάς την είναι σα να ζωντανεύει ξανά η καθημερινή ζωή των μουσουλμάνων. Όπως το Ασλάν τζαμί ακολουθείται από τον μύθο του αρχιμάστορα που αν δεν έχτιζε το τζαμί του πασά θα θανατωνόταν, έτσι και το τζαμί της Καλούτσιας φέρει τον δικό του μύθο. Κάπου στα 1739 βαλής των Ιωαννίνων ήταν ο Χατζή Μεχμέτ πασάς. Λίγα χρόνια πριν, το 1736 ο Χατζή Μεχμέτ χάνει τον θρόνο του από τον αδερφό του Ιμπραήμ με την πρόφαση ότι είναι ανίκανος να ανταπεξέλθει στα καθήκοντα του βαλή. Η ταπείνωση και η περιφροσύνη που ένιωσε ο Χατζή Μεχμέτ ήταν μεγάλη και μετατράπηκε σε οργή και μίσος με κατάληξη να δηλητηριάσει τον αδερφό του. Μετά την δολοφονία του Ιμπραήμ, ο Χατζή Μεχμέτ κατέφυγε στην θρησκεία. Πιστεύεται ότι για να εξιλεωθεί από την αμαρτία του και την ντροπή ανήγειρε το τζαμί.¹³⁵ Παρόλο που ο παραπάνω θρύλος υποδεικνύει τον Χατζή Μεχμέτ ως ιδρυτή του τζαμιού, υπάρχει μια διχογνωμία για το ποιος είναι ο κύριος ιδρυτής του τζαμιού της Καλούτσιας. Στα έγγραφα που φυλασσόταν στο αρχείο των βακουφιών (εβκάφ)¹³⁶ το τζαμί φέρεται ως Χατζηγιέ¹³⁷. Αποδεικνύεται ότι κτήτορας του τζαμιού υπήρξε ο Χατζή Μεχμέτ πασάς. Ήταν γιός του Ασλάν πασά Α', υπηρέτησε ως βαλής των Ιωαννίνων (1720 – 1736) και έφερε τον τίτλο του προσκυνητή,

Αντίθετα, μια άλλη άποψη εμφανίζει ως ιδρυτή του τζαμιού τον γιο του ανωτέρου (Χατζή Μεχμέτ πασάς) Μεχμέτ πασά Β'. Ο ίδιος είχε το προσωνύμιο «πασάς Καλός».¹³⁸ Το τζαμί έχει τις εξής παρακάτω ονομασίες: Κανλί Τσιεσμέ, Καλού Τσιεσμέ, Καλούτσιας ή Καλούτσιανης, Χατζηγιέ και τέλος Καλού πασά. Από τους Τουρκογιαννιώτες ονομαζόταν Κανλί Τσιεσμέ που ερμηνεύεται ως «βρύση αίματος».¹³⁹ Την ίδια στιγμή από κάποιους άλλους ονομαζόταν «Καλού Τσιεσμέ» που ερμηνεύεται ως βρύση του καλού.¹⁴⁰

¹³⁵ Κωνσταντίνος Κουλίδας, , σελ. 108

¹³⁶ Εβκάφ: λέξη τουρκική που σημαίνει βακούφι, «το αφιέρωμα»

¹³⁷ Χατζηγιέ: Προσκυνητής της Μέκκας

¹³⁸ Γλωσσικά Ιδιώματα της Ηπείρου, ΕΗΜ 1964, τ.Α', σελ.259,

«Ο Ευ. Μπόγκας παραδέχεται ότι το τζαμί ανήγειρε με δαπάνη του ο Μεχμέτ πασάς Β', βαλής Ιωαννίνων (1762-1775) με το προσωνύμιο Καλός πασάς»

¹³⁹ Κωνσταντίνος Κουλίδας, βλ. ό.π, σελ. 107

« Εδώ πλησίον στο μετζίτ υπήρχε και η κατοικία του Βαλή των Ιωαννίνων Οσμάν πασά (1611-1613), που καταγόταν από την Παραμυθιά και ήταν γαμπρός....Την νύχτα της 11

Η ανάμειξη του ονόματος του Μεχμέτ πασά Β΄ με την ίδρυση του τζαμιού της Καλούτσιας είναι μερικώς εσφαλμένη, δεδομένου ότι ο Μεχμέτ πασάς Β΄ ο επονομαζόμενος «Καλός πασάς» ενσωμάτωσε την βρύση πλησίον του τζαμιού. Οι μουσουλμάνοι συνήθιζαν να τοποθετούν μια βρύση κοντά στο τζαμί για τελετουργικούς σκοπούς που εξυπηρετούσαν την τέλεση των θρησκευτικών καθηκόντων. Από τον κατασκευαστή της βρύσης προκύπτει η ονομασία «Καλού Τσιεσμέ». Από την ονομασία του τζαμιού και της βρύσης πήρε την ονομασία ολόκληρη η περιοχή. Η τοποθεσία «Καλούτσιας» ή «Καλούτσιανης» πήρε το όνομά της από το τοπωνύμιο «Καλούτσιας».¹⁴¹

Τζαμί Καλούτσιανης

Η δομή του ιερού τεμένους ήταν η εξής: Η συνολική επιφάνεια του είναι 231m² , αποτελείται από δύο δωμάτια, εξώστη και μια αίθουσα. Η συνολική περιουσία του τζαμιού εκποιήθηκε νομίμως το 1932 από ιδιώτες.¹⁴²

Σεπτεμβρίου 1611 εδώ έφτασαν οι στασιασάντες με αρχηγό το Διονύσιο Σκυλόσοφο και έκαψαν το σαράι του. Ο Οσμάν μόλις κατόρθωσε να σωθεί, καταφεύγοντας στον πύργο που είχε κατασκευάσει ο τζιελάλη πασάς. Και, κατά την παράδοση, εδώ βρήκαν αργότερα οι τούρκοι το μεγαλύτερο μέρος των στασιαστών, τους οποίους κατέσφαξαν και έτρεξε το αίμα των σφαγιασθέντων σαν βρύση. Η ακόμη η παρακείμενη βρύση γέμισε από το αίμα των χριστιανών. Κι έκτοτε η ονομασία «κανλί Τσιεσμέ» δηλ. βρύση αίματος»

¹⁴⁰ Κωνσταντίνος Καζαντής, Το Βεληγιέ και το Χατζηγιέ. Εφημ. «Ήπειρος», αρ.1933 (89) 8 Οκτ., 1924)

«... Στην γιαννιώτικη προφοράν έτς προσηρμώσθη η τουρκική λέξεις «Καλήν τζεσμέ». Σημαίνει «Βρύσις από αίμα».

¹⁴¹ Κωνσταντίνος Κουλίδας, , σελ. 104

¹⁴² Κωνσταντίνος Κουλίδας, σελ. 111

Άλλη όψη τζαμί Καλούτσιανης

❖ Τσιεκούρ ή Βεληγιέ Τζαμί

Το τελευταίο από τα διασωθέντα τζαμιά της πόλης των Ιωαννίνων, είναι το Τσιεκούρ ή Βεληγιέ τζαμί. Το Βεληγιέ τζαμί βρίσκεται απέναντι από την σημερινή λαϊκή αγορά της Αγίας Μαρίνας, προς τα ΝΔ από τα Λιθαρίτσια και πλησίον του Πνευματικού κέντρου των Ιωαννίνων. Η ονομασία Τσιεκούρ προήλθε από την τοποθεσία ανεγέρσεώς του.¹⁴³

Ιδρυτής του τζαμιού φαίνεται να είναι ο Μπαλή Κετχοντά, έχτισε το τζαμί περίπου το 1617.¹⁴⁴ Αξίζει να σημειωθεί ότι την ανακαίνιση του τζαμιού καθώς και την προσθήκη του μεντρεσέ ανέλαβε ο Βελή πασάς, γιός του Αλή πασά Τεπενλή.¹⁴⁵ Οι πιθανές ονομασίες που αποδίδονται στο Βεληγιέ τζαμί είναι οι παρακάτω: Μπαλή Μπέη τζαμί, Μπαληγιέ τζαμί, Μπαλή Κετχουντά τζαμί.

Παρόλα αυτά θεωρείται βέβαιο και επιβεβαιώνεται από όλους τους μελετητές, ότι το Βεληγιέ τζαμί χτίστηκε στην θέση που βρισκόταν κάποτε η εκκλησία του Αγίου Στεφάνου. Το τζαμί καθώς και ο παρακείμενος μεντρεσές έχουν χαρακτηριστεί ως διατηρητέα κτίρια από την Αρχαιολογική Υπηρεσία. Ενώ δεν γνωρίζουμε τίποτα για την βακουφική περιουσία του Βεληγιέ τζαμί.¹⁴⁶

¹⁴³ Βλ. ό.π, Κωνσταντίνος Κουλίδας, σελ.113

¹⁴⁴ Κωνσταντίνος Φωτόπουλος, *Τα Γιάννινα* σελ.55, 102· Ιωάννης Λαμπρίδης, σελ, 77, τ.Α

Σύμφωνα με τους ερευνητές το τέμενος δεν ήταν τζαμί αλλά μετζίτι δηλαδή ένας απλό χώρος προσευχής χωρίς μιναρέ. Στην περίπτωση αυτή πρέπει να ανεγέρθηκε τα τέλη του 18^{ου} αιώνα ή στις αρχές του 19^{ου} αιώνα γιατί ο Βελής (δευτερότοκος γιός του Αλή πασά Τεπενλή) έζησε από το 1773 μέχρι το 1822. Από το όνομα του ιδρυτή και η δεύτερη ονομασία του σε Βεληγιέ τζαμί.

«Τζαμίον εις Τσιεκούρ ιδρυθένεν τη περιοχή του ναού του αγίου Στεφάνου υπό Μπαλή τινός Κετχοντά, μετά το 1617 επεσκευάσθη και σχεδόν ανωκοδομήθη υπό Βελή πασά, κτίσαντος παρ' αυτό και Μενδρεσέδες και προίκισαντος αυτούς τε και το τέμενος»,

¹⁴⁵ Κωνσταντίνος Κουλίδας, σελ.115

¹⁴⁶ Κωνσταντίνος Κουλίδας, σελ. 122

Εικ. 3. Το Βεληγιέ τζαμί. Άποψη από ΒΑ.

Εικ. 4. Άποψη του Βεληγιέ τζαμιού από ΒΑ και του ευρύτερου χώρου.

Τα τζαμιά που δεν υπάρχουν σήμερα, ξεκινώντας από το παλαιότερο, είναι:

Μπαϊρακλή Τζαμί, Ναμάζ-Γκιάχ Τζαμί, Εμιρλέρ Τζαμί, Σιεμ-Σιε-Ντίν ή Σαρή Τζαμί, Μπαχράμ πασά ή Λιάμ Τζαμί, Ντεντέ-Ουρούτς Τζαμί, Μεχμέτ Αγά – Κατσή και Λελιπαρά Τζαμί, Ζεβαδιέ Τζαμί, Ισούφ Αγά Τζαμί, Κούμπλου Τζαμί, Οσμάν Τσιαούς Τζαμί, Ομέρ μπέη ή Χαμηδιέ, Ιμπραήμ πασά ή Γενί και Ιμπροχώρ Τζαμί, Μπαλίκ-ετ-Χουντά Τζαμί, Μεχμέτ Κεχαγιά (Μπαλή Κεντουντά) Τζαμί, Αλή πασά Τζαμί (όχι Τεπενλή).

Τα δύο τελευταία τζαμιά (15,16) είναι ελάχιστονος σημασίας τεμένη, διότι φαίνονται ως μικροί θρησκευτικοί χώροι, χωρίς μιναρέ.¹⁴⁷

Μπαϊρακλή Τζαμί

Το μπαϊρακλή (bayrak) στην περσική γλώσσα σημαίνει σημαία. Οι κάτοικοι της πόλεως των Ιωαννίνων συνήθιζαν να ονομάζουν το συγκεκριμένο τζαμί, Μπαϊρακλή τζαμί, επειδή οι μουσουλμάνοι κατά την διάρκεια των εορτών τους «στήνανε» στον μιναρέ την πράσινη σημαία του προφήτη και την κόκκινη της κατακτήσεως.¹⁴⁸ Το εν λόγω τζαμί έφερε και άλλα ονόματα όπως τζαμί του Παζαριού, της Αγοράς ή της Βρύσης.

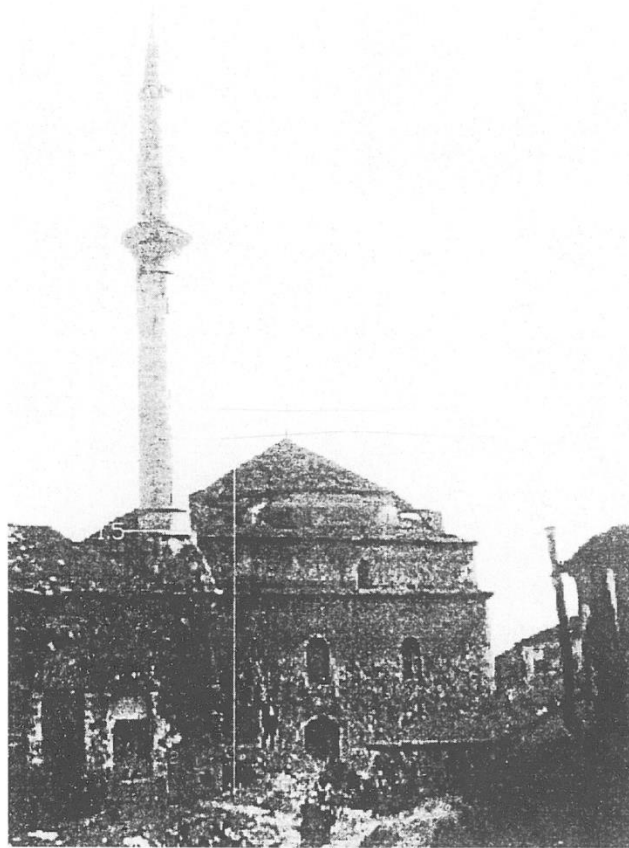
Ως ιδρυτής του τζαμιού φαίνεται ο Βαγιαζήτ Β' (1481-1512) γιός του πορθητή Μωάμεθ. Στην περίπτωση του Μπαϊρακλή τζαμί, οι ερευνητές που ασχολήθηκαν διεξοδικά δεν καταλήγουν κάπου συγκεκριμένα. Σύμφωνα με την επιγραφή που βρέθηκε ως πιθανότερος ιδρυτής φαίνεται να είναι ο Βαγιαζήτ πασάς.¹⁴⁹ Η ακριβής τοποθεσία του τζαμιού ήταν στην αρχή της σημερινής οδού Καλάρη, κοντά στη θέση όπου υπάρχει ένα συντριβάνι. Μετά την ανταλλαγή, περιήλθε στην κυριότητα της Εθνικής Τράπεζας και εκποιήθηκε νομίμως, και τελικώς κατεδαφίστηκε το 1931.

¹⁴⁷ Βλ. ό.π, Κωνσταντίνος Κουλίδας,, σελ. 123

¹⁴⁸ Κωνσταντίνος Φωτόπουλος, Τα Γιάννινα, σελ.96-99)

¹⁴⁹ Χρήστος Σούλης, Τουρκικά επιγραφαί Ιωαννίνων, Ηπείρωτικά Χρονικά, σελ.84,93

Η επιγραφή έχει ως εξής: « Το εσωτερικόν του παρόντος τζαμιού επειδή ήτο ξύλινον εκάη εις μιαν στιγμήν. Με το θέλημα του θεού ανεκαινίσθη εκ νέου. Ο κατασκευάσας τούτο λέγουν ότι είναι εν τω Παραδείσω αναπαυόμενος Βαγιαζήτ. Το δεύτερον αυτό έργον είναι υπέροχον. ... Ευτυχισμένος να είναι εις τον παρόντα και τον μέλλοντα αιώνα ο περίφημος άνθρωπος ο ανακαινίσας αυτό, Ο θεός να του δώση ζωήν και να του αυξήση την τύχην και την δόξαν του χάριν του μεγαλείου του Κορανίου».

Το Μπαϊρακλή τζαμί.

(Φωτογραφικό αρχείο Δ. Σαλαμάγκα)

(Ανάπτυξη L.I.S. για τα δεκαεπτά μουσουλμανικά τεμένη των Ιωαννίνων..., Μ. Κόμπου, Δ. Νικολούδη, Μ. Παπαντωνίου. Αθήνα 2000).

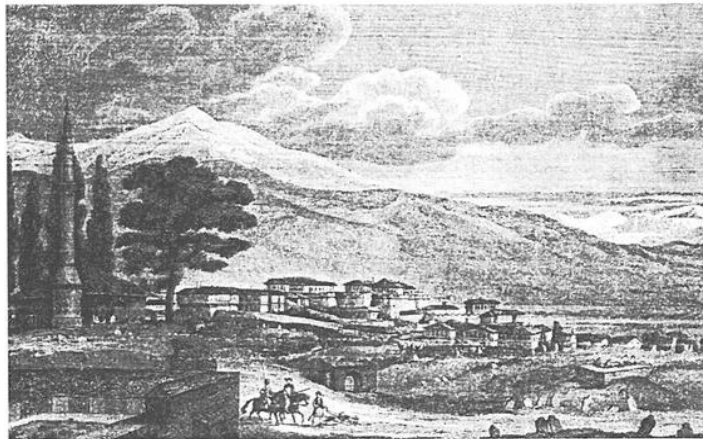
Ναμάζ Γκιάχ τζαμί

Ένα ακόμη τζαμί που κατεδαφίστηκε ήταν το Ναμάζ Γκιάχ. Σύμφωνα με τα θρησκευτικά έθιμα των μουσουλμάνων «ναμάζ γκιάχ» ονομαζόταν ο τόπος προσευχής, στον οποίο συγκεντρώνονταν οι πιστοί για να τελέσουν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα. Στο ίδιο τζαμί αποδίδονται οι ονομασίες «τόπος προσευχής» και «οίκος προσευχής».

Μελετώντας το υλικό που είχαμε στην διάθεσή μας συμπεραίνουμε ότι το τζαμί ήταν αρχικά μετζίτι, δηλαδή ένας απλός χώρος προσευχής, το 1617 με δαπάνη

του Μουσταφά Δεφτεντάρ μετατράπηκε σε τζαμί.¹⁵⁰ Λαμβάνοντας υπόψη την εμπεριστατωμένη έρευνα του Γεωργίου Σμύρη, μετά την προσθήκη του μιναρέ ακολούθησε η κατασκευή του μεντρεσέ.¹⁵¹ Ο μεντρεσές λειτουργούσε ως χώρος φιλοξενίας των οικονομικά ασθενέστερων.

Στον προαύλιο χώρο του τζαμιού τελέστηκε η δοξολογία στις 22 Φεβρουαρίου 1913, από τον Μουφτή Φουάτ, για την απελευθέρωση της πόλης των Ιωαννίνων.

1820. Χαλκογραφία C. Cockerell. Αριστερά το Ναμάζ Γκιάχ τζαμί . Στο κέντρο τα σεράγια του Αλή Πασά και των παιδιών του στα Λιθαρίτσια.

(Αν. Παπασταύρου: Τα Γιάννενα του 19ου αι. Λεύκωμα, σ. 82)

¹⁵⁰ Βλ.ό.π, Ιωάννης Λαμπρίδης σελ.21-22

«Τζαμίον Ναμάζ Γκιάχ.παρά τον ναόν της Αγίας Παρασκευής ιδρυθέν προ του 12' αιώνος τούτο καταρχάς ως Μεδτζίτ και πολυειδώς προ του 1613 προικοδοτηθέν, μετετράπη μετά το 1617 εις Τζαμίον δαπάναις Μουσταφά τινός Εφένδη Δεφτερντάρ εκ Κωνσταντινουπόλεως...»

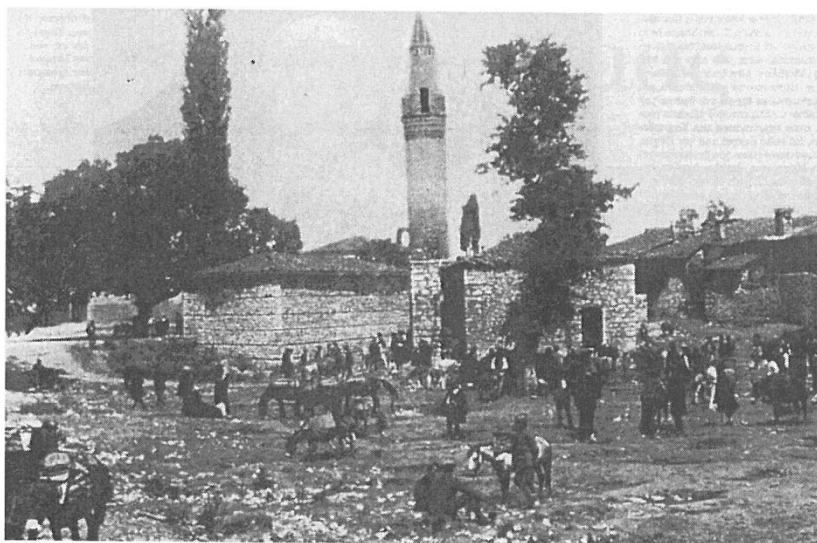
¹⁵¹ Βλ. ό.π, Γεώργιος Σμύρης, σελ. 147

Εμιρλέρ τζαμί

Η ονομασία του τζαμιού είναι περσικής προέλευσης καθώς η λέξη emir σημαίνει «πρίγκιπας». Κατά την διάρκεια των πρώτων χρόνων Οθωμανικής κατάκτησης στα Γιάννινα εγκαταστάθηκαν Άραβες, απόγονοι του Προφήτη Μωάμεθ, γι' αυτό και η ονομασία «εμιρλέρ». Η αμιγής συνοικία των μουσουλμάνων βρισκόταν στην σημερινή πλατεία Πάργης.¹⁵²

Το Εμιρλέρ τζαμί βρισκόταν στην σημερινή θέση του ναού του Αγίου Γεωργίου. Πιθανή χρονολογία ανέγερσης του τζαμιού είναι ο 16ος αιώνας. Σύμφωνα με το οθωμανικό φορολογικό σύστημα, το τζαμί υπαγόταν στην κατηγορία *μαζπουτά*, δηλαδή εξαρτιόταν από το Ταμείο Βακουφίων. Τα καθήκοντα του εφόρου, διεκπεραίωνε το Υπουργείο.

Η βακούφικη περιουσία του τζαμιού περιήλθε στην κυριότητα της Εθνικής Τράπεζας¹⁵³, και εκποιήθηκε νομίμως.

«Το αλογοπάζαρο στα Γιάννινα» (Εμιρλέρ τζαμί). Έλλη Παπαδημητρίου: *Παλιές φωτογραφίες (1928-1931) μεσοπολεμικά*.

(«Επτά Ημέρες». Ένθετο εφημ. «Καθημερινή», 2 Σεπτεμ. 2001, σελ. 32)

¹⁵² Βλ. ό.π, Βασίλης Πυρσινέλλας, . Σελ.124

«Οι εμίρηδες θεωρούνται ως συνοικιστάι της συνοικίας εκείνης, η οποία υπήρξε, μέχρι των τελευταίων ετών της Τουρκοκρατίας, η καθαυτό τουρκική συνοικία της πόλεως, η πλέον αμιγής και την οποίαν ημείς οι Χριστιανοί απεφεύγαμε να πλησιάσωμεν, καθόσον συχνάκις τα παιδιά των Τούρκων επετροβόλουν τους Χριστιανούς διαβάτας...»

¹⁵³ Βλ.ό.π, Κωνσταντίνος Κουλίδας, σελ.161, Η βακούφικη περιουσία φέρεται εγγεγραμμένη με την επωνυμία Μεϊντάνι.

Σιέμ-Σιε-Ντίν Τζαμί

Στην τουρκική γλώσσα σιεμ-σιε-ντιν σημαίνει «ο ήλιος της πίστεως». Ο Εβλιγιά Τσελεμπή αναφέρει μεταξύ άλλων ότι το τζαμί Σιέμ- Σιε- Ντίν είναι υπέρλαμπρο και αποπνέει αληθινή ευσέβεια. Ιδρυτής του τζαμιού ήταν ο Ελιά εφέντη.¹⁵⁴

Μια άλλη ενδιαφέρουσα πληροφορία, αναφέρει ότι το τζαμί ονομαζόταν Σιεχή ή Σαρή τζαμί. Αυτή η ονομασία προέκυψε από την όνομα του Σερή Εφένδη ενός λειτουργού που ασκούσε τα καθήκοντά του με ευλάβεια. Για αυτό το λόγο θεωρούνταν εβλιά (=άγιος) και ο τάφος του έγινε στον περίβολο του τζαμιού.

Η βακούφικη περιουσία περιήλθε στην κυριότητα της Εθνικής Τράπεζας, μετά την ανταλλαγή των πληθυσμών και αργότερα εκποιήθηκε νομίμως σε ιδιώτες.

Σιέμ-Σιέ-Ντίν τζαμί.

(Φωτογραφικό αρχείο Δ. Σαλαμάγκα)

(Ανάπτυξη L.I.S. για τα δεκαεπτά μουσουλμανικά τεμένη των Ιωαννίνων..., ό.π.)

¹⁵⁴ Βλ.ό.π, Μ. Κοκολάκης, σελ. 330

Μπαχράμ πασά ή Λιάμ πασά

Το Μπαχράμ ή Λιάμ τζαμί ιδρύθηκε το 1558/9 αρχικά ήταν μετζίτι.¹⁵⁵ είχε χτιστεί από έναν στρατιωτικό διοικητή ονόματι Ισλιάμ, εξ' ου και η ονομασία του τζαμιού σε Λιάμ, ως αποτέλεσμα παραφθοράς του ονόματος του διοικητού. Αργότερα, ανακατασκευάστηκε και μετατράπηκε σε τζαμί από τον Μπαχράμ πασά.¹⁵⁶ Όπως στις περισσότερες περιπτώσεις έτσι και σε αυτή, στην θέση του ανεγερθέντος τζαμιού βρισκόταν πάντα μια εκκλησία, στην περίπτωση του Μπαχράμ τζαμί ήταν η εκκλησία του Αγίου Ιωάννη του θεολόγου. Η σημερινή τοποθεσία, όπου κάποτε είχε ανεγερθεί το Λιάμ τζαμί, είναι η περιοχή του «Άλσος», κοντά στον παιδικό σταθμό. Το τζαμί λειτουργούσε ως Οθωμανικό σχολείο για τα παιδιά των μουσουλμάνων.¹⁵⁷ Η βακούφικη περιουσία περιήλθε στην κυριότητα της Εθνικής Τράπεζας, εκποιήθηκε νομίμως σε ιδιώτες.

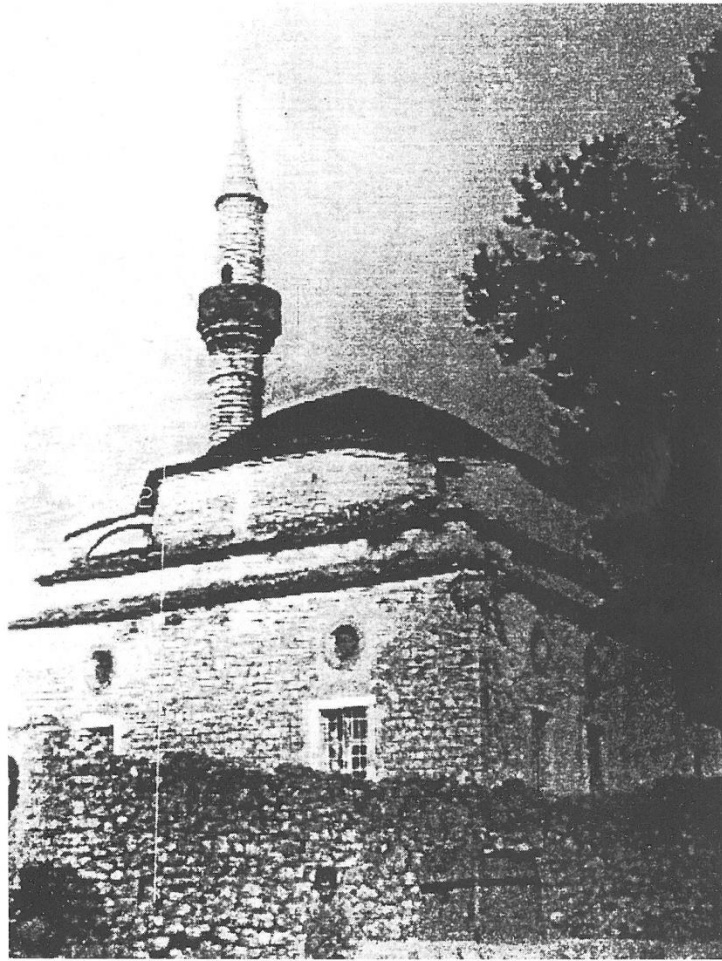
Ντεντέ Ουρούτς τζαμί

Το τζαμί απέκτησε το όνομά του από τον ιδρυτή του ονόματι Ντεντέ Ουρούτς, δυστυχώς δεν έχουμε στοιχεία για την χρονολογία ανέγερσης του. Χωροταξικά, βρισκόταν στην σημερινή τοποθεσία «Πλάτανος». Το τζαμί περιήλθε στην κυριότητά της Εθνικής Τράπεζας, μετά την ανταλλαγή των πληθυσμών, εκποιήθηκε νομίμως σε ιδιώτες.

¹⁵⁵ Μετζίτι =τόπος προσευχής/ τζαμί χωρίς μιναρέ

¹⁵⁶ Βλ.ό.π, Κωνσταντίνος Κουλίδας, σελ. 168

¹⁵⁷ Βλ. ό.π, Ιωάννης Λαμπρίδης, σελ. 74

Ντεντέ Ουρούτς τζαμί.

(Φωτογραφικό αρχείο Δ. Σαλαμάγκα)

(Ανάπτυξη L.I.S. για τα δεκαεπτά μουσουλμανικά τεμένη των Ιωαννίνων..., όπ.π.)

Μεχμέτ Αγά τζαμί ή Λελιπαρά

Ιδρυτής του τζαμιού ήταν ο Μεχμέτ Αγά, οπότε το τζαμί ονομάστηκε έτσι από το όνομα του ιδρυτή του. Για τον ίδιο γνωρίζουμε ότι ήταν εξισλαμισμένος χριστιανός, γιός του Γιαννιώτη Αλέξανδρου Δελυπαρά. Η δεύτερη ονομασία «Λελιπαρά» προήλθε από το οικογενειακό όνομα του ιδρυτή για να θυμίζει την χριστιανική του καταγωγή. Η ακριβής τοποθεσία του τζαμιού, ήταν στην σημερινή Πλατεία Δημοκρατίας, στο άλλοτε τζαμί, στεγάζεται σήμερα η Ζωσιμαία Βιβλιοθήκη. Επίσης, αξίζει να σημειωθεί ότι στο κτίριο της σημερινής Υπηρεσίας

Υδρευσης βρισκόταν μουσουλμανικό νεκροταφείο.¹⁵⁸ Η βακούφικη περιουσία περιήλθε στην κυριότητα της Εθνικής Τράπεζας, εκποιήθηκε νομίμως το 1930 στο Δήμο Ιωαννιτών.

Ζεβαδιέ τζαμί

Η ονομασία του τζαμιού είναι τουρκικής προέλευσης από την λέξη zaviya που σημαίνει «κελί ερημίτη». Πιθανολογείται ότι χτίστηκε το 1618, αλλά ο Εβλιγιά Τσελεμπή ως περιηγητής δεν αναφέρει πουθενά το όνομα του τζαμιού.

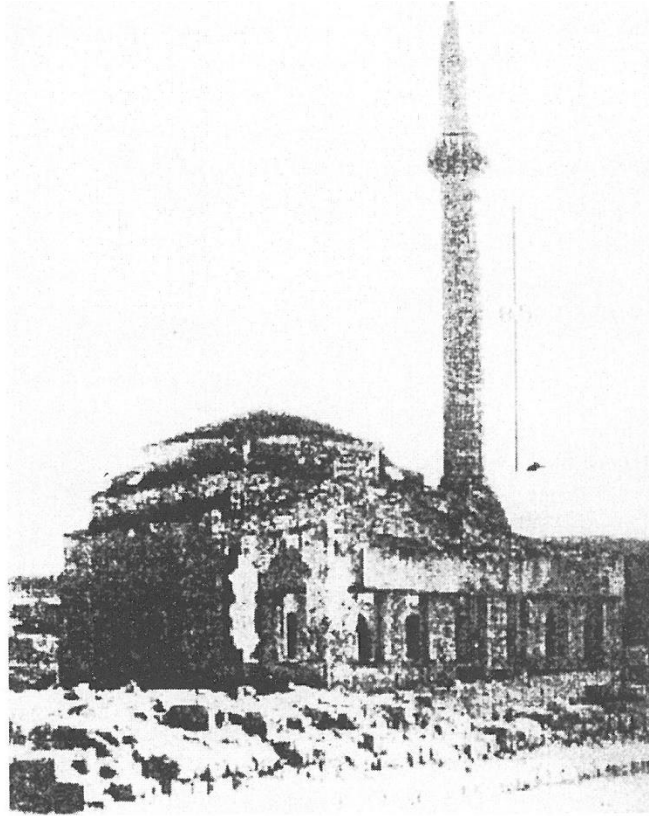
Όσον αφορά την χωροταξική τοποθέτηση του τζαμιού κυριαρχούν δύο απόψεις: αφενός πιστεύεται ότι το τζαμί βρισκόταν απέναντι από την οικία του Αγίου Γεωργίου, αφετέρου κάποιοι θεωρούν πιθανότερο το τζαμί να βρισκόταν στην θέση «Γάλατα», όπου σήμερα είναι το Γηροκομείο. Επιπροσθέτως, σημαντικό στοιχείο αποτελεί το γεγονός ότι στην σημερινή παιδική χαρά ήταν κάποτε μουσουλμανικό νεκροταφείο.¹⁵⁹ Η βακούφικη περιουσία του τζαμιού περιήλθε στην κυριότητα της Εθνικής Τράπεζας και εκποιήθηκε νομίμως.

Ισούφ Αγά τζαμί

Οι πληροφορίες που έχουμε για το Ισούφ τζαμι είναι περιορισμένες. Η χρονολογία ανέγερσης όπως επίσης και τα στοιχεία του ιδρυτή είναι ελάχιστα. Σύμφωνα με τον ιστοριοδίφη Δημήτριο Σαλαμάγκα, το τζαμί ανεγέρθηκε πριν το 1618. Η βακούφικη περιουσία περιήλθε στην κυριότητα της Εθνικής Τράπεζας, μετά την ανταλλαγή των πληθυσμών, εκποιήθηκε νομίμως σε ιδιώτες.

¹⁵⁸ Βλ. ο.π, Κωνσταντίνος Κουλίδας, σελ. 180

¹⁵⁹ Βλ. ό.π, Κωνσταντίνος Φωτόπουλος, σελ. 98

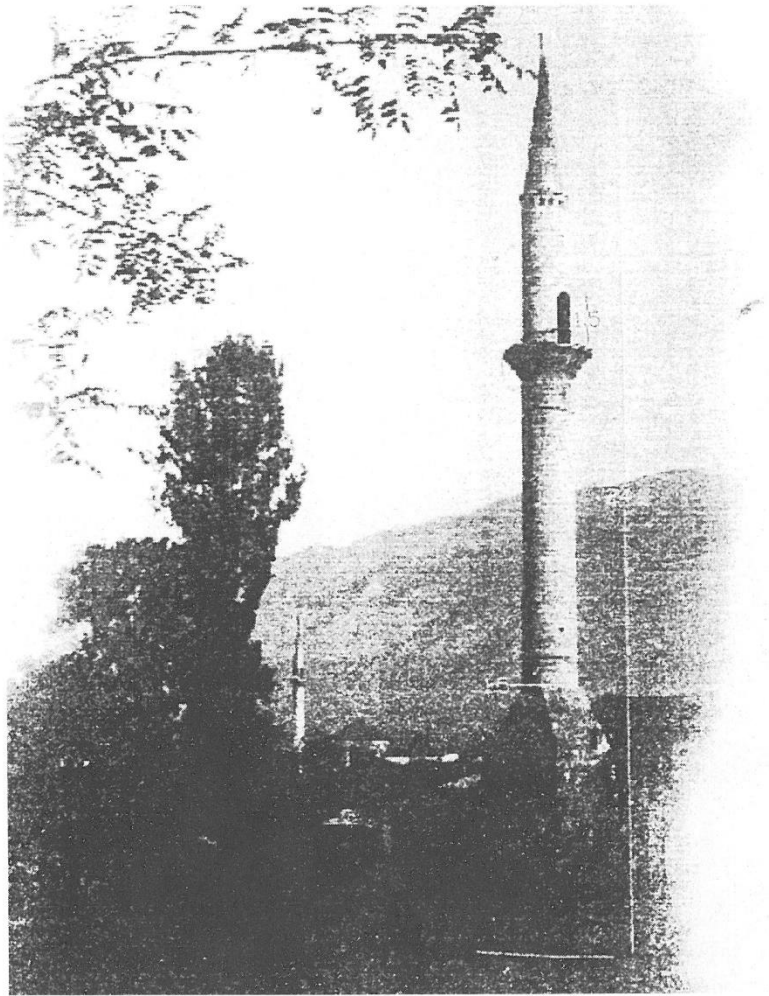
Τζαμί Ισούφ Αγά.

(Φωτογραφικό αρχείο Δ. Σαλαμάγκα)

(Ανάπτυξη L.I.S. για τα δεκαεπτά μουσουλμανικά τεμένη των Ιωαννίνων...., ό.π.)

Κουμπλού τζαμί ή Καμάρες

Το όνομα του τζαμιού συνδέεται με το όνομα ενός ευσεβούς λειτουργού, ο οποίος εκπλήρωνε τα καθήκοντα του με αφοσίωση. Τα στοιχεία για το Κουμπλού τζαμί είναι ελάχιστα. Παρόλα αυτά έχουμε λίγες πληροφορίες για την τοποθεσία του · βρισκόταν στην ΒΑ πλευρά του ναού του Αγίου Αθανασίου. Κατεδαφίστηκε το 1930 και στην θέση του ανεγέρθηκε το Μέγαρο Τοσίτσα.

Το Κούμπλου τζαμί.

Στο βάθος αριστερά ο μιναρές του Μπαϊρακλή τζαμιού.

(Φωτογραφικό αρχείο Δ. Σαλαμάγκα)

(Ανάπτυξη L.I.S. για τα δεκαεπτά μουσουλμανικά τεμένη των Ιωαννίνων..., ό.π.)

Οσμάν Τσιαούς τζαμί

Το τζαμί ιδρύθηκε με δαπάνες του Οσμάν Τσιαούση, χρονολογικά τοποθετείται πριν το 1618. Το τζαμί βρισκόταν στην θέση όπου είναι σήμερα η Ζωσιμαία Παιδαγωγική Ακαδημία.

Σύμφωνα με την έρευνα του Γεωργίου Σμύρη, η Αϊσέ χανούμ, κόρη του Μουσταφά πασά, προικοδότησε το τέμενος με το σχολικό συγκρότημα.¹⁶⁰ Πλησίον

¹⁶⁰ Βλ. ό.π., Γεώργιος Σμύρης, σελ. 46

του τζαμιού είχε ανεγερθεί μεντρεσές που λειτουργούσε ως σπουδαστήριο για τους σπουδαστές της θεολογίας.¹⁶¹

Το τζαμί κατεδαφίστηκε την πρώτη 5ετία του 1930 και στην θέση του ανεγέρθηκε η Ζωσιμαία Παιδαγωγική Ακαδημία. Η περιουσία εκποιήθηκε νομίμως το 1929 στα Εκπαιδευτήρια Ιωαννίνων.

Ομέρ Μπέη τζαμί ή Χαμηδιέ

Η ίδρυση του τζαμιού αποδίδεται στον Ομέρ ή Ομάρ μπέη. Φημολογείται ότι ήταν γιός του Ασλάν πασά Β΄, βαλή Ιωαννίνων (1702-1720). Ο Σιέχης της πόλεως ονόματι Γιουσούφ ονόμασε το τζαμί Χαμηδιέ, ισχυριζόμενος ότι ο Αλή πασάς Τεπενλής ανέγειρε το τζαμί προς τιμήν του Σουλτάνου Αβδούλ Χαμιτ Α΄ (1773-1789). Ο ισχυρισμός αυτός δεν ευσταθεί δεδομένου ότι ο Αλή πασάς έγινε βαλής το 1778 και ο Αβδούλ Χαμίτ απεβίωσε το επόμενο έτος 1789.¹⁶²

¹⁶¹ Σπύρος Στεφόπουλος, *Ματίες και σκέψεις πάνω στην Ιστορία*, τ.Β΄, σελ.27-28

«Στο πρακτικό αριθ. 305/1927 της Εφορείας επί των Εκπαιδευτηρίων των αγαθοεργών Καταστημάτων της Μητροπόλεως Ιωαννίνων, ο μητροπολίτης ανακοινώνει ότι: «Απαντα τα παρ' ημίν Μουσουλμανικά Τεμένη και Ιεροδιδασκαλεία (μεντρεσέδες) υπήχθησαν εις το υπουργείον Παιδείας διατεθήσονται δι' εκαιδευτικούς κοπούς της πόλεως μας. Οπότε, ως είναι επόμενο, αποδοθήσεται παρά της Εθνικής Τράπεζας το προς αγοράν του προμνησθέντος οικοπέδου δοθέν τίμημα».

¹⁶² Χρήστος Σούλης, βλ. ό.π, τ. Η΄ σελ. 90

«Επανωκοδομήθη υπό του αγαθοεργού Ομάρ Μπέη 1203» (εγίρας. Ήτοι 1788/9 μ.Χ). Από την επιγραφή συνάγεται ότι ο Ομέρ μπέης επανοικοδόμησε το τζαμι το 1788/9. Δηλ το έτος που ήταν ήδη βαλής Ιωαννίνων ο Αλή πασάς Τεπενλής. Πιθανόν να προϋπήρχε ως μετζίτι.

Το τζαμί βρισκόταν στα δυτικά της Καπλανείου σχολής. Μετά την κατεδάφιση του τζαμιού ιδρύθηκε το «Καπλάνειο» και το «1^ο Ελισαβέτειο», οι εργασίες ανέγερσης των κτιρίων ολοκληρώθηκαν το 1924.

Ιμπραήμ πασά τζαμί ή Γενί τζαμί ή Ιμπροχώρ

Το τζαμί ιδρύθηκε από τον Ιμπραήμ, πασά βαλή Ιωαννίνων (1736 – 1739) απόγονο του Ασλάν Β'. Χρονικά το τζαμί είναι νεότερο του 1618, Βρισκόταν στην τοποθεσία μεταξύ των ξενοδοχείων «Εγνατία» και «Παλλάδιο». Το κτίριο και ο μιναρές κατεδαφίστηκαν πριν το 1935 και στο εξής διαμορφώθηκε δημοτικό πάρκο.

Μπαλίκ-ετ – Χουντά τζαμί

Η ύπαρξη του Μπαλίκ-ετ-Χουντά αναφέρεται σε φερμάνι του σουλτάνου Αβδούλ Μετζίτ.¹⁶³ Η τοποθεσία ανέγερσης του τζαμιού είναι άγνωστη. Οι ερευνητές που έχουν ασχοληθεί με τα μουσουλμανικά τεμένη της πόλης των Ιωαννίνων αναφέρουν το Μπαλίκ-ετ-Χουντά ως μετζίτι και όχι ως τζαμί. Αν παρόλα αυτά υπήρξε ως τζαμί δεν υπάρχουν στοιχεία που να το επιβεβαιώνουν, ούτε ως κτίριο, ούτε ως τζαμί με βακούφικη περιουσία.

Μεχμέτ Κεχαγιά τζαμί

Πιθανολογείται ότι το Μεχμέτ Κεχαγιά τζαμί να ταυτίζεται με το Μπαλίκ-ετ-Χουντά τζαμί. Σύμφωνα με τα στοιχεία που παραθέτει στην έρευνά του ο Γεώργιος Σμύρης· αναφέρει ότι εντός του κάστρου υπήρχε το τζαμί του Μεχμέτ Κεχαγιά, χωροταξικά τοποθετείται στην συμβολή των οδών Πατριάρχου Ιωασάφ και Κούμα. Επίσης στον παρατιθέμενο πολεοδομικό χάρτη αναγράφεται ως μετζίτ.¹⁶⁴

¹⁶³ Κωνσταντίνος Κουλίδας, βλ. ό.π σελ. 208

¹⁶⁴ Γεώργιος Σμύρης, βλ. ό.π, σελ. 90

Με επιφύλαξη καταλήγουμε ότι πρόκειται για το ίδιο τζαμί με το Μπαλίκ-ετ – Χουντά αρκεί να ανατρέξουμε στα Αρχαία Ανταλλαξίμων όπου το τέμενος αναγράφεται με την επωνυμία Μεχμέτ ή Μεντζιλίσι. Εκποιήθηκε νομίμως σε ιδιώτη.

Αλή πασά τζαμί

Το τζαμί Αλή πασά δεν ανήκει στον Αλή πασά Τεπενλή. Βρισκόταν εντός του κάστρου και αυτό. Δεν υπάρχουν στοιχεία για την δομή και την λειτουργία του.

Παρατηρείται επίσης, ότι η τοποθεσία του τζαμιού Αλή πασά ταυτίζεται με την τοποθεσία και την περιγραφή του Κωνσταντίνου Φωτόπουλου ως Μπαλίκ-ετ-Χουντά, αλλά η ονομασία του πλησιάζει περισσότερο την ονομασία του προηγούμενου τζαμιού (Μεχμέτ Κεχαγιά τζαμί).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο*Οι σχέσεις των χριστιανών και μουσουλμάνων της πόλης*

Η συμβίωση μουσουλμάνων και χριστιανών στην ίδια περιοχή αποτελεί ένα σημαντικό πεδίο έρευνας από το οποίο μπορούμε να αντλήσουμε στοιχεία τόσο για τον καθημερινό τους βίο όσο και για την ποιότητα των σχέσεων τους. Η έννοια της συμβίωσης στην παρούσα φάση θεωρείται ως ουδέτερη λέξη που αποδίδεται σε συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες: ότι δηλαδή χριστιανοί και μουσουλμάνοι ζούσαν σε ένα κοινό τόπο και ορισμένοι είχαν κάποια είδους σχέση με μέλη κάποιας άλλης θρησκευτικής ομάδας. Επίσης, στο παρόν κεφάλαιο θα εξετάσουμε τις κοινωνικές σχέσεις των δύο θρησκευτικών ομάδων με την βοήθεια των ιστορικών πηγών που είχαμε στην διάθεσή μας. Οι πηγές που εξετάσαμε αποτελούν όχι μόνο φορείς πληροφόρησης και γενικών εμπειριών, αλλά πάνω απ' όλα είναι φορείς της βίωσης και της επεξεργασίας των εμπειριών. Χωρίς την βοήθεια των πηγών θα ήταν ακατόρθωτο να κατανοήσουμε την πολυπλοκότητα που χαρακτήριζε την σχέση συμβίωσης μεταξύ χριστιανών και μουσουλμάνων.

Οι μουσουλμάνοι και οι χριστιανοί της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας μοιράζονταν τον ίδιο χώρο ζωής και δράσης. Τις περισσότερες φορές οι συνοικίες των πόλεων κατά βάση αποτελούνταν από την μία ή την άλλη θρησκευτική ομάδα, παρόλα αυτά η μεικτή κατοίκηση δεν ήταν διόλου σπάνιο φαινόμενο· κάτι που επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι το οθωμανικό κράτος δεν επέβαλε την αμιγή κατοίκηση. Στις περιοχές με μεικτό πληθυσμό οι συναναστροφές των κατοίκων ήταν καθημερινές. Ως χώροι συνάντησης θεωρούνταν η αγορά, το λουτρό, το ιεροδικείο και οι χώροι αναψυχής. Στους θρησκευτικούς χώρους τζαμιά και εκκλησίες αν και συνηθιζόταν να επισκέπτονται άτομα της εκάστοτε θρησκευτικής ομάδας, μολαταύτα χριστιανοί και μουσουλμάνοι σύχναζαν στα αγιάσματα ενώ οι τεκέδες ήταν τόποι συγκέντρωσης.

Στο σημείο αυτό θα ήθελα να προσθέσω την άποψη του Νικόλαου Ντουμάνη σχετικά με την διακοινοτικότητα διότι έχει άμεση συνάρτηση με την συμβίωση και σύμπραξη των χριστιανών και μουσουλμάνων. Η κοινοτική διάδραση ή διαφορετικά διακοινοτικότητα, όπως επισημαίνει ο ίδιος, υιοθετήθηκε από τις θρησκευτικές κοινότητες ως στρατηγική συμβίωσης:

« Η διακοινοτικότητα εξυπηρετούσε πολλαπλούς στόχους. Πρώτον, γινόταν νοητή ως μέτρο προφύλαξης απέναντι σε κάθε είδους συγκρούσεις που ήταν αναμενόμενες μεταξύ διαφορετικών κοινοτήτων που ζούσαν σε κοντινή γειτνίαση ή που έπρεπε να μοιράζονται χώρους και πόρους. Όλες οι πλευρές είχαν στον νου τους την πιθανότητα τέτοιων συγκρούσεων, το να κλιμακωθεί μια προσωπική διαμάχη σε κοινοτική σύγκρουση, και ως εκ τούτου επαγρυπνούσαν περισσότερο για να διασφαλίσουν την πρόληψη. Δεύτερον, η κάθε ομάδα μπορούσε να εκτιμήσει τη σημασία της συνεργασίας για την κοινωνική ευταξία και την κοινή ευημερία. Η συνεργασία ήταν απαραίτητη για πολλές όψεις της τοπικής ζωής, όπως για τη διαχείριση των παζαριών, την οργάνωση θρησκευτικών εορτασμών, τον καθορισμό δικαιωμάτων βόσκησης ή την πρόσβαση στο νερό. Τρίτον, οι Οθωμανοί μουσουλμάνοι και χριστιανοί επιθυμούσαν να ζουν σε ένα ευχάριστο και ικανοποιητικό τοπικό περιβάλλον, και οι περισσότερες από αυτές τις κοινότητες προτιμούσαν να συμμετέχουν από κοινού σε δραστηριότητες αναψυχής, ακόμα και σε θρησκευτικούς εορτασμούς. Το να μοιράζονται αυτές τις εμπειρίες είχε ως αποτέλεσμα να σταθεροποιούνται οι κοινωνικοί δεσμοί, διαπερνώντας τους κοινοτικούς διαχωρισμούς. Τέταρτον, κάθε κοινότητα ενδιαφερόταν να υποστηρίξει τη φήμη του τόπου, πράγμα που σήμαινε ότι οι μουσουλμάνοι και οι χριστιανοί συμπεριφέρονταν συχνά σαν να ήταν μία οργανική κοινότητα. Τέλος, και ίσως πιο σημαντικό, η κάθε κοινότητα έβλεπε τη διακοινοτικότητα ως έναν τρόπο διατήρησης των ορίων. Οι πολιτισμικές ομάδες καθορίζονται από τα όριά τους, και στους οθωμανικούς χρόνους ήταν σημαντικό να υπάρχει φροντίδα για τις ευαισθησίες και τα συμφέροντα της άλλης κοινότητας, ιδίως για τα όρια του φύλου».¹⁶⁵

Κατά τ' άλλα οι άνθρωποι φρόντιζαν να ακολουθούν ένα πρότυπο συμπεριφοράς που εξασφάλιζε την ομαλή λειτουργία της καθημερινότητας, διατηρώντας παράλληλα την εγγύτητα της επικοινωνίας και την επίγνωση της θεσμικής ανωτερότητας. Ορισμένες φορές, μάλιστα, η ίδια η συναναστροφή ήταν προϊόν των υποχρεώσεων που επέβαλλαν οι κοινωνικές συμβάσεις των ομάδων στις οποίες ανήκαν τα δύο μέρη.

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι πηγές που δίνουν πληροφορίες σχετικά με τις μεικτές οικογένειες. Πιο συγκεκριμένα υπήρχαν οικογένειες των οποίων τα μέλη προέρχονταν και από τις δύο θρησκευτικές ομάδες. Ιδιαίτερα στις

¹⁶⁵ Ελένη Γκαρά-Γιώργος Τζεδόπουλος, « Χριστιανοί και Μουσουλμάνοι στην Οθωμανική Αυτοκρατορία », Θεσμικό πλαίσιο και Κοινωνικές Δυναμικές, σελ. 26

βαλκανικές χώρες κάτι τέτοιο ήταν σύνηθες φαινόμενο. Ένας τρόπος δημιουργίας μεικτής οικογένειας ήταν η σύναψη γάμου μεταξύ άντρα μουσουλμάνου και γυναίκας χριστιανής, ένωση που γινόταν αποδεκτή από τον ισλαμικό νόμο. Αντίθετα, ένας τέτοιος γάμος απαγορευόταν ρητά ανάμεσα σε άντρα χριστιανό και γυναίκα μουσουλμάνη διότι θεωρούταν κατώτερός της. Ακόμη και στην πρώτη περίπτωση (μουσουλμάνος με χριστιανή αυτή έπρεπε να εξισλαμιστεί), ο δε εκχριστιανισμός μουσουλμάνου απαγορευόταν επί ποινή θανάτου. Η σύναψη γάμων μεταξύ αλλοθρήσκων είχε οικονομικές, εμπορικές και φορολογικές συνέπειες. Μία άμεση συνέπεια ήταν η δημιουργία δικτύων που θα μπορούσαν να αποβούν ωφέλιμα σε κοινωνικό επίπεδο. Δηλαδή, για έναν χριστιανό η απόκτηση ενός συγγενή με κύρος στον οικονομικό, εμπορικό τομέα και γενικά στην μουσουλμανική κοινότητα, αυτόματα σήμαινε κοινωνική άνοδο για τον χριστιανό (και το αντίστροφο ιδιαίτερα μετά την απελευθέρωση). Οι συγγενείς από διαφορετικές θρησκευτικές κοινότητες που ανήκαν στα ανώτερα στρώματα των εκατέρωθεν θρησκευτικών ομάδων μπορούσαν να κινητοποιήσουν έμπυχο και υλικό δυναμικό στην εκμετάλλευση οικονομικών πόρων. Από την άλλη πλευρά, δεν είναι λίγα τα παραδείγματα των μεικτών οικογενειών που γινόταν αιτία εντάσεων και διαμαχών. Το πιο συνηθισμένο διακύβευμα ήταν η κληρονομιά.¹⁶⁶

Ως προς τις σχέσεις χριστιανών και μουσουλμάνων, ανακαλύπτουμε ένα κόσμο δοσοληψιών και συναλλαγών σε ότι αφορά τον δανεισμό μικρών ή μεγάλων ποσών. Ουσιαστικά, οι συναλλαγές αναδεικνύουν ένα δίκτυο συνεργασιών και εξαρτήσεων μεταξύ χριστιανών και μουσουλμάνων. Η συμβίωση και η πυκνή διάδραση χριστιανών και μουσουλμάνων ήταν εφικτό να δημιουργήσει ενίοτε εντάσεις και προστριβές μεταξύ των δύο κοινοτήτων. Οι περισσότερες διαμάχες είχαν ως αφετηρία την πρωτοκαθεδρία των μουσουλμάνων σε πολιτικό και κοινωνικό τομέα. Μία αιτία εκδήλωσης αγανάκτησης ήταν οι μεγάλες θρησκευτικές γιορτές του Ραμαζανιού για τους μουσουλμάνους και της Μ. Εβδομάδας για τους χριστιανούς και αυτό συνέβαινε γιατί τονίζονταν ακόμη περισσότερο οι ταυτότητες και οι ετερότητες των ανθρώπων στην καθημερινή ζωή. Αφορμή για διαμάχες μεταξύ των κοινοτήτων μπορούσε να θεωρηθεί: η φορολόγηση, η αλλαγή θρησκευματος, η περιοδεία ενός αξιωματούχου που καλούσε τους υπηκόους να υποβάλλουν τα παράπονά τους για τις αυθαιρεσίες, επίσης η έκρηξη πολέμου της αυτοκρατορίας σε

¹⁶⁶ Βλ. ο.π., Γκαρά- Τζεδόπουλος, σελ.135

κάποια χριστιανική δύναμη. Προϋπόθεση της αρμονική συμβίωσης μεταξύ των δύο διαφορετικών εθνοτήτων ήταν η νοητή και όχι μόνο θέσπιση ορίων. Η διάρρηξη ή διατάραξη αυτών των ορίων ισοδυναμούσε με διάλυση της κοινωνικής τάξης και ορισμένες φορές είχε έννομες συνέπειες. Όπως θα δούμε παρακάτω η αλλαγή θρησκειύματος (μουσουλμάνος → χριστιανός) σήμαινε κοινωνική αναταραχή και οι συνέπειες ήταν βαρύτερες έως και ποινή θανάτου. Η έναρξη του Α΄ Βαλκανικού πολέμου αποτελεί αφετηρία για τις εχθροπραξίες μεταξύ χριστιανών και μουσουλμάνων.

Ο Α΄ Βαλκανικός πόλεμος είχε μια λιγότερο ένδοξη πλευρά αναφορικά πάντα με τις βιαιοπραγίες των χριστιανών εις βάρος του μουσουλμανικού στοιχείου. Για τους συντάκτες της έκθεσης Garnegie¹⁶⁷ το φυλετικό μίσος και ο εθνικισμός μετέτρεψαν τους Βαλκανικούς πολέμους σε σύγκρουση εθνών με βασικά χαρακτηριστικά την εξόντωση, την μετανάστευση και την αφομοίωση. Η αλήθεια είναι ότι ο χριστιανικός πληθυσμός της Ηπείρου βοηθούσε τον στρατό στις επιθέσεις εναντίον των μουσουλμάνων, ενώ την ίδια στιγμή συμμετείχαν σε μια σειρά αντεκδικήσεων με θύματα τους γείτονες διαφορετικού θρησκειύματος ή εθνικότητας.¹⁶⁸ Ο Φίλιππος Δραγούμης μπαίνοντας στην πόλη των Ιωαννίνων παρατηρούσε *«Σιχάθηκα γιατί είδα τη βιβλιοθήκη του τζαμιού στο Κάστρο λεηλατημένη άγρια με ξεσκισμένα τα βιβλία και πεταγμένα στο πάτωμα, κλεμμένα τα χαλιά. Θυμώνω γιατί το έκαναν δικοί μας»*.¹⁶⁹ Οι κυριότεροι λόγοι για τις βιαιοπραγίες του χριστιανικού πληθυσμού ήταν οικονομικοί και κοινωνικοί. Κολλήγοι και αγρότες που διεκδικούσαν τα χωράφια των πρώην αφεντικών τους επεδίωκαν περισσότερο την κοινωνική απελευθέρωση. Προφανώς, για τους καλλιεργητές των τσιφλικιών η απελευθέρωση σήμαινε απόκτηση γης και αποδέσμευση από τις υποχρεώσεις στον τσιφλικά και όχι πραγμάτωση μιας εθνικής ολοκλήρωσης ή δημιουργίας ενός έθνους κράτους που άλλωστε δυσκολεύονταν να το αντιληφθούν ως έννοια. Βασικό σημείο τριβής ανάμεσα στις δύο κοινότητες ήταν η διεκδίκηση της μουσουλμανικής περιουσίας. Η εγκαταλελειμμένη μουσουλμανική περιουσία διεκδικήθηκε από τους χριστιανούς και κατακτήθηκε (με διάφορους τρόπους) κατά την διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων. Κάποιες φορές, οι σχέσεις μεταξύ χριστιανών και μουσουλμάνων ή διαφορετικά κολλήγων και ιδιοκτητών

¹⁶⁷ <http://carnegieendowment.org/about/>

¹⁶⁸ Βλ. ό.π Γιάννης Γκλαβίνας, σελ.304-305

¹⁶⁹ Δραγούμης Φίλιππος, «Ημερολόγιο, Βαλκανικοί Πόλεμοι 1912-13», σελ 42

κρινόταν με βάση την διαχείριση της κτηματικής περιουσίας. Πιο συγκεκριμένα, το μεγαλύτερο κομμάτι ιδιοκτησιών βρισκόταν στα χέρια των μουσουλμάνων, γι' αυτό το λόγο οι σχέσεις μεταξύ των δύο εθνοτήτων ήταν τεταμένες. Κατά το 1913, μουσουλμάνοι ιδιοκτήτες κατείχαν μεγάλη στρεμματική ιδιοκτησία στο χωριό Κουτσελιό την οποία εκμεταλλεύονταν Οθωμανοί οι οποίοι με την σειρά τους απομυζούσαν την γη και τους καρπούς ως γεώμορο ταλαιπωρώντας και βασανίζοντας τους χωρικούς. Μετά την απελευθέρωση οι κάτοικοι κι ταυτόχρονα καλλιεργητές των κτημάτων υπέβαλλαν αίτηση προς την Γενική Διοίκηση Ηπείρου με σκοπό την διευθέτηση του θέματος, αλλά το αποτέλεσμα ήταν η υπόθεση να περαστεί στα αρχεία.¹⁷⁰ Επομένως, αυτό που μπορούμε να υποθέσουμε είναι ότι πριν ο 1913 τον απόλυτο έλεγχο των κτηματικών περιουσιών είχαν οι μουσουλμάνοι ιδιοκτήτες· όμως μετά την απελευθέρωση επικρατεί μια αναστάτωση όχι μόνο μεταξύ των κολλήγων και των ιδιοκτητών αλλά και μεταξύ των αρχών αφού αδυνατούσαν να βγάλουν εις πέρας τις διαφορές που προέκυπταν. Οι βασικοί λόγοι αδυναμίας ήταν αφενός η σύμβαση των Αθηνών, η μετανάστευση πολλών μουσουλμάνων αλλά και η ελλιπής νομοθεσία αναφορικά με την μουσουλμανική περιουσία. Η παγίωση της ασφάλειας των μουσουλμάνων (μέσω της σύμβασης των Αθηνών) οδήγησε στην επιστροφή τους και στην εκ νέου διεκδίκηση των εδαφών τους με αποτέλεσμα να οξυνθούν οι σχέσεις εξαιτίας της παραπάνω κατάστασης. Ακόμη ένα περιστατικό αναφορικά με την σχέση μεταξύ των μουσουλμάνων και των χριστιανών συνέβη στην υποδιοίκηση της Κόνιτσας. Τον Νοέμβριο του 1914, αντιπρόσωποι της μουσουλμανικής κοινότητας Κόνιτσας, Σαλή μουφτής, Χουσεϊν Κισινέσα, Χουσεϊν Πάντο, Ζεϊνέλ Αλή και Σαμίτ Χόντζας, απέστειλαν τηλεγράφημα προς τους: πρόεδρο της Βουλής των Ελλήνων, τον υπουργό Οικονομικών και τον γενικό διοικητή Ηπείρου. Στην επιστολή τους οι μουσουλμάνοι ανέφεραν ότι ο δικηγόρος ονόματι Φλώρος δημιούργησε αγροτικό ζήτημα και μάλιστα σε δημόσιο πανηγύρι του χωριού δήλωσε μετά παρηρησίας ότι δεν θα επέτρεπε σε κανέναν χριστιανό να πληρώσει το ίμορο στους μουσουλμάνους μπέηδες, έτσι ώστε οι μουσουλμάνοι να φτάσουν στα όρια της οικονομικής εξαθλίωσης και να αναγκαστούν να φύγουν. Αυτή του η δήλωση ξεσήκωσε θύελλα αντιδράσεων στους κόλπους της μουσουλμανικής κοινότητας με αποτέλεσμα ο ταμίας της Κόνιτσας ύστερα από συνεννόηση με τους ιδιοκτήτες των κτημάτων ζήτησε από τους καλλιεργητές τον απαιτούμενο γεωργικό φόρο. Όταν ο

¹⁷⁰ Βλ. ό.π , Κώστας Βακατσάς σελ. 137

δικηγόρος Φλώρος πληροφορήθηκε τις εξελίξεις εξαγριώθηκε και εξύβρισε τον ταμία του οποίου οι ενέργειες ήταν αντίθετες στις επιθυμίες του. Οι μουσουλμάνοι ζήτησαν την προστασία του νόμου και ισχυρίστηκαν –το αυτονόητο- ότι μόνο ο ταμίας είχε υποστηρίξει τα δίκαια που είχαν, ενώ αντίθετα ο Φλώρος επιθυμούσε τον εκπατρισμό των μουσουλμάνων.¹⁷¹ Στην Ήπειρο για παράδειγμα στην Υποδιοίκηση Μαργαριτίου η δολοφονία των δύο μουσουλμάνων (1917) και η ληστεία ενός άλλου θεωρήθηκαν από επιτροπή μουσουλμάνων προκρίτων ως αντεκδίκηση των χριστιανών για τις προσπάθειες των τσιφλικάδων να διεκδικήσουν τα δικαιώματα επί των ιδιοκτησιών τους.

Οι σχέσεις μεταξύ των δύο κοινοτήτων οξύνθηκαν περαιτέρω εξαιτίας της πρόθεσης των δημοτικών αρχών των Νέων Χωρών να εκσυγχρονιστούν δομικά, αυτό σήμαινε κατεδάφιση τζαμιών ή σχολείων και απαλλοτρίωση βακούφικων κυρίως κτημάτων. Το μουσουλμανικό στοιχείο εξέλαβε την κίνηση αυτή ως κερδοσκοπία εις βάρος των μουσουλμάνων. Ανάλογη περίπτωση συνέβη και στην πόλη των Ιωαννίνων.¹⁷² Στην περίπτωση αυτή δεν ήταν λίγες οι επιστολές που εστάλησαν με θέμα την εκκένωση των τζαμιών που μέχρι τότε εξυπηρετούσαν τις ανάγκες του στρατού ως αποθήκη στρατιωτικών ειδών και σταθμός στρατιωτικών αυτοκινήτων. Ο μουφτής της μουσουλμανικής κοινότητας απαιτούσε την άμεση παράδοση του τζαμιού στην μουσουλμανική κοινότητα.¹⁷³ Το θρησκευτικό φανατισμό και την ένταση μπορούσε να τροφοδοτήσει και το σπάνιο πέρασμα ενός μέλους της μιας θρησκευτικής κοινότητας στις τάξεις της άλλης κάτι που συνεπαγόταν και αλλαγή θρησκείας. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση της μουσουλμάνας Γκιουλσώ, η οποία ήταν χήρα και αφού βρέθηκε εν μέσω χριστιανικής κοινότητας προσηλυτίστηκε με ζήλο και πάθος στον χριστιανισμό. Η εκπλήρωση της επιθυμίας της έπρεπε να γίνει δεκτή όχι μόνο από τον Μητροπολίτη αλλά και από τον Μουφτή της μουσουλμανικής κοινότητας Παραμυθιάς και από την Γενική Διοίκηση Ηπείρου.¹⁷⁴ Στα Ιωάννινα, η βάπτισή και μετονομασία τριών ανήλικων τέκνων μουσουλμανικής οικογένειας προκάλεσε την αντίδραση του Μουφτή ενώ στην ίδια

¹⁷¹ Βλ. ο.π, Κ. Βακατσάς, σελ. 441

¹⁷² Αρχείο ΓΑΚ Ιωαννίνων, φ.41, υποφ.2, Μουφτής Ιωαννίνων προς Αντιπρόσωπο Κυβέρνησης, Ιωάννινα 8/21.12.1917, αρ. πρ. 29 και φ. 184, υποφ. 2, Υπόμνημα Μουφτή Ιωαννίνων Φουάτ Μουσταφά ως προέδρου της Μουσουλμανικής Κοινότητας Ιωαννίνων προς τον πρόεδρο της Κυβερνήσεως» Βλ. παράρτημα

¹⁷³ ΓΑΚ. Φ.17, υποφ.3, Γενική Διοίκηση Ηπείρου, αρ.πρ. 24601, Ιωάννινα 13/11/1914

¹⁷⁴ Αρχείο ΓΑΚ, φ. 105, υποφ.3, αρ. πρ. 12033

πόλη μουσουλμάνα που εκχριστιανίστηκε φρουρούνταν από την αστυνομία.¹⁷⁵

Η απαλλοτρίωση νεκροταφείων ή βακούφικων κτημάτων υπέρ των χριστιανών έθιγε τα θρησκευτικά πιστεύω των μουσουλμάνων το ίδιο και η χρήση ιερών χώρων με τρόπο που προσέβαλε την μουσουλμανική θρησκεία. Για παράδειγμα, η βοσκή των ζώων του στρατού στο μουσουλμανικό νεκροταφείο ήταν αιτία να δυσαρεστηθεί η μουσουλμανική ηγεσία και να αποστείλει σχετική αναφορά στην Γενική Διοίκηση Ηπείρου.¹⁷⁶ Πιο συγκεκριμένα σύμφωνα με την πηγή, εστάλη επιστολή προς την Γενική Διοίκηση Ιωαννίνων κατά την οποία ο Γενικός Διοικητής Παραμυθιάς απαιτούσε την έκδοση αυστηρής διαταγής έτσι ώστε να σταματήσουν να εισέρχονται στρατιώτες με τα ζώα του στρατού στα μουσουλμανικά νεκροταφεία επειδή αυτό αποτελούσε ένδειξη ασέβειας προς τους μουσουλμάνους και την ίδια στιγμή ήταν αιτία για την δημιουργία προστριβών.

Οι συγκρούσεις μεταξύ των χριστιανών και των μουσουλμάνων είναι η μια πλευρά του νομίσματος, υπάρχουν όμως και αρμονικές σχέσεις μεταξύ τους. Στην Ήπειρο οι χριστιανοί συμμετείχαν στις εορτές του Μπαϊραμιού ενώ το ίδιο έκαναν και οι μουσουλμάνοι στις γιορτές των χριστιανών. Σύμφωνα με τις αρχειακές πηγές, τηλεγραφήματα από την περιοχή της Παραμυθιάς, της Βοστίνας και του Μαργαριτίου επιβεβαιώνουν ότι οι μουσουλμάνοι όχι μόνο συμμετείχαν ενεργά στους εορτασμούς των χριστιανών για την απελευθέρωση αλλά λάμβαναν μέρος στην δοξολογία και επίσης εκφωνούσαν λόγο στον οποίο εξέφραζαν τις ευχαριστίες τους για τα αγαθά που απολάμβαναν. Παρακάτω παραθέτω μερικά αποσπάσματα από τα τηλεγραφήματα:

*«Επί επετείω απελευθερώσεων Ιωαννίνων και Ηπείρου ετελέστη σήμερον επισήμως και πάνδημος δοξολογία εν τη οποία έλαβον μέρος και Μουσουλμάνοι».*¹⁷⁷

« ... Σήμερον εφωταγωγήθηκαν οι οικίαι των μουσουλμάνων οίτινες εσημαιοστόλισαν και εφωταγόγησαν το τζαμίον...»

Από τα παραπάνω τηλεγραφήματα συμπεραίνουμε ότι οι μουσουλμάνοι συμμετείχαν ως Έλληνες στις εθνικές επετείους τηρώντας με ευλάβεια όλα τα έθιμα. Παρόλα αυτά η συμμετοχή των Εβραίων και των μουσουλμάνων στις εορταστικές

¹⁷⁵ Αρχείο ΓΑΚ Ιωαννίνων, φ. 105, υποφ.3, Γενική Διοίκηση Ηπείρου προς τοποτηρητή Μητροπολιτικού Θρόνου, Ιωάννινα 6/19.10.1919, αρ. πρ. 13751.

¹⁷⁶ Αρχείο ΓΑΚ Ιωαννίνων, φ.17, υποφ.3, Γενική Διοίκηση Ιωαννίνων προς Φρουραρχείο Ιωαννίνων, Ιωάννινα, 31.3/13/4/1914, αρ. πρ. 6287.

¹⁷⁷ Αρχείο ΓΑΚ Φ.17, Υποφ.3, 22/02/1914, αρ.πρ. 003902

εκδηλώσεις ήταν υποχρεωτικές. Η επίσημη έκθεση του προξένου Άγγελου Φορέστη αναφέρει τα εξής:

Φιλιππιάς 18^η Φεβρουαρίου (1913) : Χανδέλη (Νικόλαος Χαντέλης, διερμηνέας του Ελληνικού Προξενείου που ανέλαβε την επίσημη υπηρεσία κατασκοπείας, μετά την αναχώρηση του Πρόξενου Άγγελου Φορέστη). φροντίσατε από τούδε δια τ' ακόλουθα: 1^{ον}) Να συντάξητε κατάλληλα ιδιαίτερα δι' εκάστην εθνικότητα σχέδια δηλώσεων των εν Ιωαννίνους κατοικούντων ή διατριβόντων Τούρκων Αλβανών, τούρκων και Ισραηλιτών εν τω πνεύματι ότι όλοι οι πληθυσμοί της Ηπείρου ανεξαρτήτως φυλής και θρησκείματος υποδέχονται τον Διάδοχον του Ελληνικού θρόνου διαδηλώντες ότι επιθυμούσι διακαώς να βιώσωσι μετά των αδελφών Ελλήνων προς ους τους συνδέουν κοινά συμφέροντα, ήθη, έθιμα, καταγωγή κ.τ.λ. ότι η μόνη ενδεικνυμένη λύσις είναι ολόκληρος η Ήπειρος (να τεθώσι τα γνωστά εθνολογικά όρια) ν' αποτελέσει μέρος του Ελληνικού Βασιλείου και λόγω της μεγάλης πλειονότητος των εν αυτή βιούντων Ελλήνων εν συγκρίσει προς τας άλλας εθνικότητας, αλλά και διότι αι μειονότητες εν τη ενώσει ταύτη μόνον θα είναι δυνατόν να ευημερήσωσι κ.τ.λ. εν τέλει δε να παριστάνει, ότι υπό το κράτος της Τουρκικής κυριαρχίας δεν ήτο δυνατόν ελευθέρως να εκφράζωσι την επιθυμίαν των ταύτην. Δύνασθαι να προσθέσητε ό,τι κρίνετε σκόπιμον ούτως ώστε άμα έλθωμεν να είναι έτοιμα. Αντίγραφα αυτών θα επιδοθώσι προς τους Προξένους των ξένων δυνάμεων.»¹⁷⁸

Παρά τον γενικό ενθουσιασμό και την χαρά των μουσουλμάνων για την απελευθέρωση της πόλης, Στην τελετή μέσα στο τζαμί, παρευρισκόταν και η κυρία Jeanne Dussap, η οποία θεώρησε εξευτελισμό των Οθωμανών την ανάγνωση ευχών, στα αραβικά, υπό του μουφτή, για την προστασία του Διαδόχου Κωνσταντίνου, της Βασιλικής Οικογένειας και του Ελληνικού Στρατού. Παρόλο τον αδιαμφισβήτητο φιλελληνισμό της, διάχυτο, άλλωστε, σ' όλο το έργο της, «Τα Ιωάννινα πολιορκημένα», παραμένει φορέας της δικής της εθνικής και ταξικής ταυτότητας και του κατεξοχήν διασπαστικού όσο και ενωτικού παράγοντα, για την περιοχή των Βαλκανίων, που ήταν η Δύση, οι Ευρωπαϊκές δυνάμεις.

¹⁷⁸ Άννα Μανδουλαρά, ««Γλέπαμαν τη παρέλαση του στρατού μας με λαχτάρα». Η απελευθέρωση των Ιωαννίνων ως γιορτή του έθνους-κράτους» Α' Πανεπειρωτικό Συνέδριο, *Ιστορία – Λογισύνη: Η Ήπειρος και τα Ιωάννινα από το 1430 έως το 1913*, Εκδόσεις Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών, Ιωάννινα 2015, σ. 1051-1061.

Ακόμη, πριν το 1912 μεταξύ μουσουλμάνων και χριστιανών γυναικών οι συναναστροφές ήταν πιο συχνές, ιδιαίτερα στην Ήπειρο. Δεν ήταν λοιπόν μόνο οι συγκρούσεις, ο ανταγωνισμός και οι εκατέρωθεν βιαιότητες που χαρακτήριζαν τις σχέσεις μουσουλμάνων και χριστιανών αλλά και η αρμονική συνύπαρξη οι καλές κοινωνικές επαφές, η κοινή καθημερινότητα, τα κοινά συμφέροντα και οι κοινοί φόβοι. Οι σχέσεις χριστιανών και μουσουλμάνων των Νέων Χωρών 1912-1923 δεν ήταν μονοδιάστατες.

Ο πληθυσμός της πόλεως των Ιωαννίνων αποτελούνταν από τρεις εθνότητες: Έλληνες, Εβραίους και Οθωμανούς. Παρά τις κοινωνικές διαφορές, τις πολιτισμικές διαφοροποιήσεις μεταξύ τους, την διαφορετική θρησκεία και τις σχέσεις εξουσίας που δημιουργούνταν η επαφή τους ήταν καθημερινή. Ένας συνήθης χώρος συνάντησης ήταν η αγορά και το παζάρι. Στα εργαστήρια, στα χάνια και στις εμπορικές στοές οι άντρες των τριών εθνοτήτων συναντιόνταν ανταλλάσσοντας προϊόντα και υπηρεσίες.

Η αρνητική πλευρά της πολυπολιτισμικής συνύπαρξης δεν θα μπορούσε να λείπει. Όπως επισημαίνει η περιηγήτρια Nora Bielecka :

«Με την ευκαιρία της αντικατάστασης του Βαλή και των προσευχών του Μπαϊραμιού, πενήντα Αλβανοί ληστές λεηλατούν από τις πεντέμισι το πρωί ίσαμε τις τρεις το απόγευμα ένα χωριό στα πρόθυρα των Γιαννίνων και παίρνουν μαζί τους μια γυναίκα. Από φόβο επανάστασης απαγορεύεται στους χωριάτες να έχουν όπλα. Δυο κάτοικοι του χωριού ειδοποιούν τον Βαλή που στέλνει πενήντα ιππείς και εκατό τούρκους στρατιώτες, ώσπου να φτάσουν αυτοί όμως στο χωριό, οι ληστές πήραν τα βουνά παίρνοντας μαζί τους αι λάφυρα. Κι όταν λείπουν οι κλέφτες, το ίδιο με τους ληστές επίφοβοι, βάζουν χέρι στους κατοίκους που είναι τότε ένοχοι γιατί αφήκαν να φύγουν οι ληστές.»¹⁷⁹ Η εικόνα αυτή όσο οδυνηρή και αν είναι αναδεικνύει ένα άλλο είδος επικοινωνίας και μια πιο άγρια κοινωνία η οποία δημιουργήθηκε λόγω των δυσμενών καταστάσεων..

¹⁷⁹ Ευαγγελή Αρ. Ντάτση, «Τα ισνάφια μας τα βασιλεμένα. Τα Γιάννινα των Καλφάδων και των Μαστόρων», Εκδόσεις: Γαβριηλίδης. Σελ.223

Αναμφισβήτητα ο οικονομικός παράγοντας ήταν αυτός που επέβαλε κατά κύριο λόγο την δική του λογική στις σχέσεις μεταξύ των διαφορετικών εθνοτήτων. Παρόλα αυτά κάθε μειονότητα στην πόλη των Ιωαννίνων είτε η μουσουλμανική, είτε η εβραϊκή προσπαθούσε να διατηρήσει την δική της πολιτισμική ταυτότητα, διατηρώντας την παράδοση της δικής της κοινότητας. Η οικογένεια κάθε εθνότητας έδειχνε σεβασμό στις αρχές της τηρώντας τα ήθη και τα έθιμα τόσο σε ιδιωτικό όσο και σε δημόσιο επίπεδο. Για παράδειγμα, οι θρησκευτικές γιορτές κάθε κοινότητας ήταν ιδιαίτερη και γι αυτό γιορτάζονταν με τις πρέπουσες τιμές. Οι Χριστιανοί είχαν ως μέρα αργίας την Κυριακή, οι Εβραίοι το Σάββατο και οι Μουσουλμάνοι την Παρασκευή.

Οι σχέσεις μεταξύ των μουσουλμάνων των Ιωαννίνων και των Χριστιανών ήταν αρμονικές με μικρές εκρήξεις. Ορισμένες φορές οι χριστιανοί και οι μουσουλμάνοι της πόλης ένωναν τις φωνές τους για το κοινό καλό. Πιο συγκεκριμένα, κατά την έναρξη των Βαλκανικών πολέμων μουσουλμάνοι και χριστιανοί εξέφραζαν την αγανάκτησή τους και την δυσαρέσκεια για τα έκτροπα του πολέμου με συλλαλητήρια και εκδηλώσεις.¹⁸⁰ Μετά τις σχετικές συγκεντρώσεις και ακόλουθες ομιλίες διαβάστηκε ψήφισμα στο οποίο εκφράζονταν τα αισθήματα του λαού για τα δεινά του πολέμου αναφέροντας:

«Ο λαός των Ιωαννίνων πανδήμως συνελθών, ψηφίζει: Φρίττει επί τῶ ἀκούσματι τῶν σφαγῶν ἱερέων , γερόντων, γυναικῶν, παιδιῶν, τῶν δολοφονιῶν, λεηλασιῶν, ἐμπρησμῶν , βιασμῶν, των σατανικῶν βασάνων ἅτινα ὑφίστανται θύματα ἄθῶα... ὑπό του τακτικοῦ Βουλγαρικοῦ στρατοῦ, ἐν γνώσει και διαταγῇ τῶν ἀργηγῶν αὐτοῦ...»

Επίσης σύμφωνα με το άρθρο της εφημερίδας «Ηπειρος» οι Τουρκογιαννιώτες προσέφεραν το ποσό των 800 δραχμών υπέρ εθνικών αναγκών. Ο Μουφτής της μουσουλμανικής κοινότητας Ιωαννίνων διευκρινίζει ότι η κίνηση αυτή δεν αποδεικνύει απλώς το καθήκον τους αλλά και την ευγνωμοσύνη που ένιωθαν προς την ελληνική κυβέρνηση.¹⁸¹ Παρακάτω παρατίθεται απόσπασμα της επιστολής που συνόδευε το χρηματικό ποσό:

¹⁸⁰ Ιωάννης Νικολαΐδης, «Τα Γιάννινα του Μεσοπολέμου», τ. Α' σελ.45

¹⁸¹ «Οι Μουσουλμάνοι των Ιωαννίνων», 1/9/1913, Φουάτ Πασάς, Έτος 5^ο, Ηπειρος, σελ.2

«... ἂν ὁ πόλεμος καί τὰ δεινὰ του δὲν εἶχον πιέση καί τούς Μουσουλμάνους πάρα πολύ οἰκονομικῶς θὰ ἦσαν εὐτυχεῖς νὰ συνεισφέρωσι δεκαπλάσιαι χάριν Κράτους, ὑπὸ τήν διοίκησιν τοῦ ὁποῦ προῶν ἤδη φορὰν αἰσθάνονται πραγματικὴν ἰσοπολιτείαν καὶ ἐλευθερίαν».

Το μουσουλμανικό στοιχείο των Ιωαννίνων έχαιρε προστασίας από τον ελληνικό στρατό. Συνέβησαν κάποια οδυνηρά περιστατικά αλλά αυτά αποτελούσαν εξαίρεση, όχι τον κανόνα. Οι Τουρκογιαννιώτες δήλωναν ευχαριστημένοι σύμφωνα με τα δημοσιεύματα στον τοπικό Τύπο και την συμμετοχή του σε εράνους. Ένα επιπρόσθετο στοιχείο που επιβεβαιώνει τις ομαλές σχέσεις ήταν η άφιξη του Γενικού Προξένου της Τουρκίας. Ο ίδιος στάλθηκε με σκοπό την δημιουργία άριστων σχέσεων μεταξύ μουσουλμάνων και των άλλων κατοίκων της πόλης. Ο ίδιος παρατήρησε πως κανένας συμπατριώτης του δεν εξέφραζε παράπονα. Από την άλλη πλευρά πολλοί πίστευαν ότι αυτό αποτελούσε την επιφάνεια του πράγματος και από πίσω να κρυβόταν άλλες σκοπιμότητες. Βέβαια ορισμένες φορές η ισορροπία των μεταξύ των σχέσεων έσπαγε, αυτό παρατηρούνταν συνήθως στην περιοχή της Τσαμουριάς.¹⁸² Ένα ακόμη περιστατικό επιθετικής συμπεριφοράς εκ μέρους των μουσουλμάνων ήταν η δημοσίευση άρθρων με δήθεν διώξεις ομογενών στα απελευθερωμένα εδάφη και προπαντός στα Γιάννινα. Ορισμένοι Τουρκογιαννιώτες πράκτορες της προπαγάνδας της χώρας τους έστελναν ανώνυμες ανταποκρίσεις στις τουρκικές εφημερίδες.¹⁸³

Από την άλλη πλευρά, θα μπορούσε κανείς εύλογα να αναρωτηθεί ποιες ήταν οι σχέσεις των μουσουλμάνων μεταξύ τους; Πέρα από την κοινή θρησκεία, την κουλτούρα τα ήθη και τα έθιμα, σαφώς υπήρχαν προστριβές λόγω των οικονομικών συμφερόντων δημιουργούνται χάσμα μεταξύ των μελλών της κοινότητας. Μελετώντας τα αρχεία αναφορικά με τις σχέσεις των μουσουλμάνων με τους χριστιανούς, βρέθηκε επιστολή των μουσουλμάνων της πόλης προς την Γενική Διοίκηση Ηπείρου υπογεγραμμένη από Τουρκογιαννιώτες η οποία μας δίνει πληροφορίες για τις σχέσεις μεταξύ των μουσουλμάνων. Η επιστολή είχε ως θέμα την έντονη διαμαρτυρία των μουσουλμάνων για την κατάχρηση εξουσίας του Μουφτή, δίνοντας ιδιαίτερη βαρύτητα στην άμεση σύσταση Κοινοτικού συμβουλίου. Πιο

¹⁸² Βλ. ό. π, Ιωάννης Νικολαΐδης, σελ. 137

¹⁸³ Βλ. ό. π, Ιωάννης Νικολαΐδης σελ. 178-179

συγκεκριμένα, στην επιστολή τους αναφέρουν ότι επιθυμούν να ζήσουν σε μια κοινότητα (με τον όρο κοινότητα εννοούσαν την μουσουλμανική κοινότητα και όχι γενικά την κοινότητα των Ιωαννίνων) που είναι σε θέση να διευθετεί τα θρησκευτικά και περιουσιακά ζητήματα. Ήδη από το 1913 ο τότε Γενικός Διοικητής Ηπείρου Γ. Χρηστάκης Ζωγράφος είχε διορίσει ως Μουφτή τον μουσουλμάνο Φουάτ Εφένδη.¹⁸⁴ Κατά το έτος 1915 μέλη του μουσουλμανικού κοινοτικού συμβουλίου πεθαίνουν με αποτέλεσμα να εισχωρήσουν νέα μέλη με αποτέλεσμα να προκληθούν συγκρούσεις μεταξύ των μελών και να γίνεται κατάχρηση εξουσίας από τον μουφτή της Μουσουλμανικής Κοινότητας. Η εξέλιξη των γεγονότων ήταν η διάλυση του κοινοτικού Συμβουλίου χωρίς ο Μουφτής να λογοδοτήσει ποτέ όχι μόνο γι' αυτή του την απόφαση, αλλά και για ζητήματα αναφορικά με τις μουσουλμανικές περιουσίες. Επίσης, η εν λόγω επιστολή συντάχθηκε κατά το έτος 1920, που σημαίνει ότι η μουσουλμανική κοινότητα Ιωαννίνων στερούνταν κοινοτικού Συμβουλίου τέσσερα χρόνια. Οι κατηγορίες των μουσουλμάνων έναντι του Μουφτή ήταν κυρίως η αδιαφορία για τις χρηματικές υποθέσεις των μουσουλμάνων, η άρνηση για την ενημέρωση των χρημάτων που εισέπραξε η κοινότητα τα τέσσερα χρόνια (1916-1920), αλλά και το ότι ο ίδιος αρνούνταν να λογοδοτήσει για το που δαπανούνταν τα χρήματα των Τουρκογιαννιωτών. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, σύμφωνα πάντα με τα στοιχεία της επιστολής να υποφέρουν πολλές οικογένειες, επειδή δεν τους δινόταν ηρέπουσα χρηματική ενίσχυση. Επίσης, στην επιστολή αναφερόταν ότι πολλές μουσουλμάνες αναγκάστηκαν να πάρουν τον δρόμο της διαφθοράς, τα παιδιά λόγω της έλλειψης τάξης να περιπλανιούνται άσκοπα, όπως επίσης πολλές εύπορες μουσουλμανικές οικογένειες λόγω των ελλείψεων τακτικών μουσουλμανικών σχολείων αναγκάζονται να αποδημήσουν και να εγκαταλείψουν «την ημετέρα Πατρίδα» όπως αναφέρουν χαρακτηριστικά. Παρακάτω η επιστολή αναφέρει ότι πολλάκις είχαν εξαπατηθεί στο παρελθόν από τον Μουφτή ο οποίος προσπαθούσε να τους αποσπάσει χρηματικά ποσά για δήθεν τακτοποίηση περιουσιακών υποθέσεων, είτε προσπαθούσε να τους πείσει ότι υπάρχει Κοινοτικό Συμβούλιο. Κλείνοντας την επιστολή τους, χαρακτηριστικά αναφέρουν ότι ακόμη και οι πιο χαμηλές κοινωνικές τάξεις διαθέτουν Κοινοτικό Συμβούλιο, έτσι και η Μουσουλμανική Κοινότητα Ιωαννίνων ζητάει την σύσταση Κοινοτικού συμβουλίου που θα ρυθμίζει τα

¹⁸⁴ ΓΑΚ. Φ. 184, υποφ.2, αρ. πρ. 2908

θρησκευτικά και οικονομικά ζητήματα.¹⁸⁵ Συμπερασματικά, καταλήγουμε στο ότι οι σχέσεις μεταξύ Τουρκογιαννιωτών και χριστιανών δεν αποτελούσε ιδιαίτερο πρόβλημα συγκριτικά με τις σχέσεις των μουσουλμάνων της Τσαμουριάς και τους ντόπιους χριστιανούς. Η μειονότητα των μουσουλμάνων Ιωαννίνων ζούσε σύμφωνα με του δικούς της κανόνες και διατηρώντας την παράδοσή της χωρίς να ενοχλεί και να ενοχλείται. Κάποια περιστατικά βίας ή αναστάτωσης ήταν αναμενόμενα αλλά δεν διατάρασσαν την συνολική εικόνα. Αντιθέτως, το κλίμα στο εσωτερικό της κοινότητας ήταν τεταμένο λόγω της δυσaréσκειας των μουσουλμάνων από τον τρόπο διαχείρισης των ζητημάτων. Όμως, πέραν όλων αυτών οι Τουρκογιαννιώτες αντιλαμβάνονταν πλήρως ότι αποτελούν κομμάτι μιας ευρύτερης κοινωνίας -με τα σημερινά δεδομένα θα μπορούσε να χαρακτηριστεί μειονότητα- και ο φόβος της καταπάτησης των δικαιωμάτων τους τους «επέβαλλε» την ύπαρξη οργανωμένης νομικά Μουσουλμανικής Κοινότητας με ενεργό κοινοτικό Συμβούλιο και ενεργά μέλη, που θα προστάτευαν όχι μόνο τα θρησκευτικά τους φρονήματα αλλά και τις περιουσίες τους. Η ανάλυση της παραπάνω επιστολής αναφορικά με τις ενδοκοινοτικές διαμάχες αποτελεί ένα και μόνο παράδειγμα, υπάρχουν αρκετές ακόμη που επιβεβαιώνουν τα παραπάνω.¹⁸⁶ Συνεπώς, η μουσουλμανική κοινότητα δεν ερχόταν αντιμέτωπη μόνο με την αντίθετη θρησκευτική τάξη, αλλά έπρεπε να αντιμετωπίζει και τον εσωτερικό κίνδυνο που πήγαζε από τα ιδιωτικά συμφέροντα των Μουφτήδων.

¹⁸⁵ ΓΑΚ, Φ. 184, υποφ. 2, αρ.πρ. 7318

¹⁸⁶ ΓΑΚ. Φ. 184, υποφ.2, αρ.πρ. 890

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο***Το «ακανθώδες» ζήτημα των Τσάμηδων της Θεσπρωτίας: μία αναφορά***

Η ιστορία για τους Τσάμηδες της Θεσπρωτίας απασχόλησε πολλούς ερευνητές οι οποίοι ασχολήθηκαν διεξοδικά με την πορεία των Τσάμηδων. Το ζήτημα των Τσάμηδων της Θεσπρωτίας είναι περίπλοκο και απαιτεί μια πιο εμπεριστατωμένη έρευνα η οποία ξεφεύγει από τα όρια αυτής της εργασίας εμείς θα επιχειρήσουμε μια συνοπτική αναφορά στους μουσουλμάνους της Θεσπρωτίας. Το προσωνύμιο «Τσάμης» πιθανολογείται ότι προέρχεται από την παραφθορά του αρχαίου ονόματος του Θεσπρωτικού ποταμού Καλαμά, δηλαδή Θύαμις – Θύαμης – Τσιάμης¹⁸⁷, που κατά συνέπεια έδωσε το όνομα του και στην ευρύτερη περιοχή. Τσαμουριά, λοιπόν, ονομαζόταν η περιοχή της Ηπείρου που εκτείνεται παραλιακά από τις εκβολές του Αχέρωντα μέχρι το Βουθρωτό.¹⁸⁸ Παρόλα αυτά υπάρχουν ακόμη διαφορετικές απόψεις ως προς την προέλευση της ονομασίας Τσάμηδες και Τσαμουριά.¹⁸⁹

Η κατάκτηση της Τσαμουριάς από τους Οθωμανούς χρονολογείται περίπου στα 1449 ταυτόχρονα δηλαδή με την κατάλυση τμήματος του δεσποτάτου της Ηπείρου με πρωτεύουσα την Άρτα. Στην πραγματικότητα έχει επικρατήσει η άποψη ότι οι Τσάμηδες ήταν απόγονοι Θεσπρωτών που εξισλαμίστηκαν στην διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας και απέβαλλαν σταδιακά την ελληνική γλώσσα λόγω των σχέσεων με τους εγκαταστημένους Αλβανούς μπέηδες.¹⁹⁰ Αρκεί μόνο να επισημάνουμε ότι οι εξισλαμισμοί στην επαρχία της Παραμυθιάς έλαβε μεγάλη διάσταση εξαιτίας της αποτυχίας του κινήματος του Διονύσου Σκυλοσόφου (19.9.1611).¹⁹¹ Ωστόσο σε αυτό που αξίζει να σταθούμε είναι ότι κατά την διάρκεια ανταλλαγής των πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας οι Τσάμηδες δεν είχαν ξεκάθαρη εθνική συνείδηση, όμως ήταν πριν απ' όλα φανατικοί μουσουλμάνοι.

Το θέμα των μουσουλμάνων της Θεσπρωτίας ανέκυψε με την υπογραφή της ελληνοτουρκικής Σύμβασης το 1913, που μεταξύ άλλων δήλωνε ρητά ότι οι κάτοικοι

¹⁸⁷ Ιωάννου Αρχιμανδρίτου, «Οδύνη και δάκρυα της Θεσπρωτίας», Εκδόσεις: Γεωργιάδης, σελ.27

¹⁸⁸ Δημήτρη Μιχαλόπουλου, «Τσάμηδες», Εκδόσεις: Αρσενίδη, σελ. 19

¹⁸⁹ Βασίλης Κραψίτης, «Η ιστορική αλήθεια για τους μουσουλμάνους Τσάμηδες», Εκδόσεις: Αθήνα, σελ. 35

¹⁹⁰ Βλ. ό.π. Δημήτρη Μιχαλόπουλο, σελ. 21

¹⁹¹ Βασίλης Κραψίτης, «Η ιστορία της Παραμυθιάς», Εκδόσεις: Αθήνα, σελ. 25

των Νέων Χωρών που προσαρτούνται στην Ελλάδα θα χαρακτηρίζονται στο εξής Έλληνες υπήκοοι. Με σχετικό άρθρο της Σύμβασης (αναφέρεται λεπτομερώς σε προηγούμενο κεφάλαιο της εργασίας) μετοίκησε στην Τουρκία μικρός αριθμός μουσουλμάνων της Τσαμουριάς, η πλειονότητα τους παρέμεινε στην Θεσπρωτία διατηρώντας όλη την περιουσία. Υπήρχαν και μουσουλμάνοι οι οποίοι στράφηκαν προς την Οθωμανική Αυτοκρατορία εκφράζοντας τουρκικά αισθήματα. Η τάση αυτή εκφράστηκε με τη μετανάστευση προς την Τουρκία και κυρίως με την ηθελημένη υπαγωγή τους (όσων είχαν την ευκαιρία να το πράξουν) στην Ανταλλαγή Πληθυσμών δέκα χρόνια αργότερα. Ίσως οι δυσκολίες στην απόλαυση δικαιωμάτων ιδιοκτησίας και νομής της γης δημιούργησαν εντέλει αντιπαλότητες ενδεδυμένες με εθνικό χαρακτήρα.¹⁹² Στα μέσα περίπου του 1913 σχεδιαζόταν η προσάρτηση της Θεσπρωτίας από την Αλβανία για αυτό το λόγο οι μουσουλμάνοι της Παραμυθιάς απέστειλαν σχετική επιστολή προς την Διεθνή Επιτροπή Ελέγχου επί της εξωτερικής Οργανώσεως της Αλβανίας. Το υπόμνημα ανέφερε ότι χάρις στην ελληνική διοίκηση οι μουσουλμάνοι της Παραμυθιάς συνειδητοποίησαν ότι η θρησκευτική τους ασφάλεια βρισκόταν σε «καλά χέρια» και δεν επιθυμούσαν να διακινδυνεύσουν την ζωή και την τιμή τους εξαιτίας του αλβανικού κράτους.¹⁹³

Για πολλούς αιώνες η συνύπαρξη Τσάμηδων και χριστιανών δεν αποτελούσε πρόβλημα στο πλαίσιο μιας πολυεθνικής αυτοκρατορίας όπως ήταν η Οθωμανική. Η όξυνση του προβλήματος ξεκίνησε με την έναρξη των βαλκανικών πολέμων δεδομένου του γεγονότος ότι ήρθε στην επιφάνεια το ζήτημα της προστασίας των μειονοτήτων σε συνδυασμό με την χάραξη των εθνικών συνόρων και την ταυτόχρονη προσπάθεια για διαμόρφωση εθνικής ταυτότητας.

Η χαοτική κατάσταση που επέφερε η σύμβαση ανταλλαγής των πληθυσμών, δημιούργησε στους μουσουλμανικούς πληθυσμούς το αίσθημα της ανασφάλειας. Αρκετοί Τσάμηδες ισχυρίζονταν ότι ήταν τουρκικής καταγωγής επιθυμώντας να μεταναστεύσουν στην Τουρκία, η βαθύτερη αιτία αυτού του φαινομένου έγκειται στο κλίμα αβεβαιότητας για το μέλλον τους στην Ελλάδα και για την τύχη της ακίνητης περιουσίας τους.

¹⁹² Κ. Tsitselikis, «*Old and New Islam in Greece*», μονογραφία 2012

¹⁹³ Βλ. ό.π Βασίλης Κραψίτης, σελ. 55-56, 59

Τελικά σύμφωνα με την απόφαση της Μικτής επιτροπής ως αρμόδιο όργανο οι Τσάμηδες εξαιρέθηκαν από την ανταλλαγή, αναγνωρίστηκαν ως «αλβανική μειονότητα» ή μουσουλμάνοι αλβανικής υπηκοότητας. Στην πραγματικότητα οι Τσάμηδες της Θεσπρωτίας δεν είχαν διαμορφώσει την δική τους εθνική συνείδηση · αυτό που τους προσδιόριζε ήταν η θρησκεία, αυτό εξηγεί και την σύγχυση για το αν θα συμπεριληφθούν στην ανταλλαγή ή όχι.¹⁹⁴ Η Αλβανία όμως από την πλευρά της, έβλεπε την όλη κατάσταση ως ευκαιρία για να ασκήσει την δική της επιρροή αφού απέβλεπε στην δημιουργία μια αλβανικής μειονότητας μέσα στην ελληνική επικράτεια, έτσι έθεσαν τους μουσουλμάνους της Θεσπρωτίας εκτός ανταλλαγής. Ο απώτερος σκοπός των ενεργειών αυτών ήταν για να εξυπηρετήσουν τους σκοπούς της αλβανικής προπαγάνδας. Η ρευστότητα των αλβανικών συνόρων σε συνδυασμό με την άμεση επίδραση της Ιταλίας, δημιούργησε μια αλβανική ελίτ μουσουλμάνων Τσάμηδων η οποία κατά την διάρκεια του 1940 έπαιξε σημαντικό ρόλο.

Μετά την υπογραφή το 1923 και την Συνθήκη ανταλλαγής των πληθυσμών το κλίμα γίνεται δυσχερέστατο, η απαλλοτρίωση της ακίνητης περιουσίας υπέρ των προσφύγων από την Μικρά Ασία, η διεκδίκηση των αποζημιώσεων και η εισαγωγή της αλβανικής γλώσσας στα σχολεία αποτέλεσαν αιτίες πολλών αναταραχών.¹⁹⁵

Η φοίτηση των μουσουλμάνων της Τσαμουριάς στα δημοτικά σχολεία δεν ήταν υποχρεωτική. Οι γονείς των μουσουλμανόπαιδων αρνούνταν κατηγορηματικά την παρακολούθηση των μαθημάτων στα δημοτικά σχολεία για θρησκευτικούς κυρίως λόγους. Επίσης αρνούνταν να αποδεχτούν την διδασκαλία των μαθημάτων από Έλληνες χριστιανούς δασκάλους καθώς και την από κοινού φοίτηση αγοριών και κοριτσιών στα σχολεία ακόμη και ηλικίας κάτω των 10 ετών. Το ελληνικό κράτος ανέλαβε πρόσληψη μουσουλμάνων εκπαιδευτικών για την διδασκαλία των θρησκευτικών και της αραβικής γλώσσας στις κοινότητες όπου ο πληθυσμός ήταν κοινός. Τέλος στα οικοτροφεία εισάγονταν μουσουλμάνοι Τσάμηδων και στην συνέχεια ολοκλήρωναν τις σπουδές τους στην Μέση εκπαίδευση με δαπάνες του ελληνικού κράτους.

Ο αιματηρός επίλογος για τους Τσάμηδες της Θεσπρωτίας γράφτηκε το 1943-44. Κατά την περίοδο του Μεταξά οι αντιθέσεις μεταξύ ελληνικής και αλβανικής

¹⁹⁴ Βλ. Ελευθερία Μαντά, ό.π, σελ.34

¹⁹⁵ Γιώργος Μαργαρίτης, « *Ανεπιθύμητοι Συμπατριώτες*», Εκδόσεις: Βιβλιόραμα, σελ. 140

πλευράς οξύνθηκαν. Η συνεργασία αρκετών Τσάμηδων με τον κατακτητή ευνόησε την όξυνση των αντιθέσεων. Το αποτέλεσμα ήταν οι Αλβανοί μουσουλμάνοι της Ηπείρου να ξεριζωθούν και να χαρακτηριστούν ως συνεργάτες των Ιταλών και Γερμανών. Από τους 18.600 μουσουλμάνους που ζούσαν το 1940 στη Θεσπρωτία είχαν απομείνει μόλις 207 το 1946.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η Ηπειρος είναι μια περιοχή που κατά το διάστημα 1913-1923 ταλανίστηκε τόσο από οικονομικά όσο και από πολιτικά και κοινωνικά προβλήματα. Το Βιλαέτι των Ιωαννίνων όπως είναι ο δόκιμος ορισμός για τη περίοδο μελέτης μας – τουλάχιστον μέχρι την απελευθέρωση της πόλης - αποτελούνταν από μικτό πληθυσμό, σε ίδιες συνοικίες κατοικούσαν χριστιανοί, μουσουλμάνοι και εβραίοι. Στην ανά χείρας εργασία κάναμε διεξοδική αναφορά στην ιστορική εξέλιξη του μουσουλμανικού στοιχείου στην πόλη των Ιωαννίνων. Όμως, όπως γνωρίζει καλά ένας ιστορικός για την μελέτη ενός τόσο συγκεκριμένου θέματος απαιτείται πρωτίστως μια πιο γενική έρευνα η οποία στην συνέχεια σε κατευθύνει στα επιμέρους ζητήματα. Μελετώντας την παρουσία της μουσουλμανικής κοινότητας στην πόλη των Ιωαννίνων μπορεί κανείς να συμπεράνει ότι αποτελούσε σημαντικό στοιχείο για τα Ιωάννινα, τα μέλη της κοινότητας έχαιραν προστασίας και ζούσαν αρμονικά σε μικτούς οικισμούς.

Στην εργασία έγινε λόγος για τα πληθυσμιακά δεδομένα των μουσουλμάνων στο Βιλαέτι των Ιωαννίνων. Κατά την περίοδο 1821- 1913 οι μουσουλμάνοι της Ηπείρου κατοικούσαν στο βόρειο τμήμα και οι χριστιανοί στο νοτιότερο. Η επαγγελματική δραστηριότητα των μουσουλμάνων διακρίνεται σε δύο μεγάλες κατηγορίες. Αφενός υπήρχαν οι μεγαλοκτηματίες οι οποίοι είχαν στην κατοχή τους μεγάλη έκταση τσιφλικιών αφετέρου υπήρχαν και φτωχοί μουσουλμάνοι αγρότες που δούλευαν την γη. Η οικονομική τους κατάσταση ήταν εφάμιλλη της επαγγελματικής τους ιδιότητας, η οποία με την σειρά της χαρακτήριζε την ποιότητα ζωής των μουσουλμάνων της Ηπείρου. Στην περίπτωση της μουσουλμανικής κοινότητας των Ιωαννίνων συναντά κανείς και τις δύο προαναφερθείσες κατηγορίες. Στην πόλη των Ιωαννίνων υπήρχαν οθωμανικά αρχοντικά - συνδέονταν με την επαγγελματική ιδιότητα του ιδιοκτήτη που εντοπιζόνταν κυρίως στο κάστρο αλλά και φτωχά σπίτια ταπεινών μουσουλμάνων.

Η καταγραφή του πληθυσμιακού όγκου των μουσουλμάνων ήταν μια επίπονη και δύσκολη περίπτωση. Τα πληθυσμιακά στοιχεία είναι συγκεχυμένα αφήνοντας πολλά ερωτηματικά για το αν αληθεύουν ή όχι. Αν μπορούσαμε να κάνουμε μια γενική διαπίστωση για το μουσουλμανικό πληθυσμό της Ηπείρου θα μπορούσαμε να πούμε ότι ήταν σαφώς μικρότερος από τον πληθυσμό των χριστιανών λαμβάνοντας πάντα υπόψη το χρονικό διάστημα που μελετάμε. Στην πόλη των Ιωαννίνων οι μουσουλμάνοι ονομάζονταν Τουρκογιαννιώτες και ο πληθυσμός τους κατά την

περίοδο του 1913 άγγιζε τον αριθμό των 2.184. Η μουσουλμανική κοινότητα των Ιωαννίνων σταδιακά αποδυναμώθηκε με αποκορύφωμα την Ανταλλαγή των Πληθυσμών σύμφωνα με την οποία ολόκληρο το μουσουλμανικό στοιχείο των Ιωαννίνων πήρε το δρόμο προς την Τουρκία. Αναμφίβολα η ιστορική εξέλιξη των μουσουλμανικών μειονοτήτων στα Βαλκάνια συνδέεται άρρηκτα με τους βαλκανικούς πολέμους και τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο. Η εποχή των Βαλκανικών πολέμων, η ακόλουθη χάραξη των εθνικών συνόρων και ο βαλκανικός εθνικισμός «εγκαινίασε» μια σειρά αντεκδικήσεων μεταξύ του χριστιανικού και του μουσουλμανικού στοιχείου. Τα παραπάνω αίτια οδήγησαν στη δημιουργία μεταναστευτικού κύματος με πρωταγωνιστές τους μουσουλμάνους των Βαλκανικών χωρών δεδομένου ότι η θέση τους στα βαλκάνια ήταν επισφαλής.

Παράλληλα αυτό που κεντρίζει ίσως περισσότερο τα βλέμματα των Ελλήνων ερευνητών είναι οι πολιτικές πρακτικές που εφαρμόστηκαν με σκοπό να συγκρατήσουν το μουσουλμανικό στοιχείο από την μεταναστευτική ροή. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος έκανε μαραθόνια προσπάθεια – πάντα αποβλέποντας στα ελληνικά συμφέροντα- να αποτρέψει τους μουσουλμάνους από το να εγκαταλείψουν τις εστίες τους. Η Σύμβαση των Αθηνών 1913 κατοχύρωνε μεταξύ άλλων την προστασία των μειονοτικών ομάδων και την θρησκευτική ελευθερία τους. Επίσης η επιλογή της ελληνικής υπηκοότητας ή της οθωμανικής ήταν ένας πολιτικός ελιγμός για την αποτροπή του μεταναστευτικού ρεύματος που είχε ξεκινήσει. Την ίδια στιγμή το σημαντικότερο πρόβλημα ήταν η διευθέτηση της μουσουλμανικής περιουσίας, η οποία είχε παραχωρηθεί στο ελληνικό Δημόσιο. Η μετανάστευση των μουσουλμάνων δημιούργησε το πρόβλημα της διαχείρισης της μουσουλμανικής γης με αποτέλεσμα οι ιδιοκτήτες να προβούν ακόμη και σε παράνομες δικαιοπραξίες. Το ζήτημα των μουσουλμανικών γαιών ταλάνιζε για αρκετό διάστημα την ελληνική κυβέρνηση. Η οριστική λύση δόθηκε με την υπογραφή της Σύμβασης της Λωζάννης. Μέχρι τότε όμως οι μουσουλμάνοι ιδιοκτήτες πουλούσαν την περιουσία τους σε εξευτελιστικές τιμές και οι χριστιανοί είχαν μετατραπεί σε κυνηγούς που καιροφυλακτούσαν για ένα κομμάτι μουσουλμανικής γης.

Η μουσουλμανική κοινότητα των Ιωαννίνων είχε πλήρη οργάνωση. Αποτελούνταν από διοικητικό συμβούλιο στο οποίο ανώτατος αρχηγός ήταν ο μουφτής. Ο μουφτής της κοινότητας αποφάσιζε για πληθώρα ζητημάτων, οικονομικής, κοινωνικής και

περιουσιακής φύσεως. Τα εισοδήματα της κοινότητας ήταν κατά κύριο λόγο από τα βακούφια και τις δωρεές. Η ύπαρξη της κοινότητας ήταν απαραίτητη για την εύρυθμη λειτουργία της πόλης δεδομένου ότι η μουσουλμανική παρουσία ήταν αισθητή. Η εκπαίδευση των μουσουλμάνων γινόταν σε σχολεία με μουσουλμάνους δασκάλους οι οποίοι δίδασκαν την αραβική γλώσσα και τις αρχές της μουσουλμανικής θρησκείας. Η τέλεση των θρησκευτικών τους καθηκόντων γινόταν στους ιερούς θρησκευτικούς χώρους, δηλαδή τα τζαμιά. Η πόλη των Ιωαννίνων είχε συνολικά 17 τζαμιά εκ των οποίων μόνο τα 4 υπάρχουν σήμερα, τα υπόλοιπα κατεδαφίστηκαν μετά την Ανταλλαγή των Πληθυσμών. Επίσης μια σωστά οργανωμένη κοινότητα όπως αυτή των μουσουλμάνων δεν θα μπορούσε να αγνοήσει την δημιουργία μουσουλμανικών νεκροταφείων τα οποία φύλασσαν σαν κόρη οφθαλμού. Γενικά, οι Τουρκογιαννιώτες διατηρούσαν την πολιτισμική τους ταυτότητα η οποία ήταν άρρηκτα συνδεδεμένη με την θρησκεία τους, άλλωστε δεν θα μπορούσε κανένας να αρνηθεί ότι η μουσουλμανική θρησκεία ήταν αυτή που αποτελούσε σημείο αναφοράς. Το θρησκευτικό στοιχείο των μουσουλμάνων έγινε αργότερο πολιτισμικό στοιχείο της πόλης των Ιωαννίνων. Πιο συγκεκριμένα τα τζαμιά και τα νεκροταφεία αμέσως μετά την Ανταλλαγή κατεδαφίστηκαν, διατηρήθηκαν μόνο τέσσερα να θυμίζουν την μουσουλμανική παρουσία στην πόλη και με το πέρασμα του χρόνου να γίνουν σήμα κατατεθέν για τα Ιωάννινα.

Μελετώντας τις σχέσεις μεταξύ του μουσουλμανικού και χριστιανικού στοιχείου καθ' όλη την διάρκεια των ετών από το 1913 έως το 1923 μπορεί να συμπεράνει κανείς ότι ήταν ανάλογες των περιστάσεων. Πιο αναλυτικά, κατά την περίοδο των Βαλκανικών πολέμων στην πόλη των Ιωαννίνων μουσουλμάνοι και χριστιανοί έχοντας τα ίδια αισθήματα φόβου για τα τεκταινόμενα ένωναν τις φωνές τους δηλώνοντας ρητά την αντίθεσή τους στα έκτροπα του πολέμου. Αντίθετα υπήρχαν περιπτώσεις που οι σχέσεις μεταξύ τους περνούσαν δια πυρός και σιδήρου, κάτι τέτοιο όμως δικαιολογείται αν αναλογιστεί κανείς την διαφορετικότητα τους ως προς την θρησκεία και την ιδεολογία τους που κατά βάσει διαμορφώνεται από την θρησκευτική συνείδηση τους. Οι πιο ακραίες μορφές βίας και όξυνσης των σχέσεων εμφανίζονται στην περιοχή της Τσαμουριάς αλλά αυτό ας αποτελέσει κίνητρο για περαιτέρω έρευνα επί του θέματος.

Συμπερασματικά, η παρουσία του μουσουλμανικού στοιχείου στην Ήπειρο και ιδιαίτερα στην πόλη των Ιωαννίνων ήταν ευνοϊκή για πολλούς λόγους. Κυρίως συνετέλεσε στην δημιουργία ενός πολιτιστικού στοιχείου αποτελούμενο από τα τζαμιά των μουσουλμάνων. Ορισμένα από αυτά αποτελούν μέχρι σήμερα σημαντικά στοιχεία πολιτισμού και σήμα κατατεθέν για τα Ιωάννινα. Σήμερα δεν υπάρχει κανένας μουσουλμάνος τουρκικής καταγωγής –Τουρκογιαννιώτης- στην πόλη μας, δεδομένου ότι οι περισσότεροι έφυγαν την εποχή της Ανταλλαγής, αλλά και όσοι είχαν παραμείνει (ελάχιστοι) έχουν αποβιώσει. Η έρευνα για την μουσουλμανική κοινότητα των Ιωαννίνων ήταν επίπονη και χρονοβόρα αλλά έχουμε την ελπίδα ότι προσπαθήσαμε με τον καλύτερο δυνατό τρόπο και πάντα σεβόμενοι την ιστορία να αναδείξουμε τα θετικά και αρνητικά στοιχεία της κοινότητας, να φέρουμε στο φώς τα σημαντικότερα πρόσωπα της κοινότητας, τα προβλήματα αλλά και τις διαφορές που υπήρχαν μεταξύ τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Alexandre Toumarkine, *Les Migrations des populations musulmanes Balkaniques en Anatolie (1876-1913)*,

B. Destani, *Ethnic Minorities in the Balkan States 1860-1971*, τ.3 (1914-1923).

K. E Fleming, Αλή πασάς, ο μουσουλμάνος Βοναπάρτης

Neval Konuk , *Το Ρουσιγιέ Θηλέων Χαμιντιγιέ Ιωαννίνων*, Markez Repro Ankara 2013

Richard Clogg, *Minorities in Greece (Μονογραφία): Aspects of a plural society*, Hurst & Company London

Αγαθή Εργάτη, *Η ανατολή δια στόματος Δύσης: αφηγήματα ευρωπαίων περιηγητών για την Ήπειρο και τα Ιωάννινα, 18^{ος} -20^{ος} αιώνας*, Μ.Ε, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Άγγελος Συρίγος, *Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις*, Εκδόσεις: Πατάκη, Αθήνα 2015

Άγγελος Τσουλούφης, *Η ανταλλαγή ελληνικών και τουρκικών πληθυσμών και η εκτίμηση των εκατέρωθεν εγκαταλειφθήσων περιουσιών*, Πρόλ.: Γ. Τενεκίδης. Εκδ. "Ενώσεως Σμυρναίων", 1989

Άννα Μανδουλαρά, «Γλέπαμαν τη παρέλαση του στρατού μας με λαχτάρα». Η απελευθέρωση των Ιωαννίνων ως γιορτή του έθνους-κράτους» Α΄ Πανεπιστημιακό Συνέδριο, *Ιστορία – Λογισύνη: Η Ήπειρος και τα Ιωάννινα από το 1430 έως το 1913*, Εκδόσεις Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών, Ιωάννινα 2015,

Αρχιμανδρίτης Ιωάννης: *Τσάμηδες, Οδύνη και δάκρυα της Θεσπρωτίας*, Εκδόσεις: Γεωργιάδης

Βασίλης Κραψίτης, *Η ιστορία των Ιωαννίνων*, Αθήνα 1988

Βασίλης Κραψίτης: *Η ιστορία της Παραμυθιάς*, Εκδόσεις: Αθήνα 1985

Βασίλης Κραφίτης: *Ιστορική αλήθεια για τους Μουσουλμάνους Τσάμηδες*,
Εκδόσεις: Αθήνα 1992

Βασίλης Κραφίτης: *Οι Μουσουλμάνοι Τσάμηδες της Θεσπρωτίας*, Αθήνα
1960

Γεώργιος Παπαγεωργίου, *οι Συντεχνίες στα Ιωάννινα*, Ε.Η.Μ Ιωάννινα
1988

Γεώργιος Παπαγεωργίου, *Οικονομικές και κοινωνικές πραγματικότητες
στο Βιλαέτι των Ιωαννίνων*, Εκδόσεις Ριζάριο Ίδρυμα, Ιωάννινα 1995

Γεώργιος Πλουμίδης, *Ιστορική μάθηση, προτάσεις για τις πηγές και
την μεθοδολογία στη Ιστορία*, Εκδόσεις: Καραβιάς Διον.

Γεώργιος Σ. Πλουμίδης, *Ο Ελληνισμός της Ηπείρου στις παραμονές
της απελευθέρωσης(1905-1912)*, Δωδώνη, τ.6 ,1977

Γεωργίου Π. Νάκου, *Το νομικό καθεστώς των τέως δημοσίων
οθωμανικών γαιών 1821-1912*, Εκδόσεις: University Studio Press

Γιάννης Ν. Γκλαβίνας, *Οι Μουσουλμανικοί πληθυσμοί στην Ελλάδα 1912-
1923, από την ενσωμάτωση στην ανταλλαγή Διδακτορική Διατριβή,
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης*

Γιώργος Μαργαρίτης, *Ανεπιθύμητοι Συμπατριώτες» , Στοιχεία για την
καταστροφή των μειονοτήτων της Ελλάδας*, Εκδόσεις Βιβλιόραμα

Δημήτρης Λιθοξόου, *Μειονοτικά Ζητήματα και Εθνική Συνείδηση στην
Ελλάδα*, Εκδόσεις Λεβιαθάν

Δημήτρης Μιχαλόπουλος: *Τσάμηδες*, Εκδόσεις: Αρσενίδη

Δημήτρης Ντούτσης, *Τα προσφυγικά σχολεία στο λεκανοπέδιο των
Ιωαννίνων*, Μ.Ε, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Δημήτρης Σαλαμάγκας, *Τα ισνάφια και τα επαγγέλματα επί Τουρκοκρατίας*,
Εκδόσεις: Ηπειρωτική Εστία

Δημήτριος Σαλαμάγκας , *Καθώς χάραζε η λευτεριά*, Εκδόσεις: Ηπειρωτική Εστία

Δημήτριος Σαλαμάγκας , *Περίπατοι στα Γιάννινα*, Εκδόσεις: Ηπειρωτική Εστία

Ε. Τσουδερός, *Η αποζημίωση των ανταλλαξίμων*, Εκδόσεις: Αθήνα 1927

Ελένη Γκαρά- Γιώργος Τζεδόπουλος, *Χριστιανοί και Μουσουλμάνοι στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, Θεσμικό Πλαίσιο και Κοινωνικές Δυναμικές*, Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών 2015

Ελευθερία Ι. Νικολαΐδου, *Η οργάνωση του Κράτους στην απελευθερωμένη Ήπειρο (1913-1914)*, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Φιλοσοφική Σχολή

Ελευθερία Ι. Νικολαΐδου, *Ο Ηπειρωτικός Τύπος κατά την απελευθερωτική περίοδο*, (πανηγυρικός λόγος), Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων 1983

Ελευθερία Μαντά. *Οι μουσουλμάνοι Τσάμηδες της Ηπείρου (1923 – 2000)*, Εκδόσεις: Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου Αίμου

Ευαγγελή Ντάτση, *Τα ισνάφια μας τα βασιλεμένα*, Εκδόσεις: Γαβριηλίδης, Αθήνα 2005

Ευάγγελος Δημητριάδης: *Το Βιλαέτι των Ιωαννίνων κατά τον 19^ο αιώνα. Τα Γιάννινα από την πόλη παζάρι στην πόλη πρακτορείο*, Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη

Ευάγγελος Πρόντζας, *Η Ήπειρος μεταξύ οικονομικών και νοοτροπιών Συλλογικός τόμος Ήπειρος, 4.000 χρόνια ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού*, Εκδόσεις: Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς

Ι. Φωτόπουλος, *Τα Γιάννινα οι μαχαλάδες και τα τοπωνύμια τους με τις ιστορικές και λαογραφικές παραδόσεις και ανέκδοτα*, Αθήνα 1986

Ιωάννης Λαμπρίδης, *Ιστορικά Μελετήματα*, Εκδόσεις: Ε.Η.Μ 1993

Κωνσταντίνος Κουλίδας , *Τα μουσουλμανικά βακούφια της πόλεως των Ιωαννίνων*, Εκδόσεις: Ιωάννινα 2004

Κωνσταντίνος Κουλίδας, *Τα Γιάννινα που έφυγαν*, Εκδόσεις: Ιωάννινα 2010

Κωνσταντίνος Τσιτσελίκης (επιμέλεια), *Η ελληνοτουρκική ανταλλαγή πληθυσμού*, Εκδόσεις: Κριτική 2006

Κώστας Βακατσάς: *Η Γενική Διοίκηση Ηπείρου, η αγροτική ιδιοκτησία (1913-1918)*

Λένα Διβάνη: *Ελλάδα και Μειονότητες Το σύστημα Διεθνούς Προστασίας της Κοινωνίας των Εθνών*, Εκδόσεις: Νεφέλη

Μίλτος Κυργιάννης, *Το πασαλίκι των Ιωαννίνων του Αλή πασά*, Αθήνα 1984

Μιχάλης Κοκολάκης, *Το ύστερο γιαννιώτικο πασαλίκι, χώρος, διοίκηση και πληθυσμός στην Τουρκοκρατούμενη Ήπειρο (1820-1913)*, Εκδόσεις: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών

Μιχάλης Νοταράς, *Η αγροτική αποκατάσταση των προσφύγων*, Εκδόσεις: 1934

Ν. Νικολαΐδης., *Τα Γιάννινα του Μεσοπολέμου Α' - ΣΤ'*, Εκδόσεις: Ιωάννινα 1992-1995

Ν.Π Ελευθεριάδου *Τα μετά την συνθήκην των Αθηνών, περί των εν ταις χώρας εγκαταλελειμμένων κτημάτων*, Εκδόσεις: Τυπογραφείο της Β. Αυλής Α. Ραφτάνη, Αθήνα 1915

Ν.Π Ελευθεριάδου, *Οι Μουσουλμάνοι εν Ελλάδι*, Εκδόσεις: Τυπογραφείο Π.Α Πετράκου, Αθήνα 1914

Νικόλαος Αναστασόπουλος, *Από την Οθωμανική περίοδο στο Ελληνικό Κράτος: πολιτικές και κοινωνικές διαστάσεις για την περιοχή των Ιωαννίνων*, Πέμπτο Συνέδριο της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Νεοελληνικών Σπουδών , 2015

Π. Καραγιώργος, *Τα Γιάννινα του 1812*, Εντυπώσεις Άγγλου περιηγητού
Henry Holland

Π. Κονόρτας., *Από το μιλλέτ στα έθνη*, Αθήνα 1998

Φωτεινή Τσιμπιρίδου, *Μειονοτικές και Μεταναστευτικές Εμπειρίες,
Βιώνοντας την «Κουλτούρα του Κράτους*, Εκδόσεις: Κριτική

Φώτης Βράκας, *Η οθωμανική περίοδος στην Ήπειρο 15^{ος} -20^{ος} αιώνας.*
Συλλογικός Τόμος: Ήπειρος του Χτες

Χρήστος Χατζηιωσήφ, *Ο ρόλος του κράτους και της εθνικής τράπεζας,*
συλλογικός τόμος Ιστορία της Ελλάδας του 20 ου αι.

Χρήστος Χρηστοβασίλης, *Η δύναμις του ελληνισμού εν Ηπείρῳ και
τα δίκαια αυτού. Ήπειρος και Αλβανία.*

ΠΗΓΕΣ

Γενικά Αρχεία Κράτους Ιωαννίνων

Φ.17/ υποφ.3
Φ. 101/ υποφ.1
Φ.111/ υποφ.3
Φ.127/ υποφ.5
Φ.41/υποφ.2
Φ.184/υποφ. 2
Φ.156/υποφ.4
Φ.111/ υποφ.2
Φ. 105/ υποφ.4

ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

Ήπειρος

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

Προβληματισμοί «Ο αλβανικός Μεγαλοϊδεατισμός και το Ζήτημα
των Τσάμηδων/

Αγγελοπούλου Χριστοφόρου/

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

www.e-istoria.com/ Βόρεια Ήπειρος, οι Τσάμηδες και Τσαμουριά/
Χαρίτωνος Λάμπρου

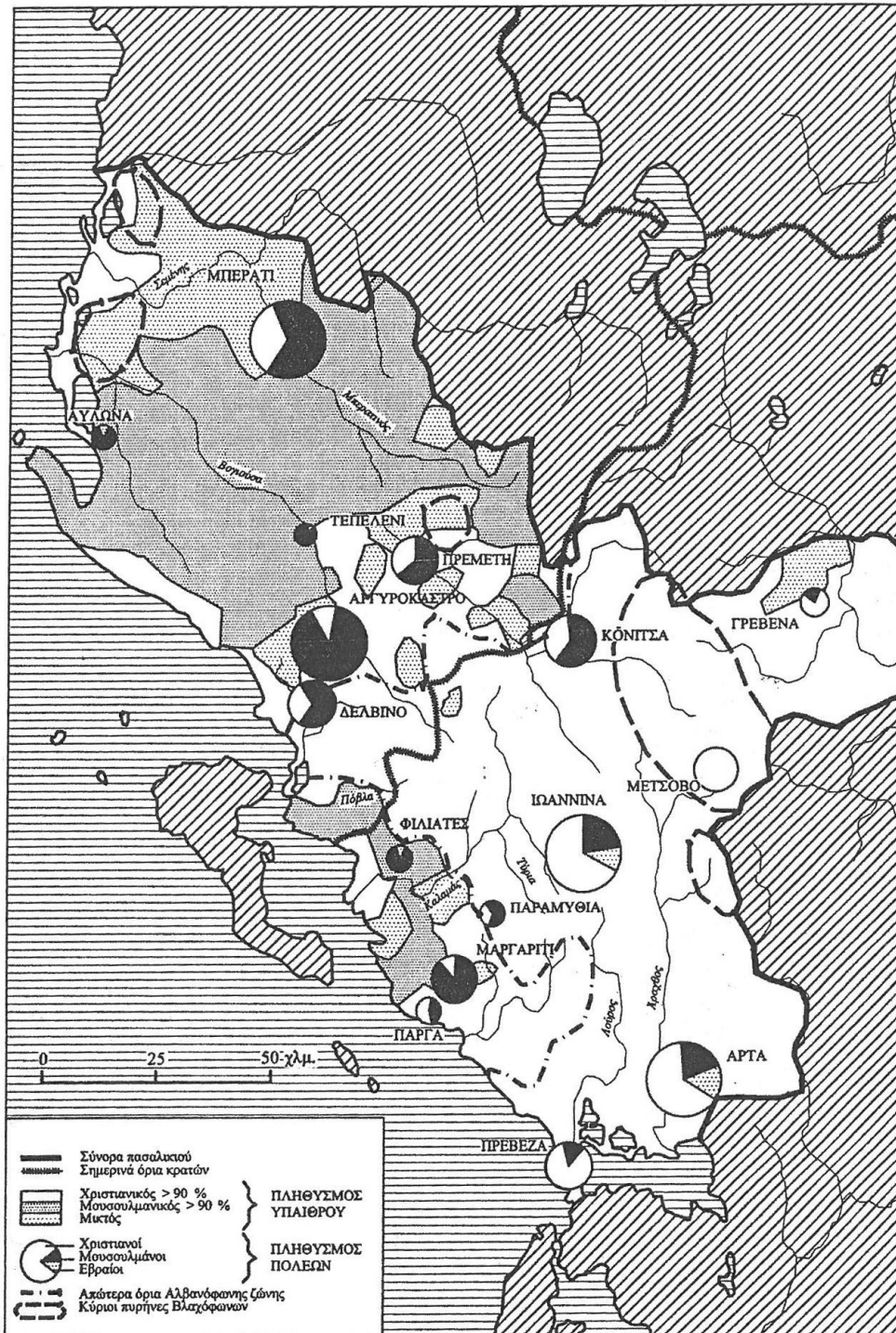
www.commonality.gr /macro/ Οι μουσουλμάνοι Τσάμηδες της Ηπείρου
μια μειονότητα στα αζήτητα της ιστορίας/ Κωστής Τσιτσελίκης

www.kolivas.de/archives/ Ηπειρωτικός Αγών

www.egiannena.wordpress.com /Τα τζαμιά των Ιωαννίνων

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΧΑΡΤΗΣ 2

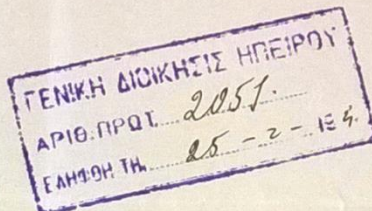

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ
ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Εν Ἀθήναις τῇ 17 Φεβρουαρίου 1921

Αριθ. { Πρωτ. 8297
Διευ.

ΕΠΙΚΥΚΛΙΟΣ

Πρὸς

Τοὺς ἑνὰ τὸ Κράτος κ.κ. Γενικοὺς Διοικητάς.

Προκειμένου νὰ προβῶρεν εἰς διαβάθρισιν τῶν ἑνὰ τὸ Κράτος μουφτήδων συμφώνως τῇ ἐρθρῇ θ τοῦ Νόμου 2345, λαμβάνομεν τὴν τιμὴν νὰ παρακαλέσθωμεν ἕνα πέμψητε ἡμῖν πίνακα ἐμφαίνοντα τοὺς κατὰ τὴν ὑμετέραν περιφέρειαν μουφτήδες, τὴν περιφέρειαν ἑνὸς ἑκάστου καὶ τὴν τάξιν εἰς ἣν κατὰ τὴν ὑμετέραν γνώμην πρέπει νὰ καταταχθῇ ἕκαστος ἐξ αὐτῶν.

Ο ΥΠΟΥΡΓΟΣ

Δ. Ζαΐμης

Πρὸς

Τὸν Κύριον Γενικὸν Διοικητὴν

Ἡπείρου.

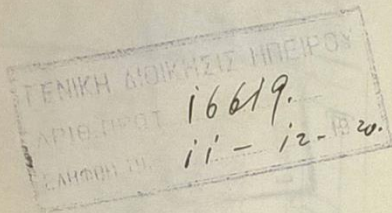
Ἰωάννινα

Δ. Ζαΐμης

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΥΠΟΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΦΙΛΙΑΤΩΝ

Αριθ. Πρωτ. 3389

16619
11-12-20

Ληξ. 16109
Εν Φιλιάταις τῇ 8 Σεπτεμβρίου 1920

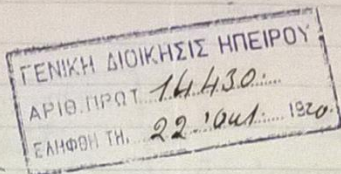
Πρὸς
τὴν Γενικὴν Διοίκησιν
Ἡπείρου
Ἰωάννινα

Ἐν συνεχείᾳ πρὸς τὴν ἐξ ἀ-
πάντησιν τῆς νῦν ἀριθ. 15449 ἑ.
ἑ. ὑμετέρης τηλεγραφικῆς διατα-
γῆς νῦν ἀριθ. 3311 τηλεγραφικῆς
ἀναγραφῆς ἡμῶν παραβάνομεν
τὴν τιμὴν καὶ ἀναγράφομεν, ὅτι
ἐν τῇ κατ' ὑμᾶς δικαιοδοσίᾳ
ὑφίστανται δύο περιγραφῆσαι
Μουσελίδου, ἡ τῶν φύλακτῶν
καὶ ἡ τῆς Ἀγιομενίτης, νῦν-
ρεστοῦν δὲ ἐν μὲν τῇ πρώτῃ,
ἥτις ἔχει ἐν μὲν τῇ ἐδρᾷ 238
οἰκογενείας, ἐν δὲ τῇ περιγραφῇ
α τῆς 915, ἥτις ἐν ἑξ. 1152 οἰ-
κογενείας, ὁ Μωχμετ Ζεμριᾶς,
ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ, ἥτις ἔχει ἐν
μὲν τῇ ἐδρᾷ 20 οἰκογενείας,
ἐν δὲ τῇ περιγραφῇ α τῆς 1180, ἥτις
ἐν ἑξ. 1200, ὁ Χαγῆς Χημῆς, ὅθεν
ἐκτιμᾷ τὴν νῦν ἀριθ. 17023 π. ἑ.
ὑμετέρᾳ διαταγῇ ἐνδεχέσθαι ἀμ-
βολᾶς.

Ἐννομιότατος
ὁ ὑποδιοικητής
[Signature]

Βασιλειών της Ελλάδος
Προδοιμίου Παιδών

Εκ Παιδών της 18 Οκτωβρίου 1920

Αριθ. 3204

Τοπία
Εκ Τριμήνου Διαμονής Παιδών

Τοπία
Τοις ἐν τῇ περιφερείᾳ Μουφτίων
ἐκ τῆς δι' ἀριθ. 14001 ἐ.δ. διατάξεως

Εκδ. 14381

Σελ. 10-9^α
11/11/22

Ἡ ἐκτίμησις τῆς ἐκ τῶν ἐναντίων ἀφ' ἑνὸς
σημαίνοντος ἐπιστολῆς διατάξεως, ὡς ἀναφέρεται
ἐν τῇ ἐκτίμησιν καὶ ἀναφέρει ὅτι ἐν τῇ περι-
φερείᾳ τῆς Προδοιμίου Παιδῶν διαμονῆς
Μουφτίων ἀναφέρεται ὡς ἀπὸ τῆς
ἐκ τῆς ἀριθμοῦ 14001 ἐ.δ. διατάξεως ἀνα-
φερόμενης ἐν 180, ἐξ ἧς 140 καὶ τοιαῦτα
οἰκιστὰς, ἐν δὲ ἐκ τῆς Μουφτίων ἀναφε-
ρομένης ἐν τῇ Κοινότητι Κοσμοπόλεως, Τριμήνου
καὶ Παλαιῆς. —

Εἰσαγγεῖλαι
ὁ Προδοιμίου Κοινότης
Παιδῶν

Προς
Τον Έξοχότατον Κύριον Γενικόν
Διοικητήν Ήσείρου.

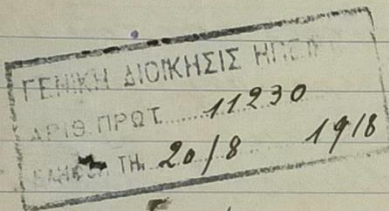
Αειδ.

Αναφορά
Σεινέλ Όσμάν,
Μουβίν Πρεβέζης,
προϊσταμένου τῆς
Πρεβέζης Μουσουλ-
μανικῆς Κοινότητος.

Ἐν Πρεβέζῃ
τῇ 14 Αὐγούστου 1918.

Λαμβάνει τὴν δέξιν ἐξ οὐ-
ρα καὶ ὕμνου, ἔξοχώτατε, τὰ
ἐπαρεσβυτικὰ καὶ προσλαλιώμενα
τὰ ἀδίως προσβαλλόμενα διὰ
ἡμέτερον τοῦ βασιουζισμοῦ ἰδιου-
του κλήματος, ἰχθυοτροφείου-
"Γρύσος", ἀνήκεντος δυνάμει
ἡλίων καὶ ἀσσομαυρῶν χρόνων
εἰς τὸν ἐνλαύδα ἱερὸν τεμέν
"Σέιμ-μορούσα".

Συνεπεία θαλάσσιων σαραζά-
σων ἐξ ἐνεργειῶν τῶν ἰσαρχικῶν
ἡμῶν ἐμμεταλλομένων τὰ ἰχθυο-
τροφεία, ἐκιδιυμένον τὰ μεσθάνω-
σα ἀδικοῦσιν ἀλλ' ἐνέχοντες με-
σθάνωτος, ὡς γίνονται συνήδως διὰ
τὰ δικαστῆς ἰχθυοτροφεία, συντελε-
σάντος εἰς τοῦτο ἐξ ἑαυτοῦ τὸτε σαρα-
ζῆν θύμω. Εφορία Πρεβέζης ἐνλοοῖο
ὑποαλλήλου, φεικνύλατα διακυ-
ρου τοῖς ἐνομιμασταῖς Γεν. Τρο-
φῇ ἐξ ἡλίας Κωνοβάχου, ἀσσοεία
ἄξιον, πῶς κατεργάσθη τὰ σμοῦ
ἐξ διαλάξῃ τὸ Σ^{ον} ὑποουρχίον ἡμῶν
Οἰκονομίας διὰ τῆς ἐξ ἀριθ. 6078

ΗΠΕΙΡΟΣ

Οὐδὲν προσεπικύει τοῖς οὐνοῦσι καὶ
ἐς οὐνοῦσι καὶ ἐν προσεζήται θάλα
δὲ πᾶσι.

Χαρόντα δὲν ἐπιστρέφοντα

ΠΟΛΙΤΙΚΗ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ, ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΔΗΣΕΩΝ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΩΝ ΑΠΑΝΤΑΧΟΥ ΗΠΕΙΡΩΤΩΝ

*Ιδιοκτήτης: Δ. ΚΟΥΤΣΙΚΟΣ

*Υπεύθυνος Διευθυντής: Π. ΧΑΤΖΗΣ

Τιμὴ ἐκώστου γυμνασίου λεπτὰ 5

ΣΤΑΣΙΣ ΕΝ ΣΟΦΙΑ, ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΦΕΡΔΙΝΑΝΔΟΥ

Η ΕΘΝΙΚΟΤΗΣ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

της Γαλλικῆς αὐτῶν ἐθνότη
τος. Ἡ δὲ Γερμανία μὴ ἀμ
φιβεβητοῦσα τὴν ἐθνότητά αὐ

λαλεῖ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ὁ-
 ξάζει τὸ ὄνομα αὐτοῦ.
 Ὡς ἐκ περισσοῦ οὐδεμί.

ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΗΜΑΤΑ

ΤΟ ΜΕΤΑΘΗΡΙΟΝ

Αὐτὸ το ὄργανον ποὺ λέγεται ἀνθρώ-
πινος ὄρατος ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀπὸ τοῦ

LEN CA THIN ALEXON!!

[illegible]

ХРОНОГРАФИМΑΤΑ

TO METAGHPLION

Αὐτὸ τὸ θηρίον ποῦ λέγεται ἀνθρώ-
πιτος καὶ αἶν, εἶναι ἓνα θηρίον τὸ ὅλον
ἓνα καὶ πᾶσι ἐκδοίμενος καὶ πᾶσι

[illegible]

Ἀνδρομαλὶ ἰσάμηναι καὶ τριμήναι ἀναλόγως.

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΠΡΩΤΗ

(ἐκδοσμένη κατ' ἐκάστην ἡμέραν τῆς Δευτέρας ἕως τῆς Κυριακῆς ἁγίας)

ΠΟΛΙΤΙΚΗ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ, ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΔΗΣΕΩΝ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΩΝ ΑΠΑΝΤΑΧΟΥ ΗΠΕΙΡΩΤΩΝ

Αἱ στήλαι εἶνε ἀνοικταὶ εἰς πάντ
πρασιθέμενον διὰ τῆς γνώμης του
να ἐξυμνηρηθῇ τὰ Ἑπερωτικά συμ
φέροντα.

Οὐδὲν προσωπικὸν κατ' οἰουμένην κα-
τ' οἰουμένην καὶ ἂν προέχῃται θείῃ
δημοκρασίᾳ.

Χειρόγραφα δὲν ἐπιστρέφονται

Ἀγγέλαι καὶ καταχωρήσεις δημοσιεύ-
ονται κατ' ἰδιαιτέρας συμφωνίας.

Ἰδιοκτήτης: Δ. ΚΟΥΤΣΙΚΟΣ

Υπεύθυνος Διεύθυνσης: Γ. ΧΑΤΖΗΣ

Διευθυντής: Γ. ΤΖΑΦΕΛΛΑΣ

μή εκάστου φύλλου λεπτά 5

Ο Κ. MURRAY ΚΑΙ Η "ΗΠΕΙΡΟΣ"

ΜΙΑ ΣΟΒΑΡΟΤΑΤΗ ΕΠΙΣΤΟΛΗ

[illegible]

Πρὸς τὴν Διεύθυνσιν τῆς «*Εκκα-*
τοῦ».

Κόριπε,
 «Αν παρακληθώ ύμῶν ὅπως
 φιλοξενήτεθαι εἰς τὴν ἐκκλησίαν
 τῆς ἑμετέρας ὡμῶν, τὰς ἐν
 τῇ πόλει μου ὅτις ἀπεκρίθη
 ἐν τῇς περιοδείαις μου ἐκ-
 ερισπύσας τὸ ἰσοδύναμον ἀν-
 τὴν ἡμῶν, κατὰ τὴν ἐπι-
 κράτειν τῆς ὁποίας ἀπεκρίθη
 ἀπάντα τὰς πόλεις καὶ τὰ μέλη
 αὐτῶν ἀνέστησαν χωρὶς ἀπὸ
 Κορινθίους μέχρι Κιμαρῶν
 καὶ ἐξελθόντες ἐστῆσαν μέγα ἡ
 περὶ αὐτὸν δεξιόμενοι, τὴν εὐ-
 χὴν τὴν ὡς φιλοξενήσαντα καὶ μα-
 γάλων τὰς διὰ τοῦ μᾶλλον να-
 λῆσαι τινος».

Ἐπειὶν τοὺς ὁμοῖοι μοι ἔνε-
ποιες μαγεύειν ἀντιθέτωσι
εἰς τὴν ἀλλήληγγον τὴν παρὰ
κοινῇ· αἰσθημάτων ἕνεκα δια-
φύσσονται πάντες τοὺς ἐν ἑξεί-
ρῳ ἁίματος· γυναικας καὶ πα-
ῖδας καὶ τὰ ὅπλα παρατηροῦν
τὰ τέκον εἰκότως Χριστιανοὺς
δοῦναι καὶ εἰς τοὺς ἄλλοι συλ-
λάττοντας.

[illegible]

Ὁ ὁσιος μακάριος αὐτόφρων συνα-
γισμάρχης μακαριῶν ΜΕΘΥΟΒΟΥΛΟΜΑ-
ΚΗΣ καὶ Χριστοφάνου, ὁσιος ὁ.
Πολυκάρου εἰς τὴν εὐφροσύνην ἔλθ.
Ἀποφασίζων εἰς τὸν ἄπο τὰ ἔνθις
ἡμέρας τὸ ἐκπαινεῖν συνα-
γὰς τὸ θεοφάνει εἰς τὴν οὐ-
ρανὴν ἔρχων τὸ μακάριον
ζῶντος τῶν εἰς τὸν ἄπο
τῶν ἡμερῶν καὶ ἀφαιρῶν.

ΡΟΣ" ἐλθῃ ἡ χώρα τῶν εἰς ἄλλου
χειρας.

Τὸ «Beaul presidents» εἶς
τὸ σύνθημά των. Ἐχὼ ἀπεί-
ρα τοὶ σωφρονιστοὶ ἀνέγει-
θὰ ἐμπικρατῶσαν μεταξὺ τῶν
Αὐστρον. ἂν δὲ τυχὸν εἰδὲν ἔ-
μπικρατῶσιν καὶ θιγῶσιν νὰ
μεταχειρισθῶν ὡς ἀνὰ τὸν
τῶν Ἑλλήνων πρὶν νὰ
ἔχωσι παροτρύνειν τὰς οἱ Ἑλ-
ληνικοὺς θὰ ἔχουν τὰς συμμα-
χίας τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ εἰς
τὸν ἄγωνα τ. ω, ἀπὸ ἐκείνη
ἐπὶ τὴν ἀπολύτην τοῦ ἑσπερίου

το εὐτυ-
ποῖ ἔρχου-
ς· μοι
ἀπειρώ-
ς ἢ Μαν-
καὶ Ἐλάβεσθαι καὶ ὅτι ὁ ἀγ-
γλικὸς λαὸς θὰ τοῦς ὑποστηρί-
ξῃ δι' ὅλης τοῦ τῆς καρδίας
μέχρις οὗτου ἡ Νίκη στήσῃ τὰς
προσπαθείας των.

Δαδρίαι Μυθερνήσεις θόναπται
 ούτος νά πρσπεινουν, άλλ' οί λαοί
 ελνε καιπιοι ούτνεσ αποφασι-
 ζουσι θά οπως ο αγγλις λα-
 ος εδιδεκαζε τό μάθημα τουτο
 εινε τήν Μυθερνήσιν του ούτω
 και οι Έκπειρωται θά τό δι-
 δάσκουν εινε τήν Εδρωσών.

Μεθ' ὑπολήψεως
Α. Μ. ΜΟΥΡΕΛΛΟΥ
Συνταγματάρχης.

ХРОНОГРАФИМЪТА

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΗΠΕΙΡΩΤΙΑΟΣ

[illegible][illegible]

Ἡ εὐαγγελικὴ ἡμερομηνία μαρτυρεῖται ἀπολύτως καὶ πρὸς τὴν ἑξῆς ἡμέραν κυριακῆς τῆς 27ης Σεπτεμβρίου ἀποδίδεται τῆς αὐτῆς τῆς 28ης ὡραίας ὡραν. Πόσον ἀγαθὴ ἡ ὑπερβολὴ γραφῆς τῆς καὶ μὴ τί θαυμαστὸν ἡ χρηστικότητα περιγραφῆς καὶ ἀποδοχῆς, τὴν αἰσίου καὶ ἰδίᾳ συμπεριεῖται! Καὶ ὥς Ἑλληνιστὶ καὶ ἰδίως οὐκ ἡμερομηνία ἀποδίδεται εὐαγγελισμένη

01 YETM

[illegible]

ἐν ταύτῃ οὐ αἱ περιεχόμενα εἰς τὴν ἐν
 στήλην τῆς κ. Ἀμαλίας Πανατοῦργου
 λέγειν καὶ τὰ ἀπὸ αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ τόσον
 περισσότερον συγκινητικὸν ἀπορρέοντι
 αἰσθημάτων, ἀποτελοῦν μοναδικὴν
 πολέμιμον ὑπερσύναν τῶν εὐγενῶν καὶ
 δίκων, αἰσθαιῖν πάλιν καὶ εὐσεβεῖς
 μένοντες εἰς τῶν γυναικῶν τὰ στήθη.

Σ. Ρ.

ΟΙ ΧΕΙΜΑΡΡΙΟΤΑΙ

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΦΙΛΕΛΛΗΝΑΣ

ΤΑ ΑΠΑΡΑΓΡΑΠΤΑ ΔΙΚΑΙΑ ΤΩΝ

ἀς ἡ Ἑλλάς ἀνίσχυρος καὶ κί-
 νηροπλοῦς ἔκλυσε θονοῦσα
 τοὺς εὐγενεῖς παλμούς τῶν κα-
 λῶν αὐτῆς φίλων, οἷντες ἀει-
 κος ἀνεθάρρυναν· αἱ ἀποδεί-
 κσαν αὐτῶν. Ἑλλά κατὰ τὴν
 ὑστάτην ὥραν, ἡ Ἑλλάς, συ-
 γκεντρώσασα τὰς ἰσίας αὐτῆς
 δυνάμεις, ἐρηφίᾳ εἰς τὸν περὶ
 τὸν δῶλον ἀγῶνα καὶ ἀποῦ αἰ-
 σῶσις διὰ τοὺς εὐγενεστέρους αἰ-
 τοὺς τῶν τέκνων τῆς, ἐξῆλθε
 μεγάλῃ, ἰσχυρᾷ περιστάσει δι-
 κηροῦσά αὐα τὴν πρὸς αὐτὴν
 ὑπάρξαν τῶν ἐπιλόκων αὐτῆς
 φίλων.

Ἄλλῃ ἤτῃ τῶν ἰσχυρῶν ἡ
δικαιοσύνη, ἐκ τῶν ποταπομένων
παραπονεμένων ἐν τοῖς ἡμέτεροις
ἐπιδόξαις, ἀνὰ παραδόξῃ σθεδρῇ
τῆς τῶν δουλειῶν ἐμμετρίᾳ ἀλλο-
περῶσθαι, διὰ τῆς λόγικῃς καὶ
τοῦ ἡρώσιμου τοῦ Ἑλληνικοῦ
ἐργατοῦ. Ἑλληνικὴ πλεθυσία
χρονεῖ, ἀγνοεῖ καὶ ἀπειροῖ
τοῦ Ἑλληνικοῦ αἵματος, τὴν
ἑλληνικὴν πνεύσιν, τὴν ἑλληνι-
κὴν συνείδησιν, πρόκειται νὰ
ἐκτραπῶσιν εἰς τὴν δουλειάν
αὐτοῦς βαρβαρὸν καὶ ἀπολο-
νιστικὸν τοῦ ὅσπου κεισθῇ νὰ
γὰ οὐργίᾳ Ἑυρωπαϊκῇ ἀδύ-
νατον.

Ἡ Χειρὶς οὐ μὴ ἀποταγῇ
εἰς τὸν κακότην ὅτι ἀπὸ τῆς
ἀρετῆς τοῦ Κυρίου αὐτοῦ.

Βασιλειαν ἐς Ἑλλάδος.

Κόρινθα 22 Φεβρουαρίου 1919

Υποδοχὸν Κορίνθους

Πρὸς

Ἀριθ. Πρωτ. 3134

Τῷ Ἐ. Γεννῇ Υποχων Κορίνθους

Υποδοχὴν αἰτῶντες ὁδομα-
ται ἀποδομησάμενοι πρὸ
ἑρωσάμενοι Κορίνθους ὑπο-
δοχῇ

ἐν ἰσθμῷ 17690 ὑπερ-
βύου διατάξ.

Ἰανν. 17816
ἐν ἰσθμῷ

A

25-12-94

17
16

αβ.

Ἐν συνεχείᾳ ἐς τὰν
λαοὺς μου ὑπερ-
βύου ἀνατολῆς μου χαρτὰν
ἐν ἰσθμῷ τὰ ἰσοστάθμη συνε-
μῆτες αἰτῶντες ὁδομα-
ται ἀποδομησάμενοι πρὸ
ἑρωσάμενοι Κορίνθους ὑπο-
δοχῇ
ἐν ἰσθμῷ 17690 ὑπερ-
βύου διατάξ.

Ἐν συνεχείᾳ ἐς τὰν
λαοὺς μου ὑπερ-
βύου ἀνατολῆς μου χαρτὰν
ἐν ἰσθμῷ τὰ ἰσοστάθμη συνε-
μῆτες αἰτῶντες ὁδομα-
ται ἀποδομησάμενοι πρὸ
ἑρωσάμενοι Κορίνθους ὑπο-
δοχῇ

Ἐν συνεχείᾳ ἐς τὰν
λαοὺς μου ὑπερ-
βύου ἀνατολῆς μου χαρτὰν
ἐν ἰσθμῷ τὰ ἰσοστάθμη συνε-
μῆτες αἰτῶντες ὁδομα-
ται ἀποδομησάμενοι πρὸ
ἑρωσάμενοι Κορίνθους ὑπο-
δοχῇ

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ
ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΤΕΥΧΟΣ Α'

ΑΡΙΘ ΦΥΛΛΟΥ 229

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΤΗ 14 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ

1913

*Περὶ κυρώσεως τῆς μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας Συμ-
βάσεως περὶ Εἰρήνης τῆς 1/14 Νοεμβρίου 1913.*

Νόμος ΔΣΗ' (ὕπ' ἀριθ. 4213)

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Ἐψηφίσαντο ὁμοφώνως μετὰ τῆς Βουλῆς. Ἀπεφασίσαντο
κατ' ἐκτελέσασθαι.

Ἄρθρον μόνον.

Ἡ μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας συνομολογηθεῖσα καὶ ἐν
Ἀθήναις ὑπογραφείσα τὴν 1/14 Νοεμβρίου 1913 Σύμβασις
περὶ Εἰρήνης, ἐξ ἄρθρων 16, μετὰ τριῶν Πρωτοκόλλων καὶ
μίας Δηλώσεως παρηρητημένων αὐτῇ, ὧν τὸ κείμενον ἔπεται ἐν
μεταφράσει, ἔχει πλήρη καὶ νόμιμον ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ὑπο-
γραφῆς αὐτῆς ἰσχύν.

Προοίμιον

Ἡ Αὐτοῦ Μεγαλειότης ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων
καὶ ἡ Αὐτοῦ Μεγαλειότης ὁ Αὐτοκράτωρ τῶν Ὀθω-
μανῶν, διαπνεόμενοι ἐξ ἴσου ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας νὰ παγιώ-
σωσι τὰς δεσμούς τῆς εἰρήνης καὶ τῆς φιλίας αἰσίως ἀπο-
καταπάντας μεταξὺ Αὐτῶν, καὶ νὰ διευκολύνωσι τὴν ἐπ' ἀνά-
ληψιν κανονικῶν μεταξὺ τῶν δύο Χωρῶν σχέσεων, ἀπεφάσισαν
νὰ συνομολογήσωσι πρὸς τοῦτο Σύμβασιν καὶ διώρισαν Πληρε-
ξουσίους Αὐτῶν ὡς ἔπεται :

Ἡ Αὐτοῦ Μεγαλειότης ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων
τὴν Αὐτοῦ Ἐξουχίτητα τὸν Κύριον Δημήτριον Πανᾶν, Ὑπουρ-
γὸν ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν.

Ἡ Αὐτοῦ Μεγαλειότης ὁ Αὐτοκράτωρ τῶν Ὀθω-
μανῶν τὴν Αὐτοῦ Ἐξουχίτητα τὸν Γκαλὴν Κεμαλὴ Μπέην,
Ὀθωμανὸν Πληρεξούσιον.

Οἵτινες ἀνακαινώσαντες ἀλλήλοις τὰ πληρεξούσια αὐτῶν ἐργάσα ἐνδεθέντα ἐν τάξει συνεβάλοντο τὰ ἐπόμενα :

Ἄρθρον 1.

Ἀπὸ τῆς ὑπογραφῆς τῆς παρούσης πράξεως αἱ μετὰξὺ Τουρκίας καὶ Ἑλλάδος διπλωματικαὶ σχέσεις θέλουσιν ἐπαναληφθῇ καὶ τὰ αἰκία Προξενεῖα θ' ἀποκαταστῶσι καὶ θὰ λειτουργήσωσιν ἐν ταῖς δύο Χώραις.

Ἡ Αὐτακρατορικὴ Ὀθωμανικὴ Κυβέρνησις θὰ δύναται νὰ ἰδρύτῃ Προξενεῖα ὅπου τῶν ἐκχωρηθεισῶν χωρῶν εὐρηγται ἤδη Πράκτορες ξένων Δυνάμεων, καθὼς καὶ πανταχοῦ ὅπου ἡ Βασιλικὴ Κυβέρνησις τῆς Ἑλλάδος δὲν ἤθελεν εὑρεῖ κώλυμά τι πρὸς παραδοχὴν αὐτῶν.

Ἄρθρον 2.

Αἱ Συνθήκαι, αἱ Συμβάσεις καὶ Πράξεις, αἱ συνωμολογημέναι ἢ διατελοῦσαι ἐν ἰσχύι μετὰξὺ τῶν δύο Χωρῶν κατὰ τὴν διακοπὴν τῶν διπλωματικῶν σχέσεων, θέλουσιν ἐπανέλθῃ ἀναραίως ἐν ἰσχύι ἀπὸ τῆς ὑπογραφῆς τῆς προκειμένης Συμβάσεως, αἱ δὲ δύο Κυβερνήσεις πρὸς ἀλλήλας, ὡς καὶ οἱ ὑπῆκοι αὐτῶν, τίθενται ἐν τῇ αὐτῇ ἐν ἣ εὐρίσκοντο πρὸ τῶν ἐχθροπραξιῶν καταστάσει.

Τὸ ἐπὶ ἀριθ. 3 συνημμένον τῇ παρούσῃ Συμβάσει Πρωτόκολλον ἐφαρμοσθήσεται ἐν ἀνάσει ταῖς χώραις τῆς Ἑλλάδος.

Ἄρθρον 3.

Τὰ δύο Ὑψηλὰ συμβαλλόμενα Μέρη χορηγοῦσι πλήρη καὶ τελεῖαν ἀμνηστίαν εἰς πάντα τὰ πρόσωπα τὰ ἐνοχοποιούμενα κατὰ τὰ πρὸ τῆς προκειμένης Συνθήκης πολιτικὰ γεγονότα.

Συνεπῶς οὐδεὶς δύναται νὰ καταδιωχθῇ, νὰ ἐνοχληθῇ ἢ νὰ διαταραχθῇ προσωπικῶς ἢ ὡς πρὸς τὴν ἰδιοκτησίαν αὐτοῦ ἢ ἐν τῇ ἐξασκήσει τῶν δικαιωμάτων αὐτοῦ λόγῳ πράξεων ἐχθρῶν αἰανδήπουσιν σχέσιν πρὸς τὸν πόλεμον, πᾶσαι δὲ αἱ ἐπὶ γε-

γονότων τοιαύτης φύσεως στηριζόμεναι κατάδικαστικάι αποφάσεις καὶ πάντα τὰ διοικητικὰ μέτρα ἔσονται αὐτοδικαίως ἄκυρα.

"Ἀρθρον 4.

Οἱ κατοικοῦντες ἐν ταῖς ὀθωμανικαῖς χώραις ταῖς περιερχομέναις εἰς τὴν κυριαρχίαν τῆς Ἑλλάδος καθίστανται ὑπήκοοι Ἑλλήνες.

Θὰ ἔχωσι τὸ δικαίωμα τῆς ἐπιλογῆς ὑπὲρ τῆς ὀθωμανικῆς ἰθαγενείας διὰ δηλώσεως, γιγνομένης πρὸς τὴν ἀρμοδίαν ἑλληνικὴν ἀρχὴν ἐν διαστήματι τριῶν ἐτῶν ἀπὸ σήμερον, δηλώσεως, ἣν θέλει ἐπακολουθῇ ἐγγραφῇ ἐν ταῖς Αὐτοκρατορικοῖς ὀθωμανικοῖς Προξενείοις. Ἡ δήλωσις αὕτη θὰ ἐπιδίδηται ἐν τῷ ἐξωτερικῷ εἰς τὰ γραφεῖα τῶν ἑλληνικῶν Προξενείων καὶ θὰ ἐγγράφηται παρὰ τῶν ὀθωμανικῶν Προξενείων. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ ἄσκησις τοῦ δικαιώματος τούτου τῆς ἐπιλογῆς προϋποτίθεται τὴν ὑποχρέωσιν τῆς μεταφορᾶς τῆς κατοικίας τῶν ἐνδιαφερομένων καὶ τὴν ἐγκατάστασιν αὐτῶν ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος.

Τὰ πρόσωπα ἅτινα, διαρκούσης τῆς προθεσμίας ταύτης, ἤθελον μεταναστεύσει ἐν τῇ Ὄθωμανικῇ Αὐτοκρατορίᾳ ἢ ἐν τῷ ἐξωτερικῷ ἢ ἤθελον ἐγκαταστῇ μονίμως ἐν αὐτοῖς θὰ παραρμείνωσιν ὀθωμανοί. Θέλουσι δὲ ἀπολαύει ἀτελείας ἐξαγωγῆς διὰ τὴν κινητὴν αὐτῶν περιουσίαν.

Ἡ ἐπιλογὴ ἔσεται προσωπική.

Κατὰ τὸ αὐτὸ χρονικὸν διάστημα τῶν τριῶν ἐτῶν οἱ Μουσουλμᾶνοι δὲν θὰ ὑποβάλλωνται εἰς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν οὐδὲ θέλουσιν ἀποστῆναι στρατιωτικὴν τινὰ φόρον.

"Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ ἀνῆλθα τέκνα ἡ προθεσμία τῆς ἐπιλογῆς ἄρξεται ὑπολογιζομένη ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἐνηλικιώσεως αὐτῶν.

"Ἀρθρον 5.

Τὰ μέχρι τῆς καταλήψεως τῶν ἐκχωρηθεῖσων χωρῶν κακτημένα δικαιώματα καθὼς καὶ αἱ δικαστικαὶ πράξεις καὶ οἱ ἐπίσημοι τίτλοι οἱ ἐκδοθέντες παρὰ τῶν ἀρμοδίων Ὄθωμανικῶν Ἀρχῶν ἔσονται σεβαστά καὶ ἀπαράβιαστα μέχρις ἐννόμου περὶ τοῦ ἐναντίου ἀποδείξεως.

Τὸ ἄρθρον τοῦτο οὐδαμῶς προδικάζει τὰς ἀποφάσεις, ἃς ἤθελε τυχὼν λάβει ἡ ἐν Παρίσις ἐδρεύουσα Οἰκονομικὴ ἐπὶ τῶν Βαλκανικῶν Ὑποθέσεων Ἐπιτροπὴ.

"Ἀρθρον 6.

Οἱ κάτοικοι τῶν ἐκχωρηθεῖσων χωρῶν, οἵτινες συμμορφούμενοι ταῖς διατάξεσι τοῦ ἁρθρου 4 τῆς παρούσης Συμβάσεως καὶ διατηροῦντες τὴν ὀθωμανικὴν ἰθαγένειαν ἤθελον μεταναστεύσει εἰς τὴν Ὄθωμανικὴν Αὐτοκρατορίαν ἢ εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ἢ οἵτινες μονίμως ἤθελον ἐγκαταστῇ ἐν αὐτοῖς θὰ

τῆς Αὐτοκρατορικῆς Δυναστείας δύνανται νὰ ἐκποιῶσιν ἢ νὰ ἐκμισθῶσιν αὐτὰ διὰ πληρεξουσίων.

Πᾶσαι αἱ διαφοραὶ ἢ ἀμφισβητήσεις, αἵτινες τυχὸν θέλουσιν ἐπέλθῃ ὡς πρὸς τὴν ἐρμηνείαν ἢ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ παρόντος ἄρθρου, κανονισθήσονται διὰ διαιτησίας ἐν Χάγῃ, δυνάμει συνομολογηθησομένου συνυποσχετικοῦ.

Ἄρθρον 8.

Οἱ αἰχμάλωτοι πολέμου καὶ πάντα τὰ ἄλλα πρόσωπα τὰ συλληφθέντα συνεπείᾳ στρατιωτικῶν μέτρων ἢ ἐνεκα δημοσίας τάξεως, ἀνταλλάγησονται ἐντὸς μηνὸς ἀπὸ τῆς ὑπογραφῆς τῆς παρούσης Συνθήκης ἢ καὶ τάχιον ἂν τοῦτο ᾖ δυνατόν.

Ἡ ἀντάλλαγή αὕτη γενήσεται τῇ φροντίδι εἰδικῶν Ἐπιτρόπων διοριζομένων ἐκατέρωθεν.

Αἱ ἀμοιβαὶ ἀπαιτήσεις τῶν δύο Ὑψηλῶν συμβαλλομένων Μερῶν, αἱ σχετικαὶ πρὸς τοὺς αἰχμαλώτους, παραπεμφθήσονται εἰς Διαιτησίαν ἐν Χάγῃ, δυνάμει συνομολογηθησομένου συνυποσχετικοῦ.

Ὅπωςδὲποτε ἡ ἀντιμισθία τῶν ἀξιωματικῶν, ἡ καταβληθεῖσα ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, θέλει ἀποδοθῇ παρὰ τοῦ εἰς ὃ ἀνήκοντι Κράτους.

Ἄρθρον 9.

Ἀπὸ τῆς ὑπογραφῆς τῆς παρούσης Συμβάσεως ἡ Αὐτοκρατορικὴ Ὀθωμανικὴ Κυβέρνησις θέλει ἀπελῦσεῖν πάντα τὰ ὑπὸ Ἑλληνικὴν σημαίαν ἀτμόπλοια καὶ πλοῖα, ἅτινα κρατηθέντα πρὸ τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου παρακρατοῦνται ὑπ' αὐτῆς.

Αἱ πρὸς ἐπανόρθωσιν τῶν ζημιῶν ἀπαιτήσεις καὶ αἱ ἀπώλειαι τῶν ἐνδιαφερομένων αἱ προκύψασαι ἐκ τοῦ εἰργμοῦ (embargo) καὶ τῆς ἐπιβληθείσης κατασχέσεως ἐπὶ τῶν Ἑλληνικῶν πλοίων καὶ φορτίων, θέλουσιν ὑποβληθῇ, συμφώνως πρὸς κοινὴν συμφωνίαν καταρτισθησόμενον συνυποσχετικόν, εἰς Διαιτητικὸν Δικαστήριον, ἀποτελούμενον ἐκ τεσσάρων διαιτητῶν, διοριζομένων παρ' ἐκατέρου τῶν Μερῶν καὶ τριῶν ἄλλων διαιτητῶν ἐκλεγησομένων μετὰ τῶν ὑπεκόων ναυτικῶν Ἑθνῶν ὑπὸ τῶν δύο Μερῶν, ἢ ἐν περιπτώσει διαφωνίας ὑπὸ τοῦ Ὁμοσπονδιακοῦ Ἑλβετικοῦ Συμβουλίου.

Ἄρθρον 10.

Αἱ δύο Κυβερνήσεις ὑποχρεοῦνται ἐπίσης ν' ἀποταθῶσι δυνάμει συνομολογηθησομένου συνυποσχετικοῦ εἰς Διαιτητικὸν ἐν Χάγῃ Δικαστήριον πρὸς ἐπίλυσιν τῆς διαφορᾶς τῆς ἀναφύσεως ἐπὶ τῆς ἐρμηνείας τῶν ὅρων τοῦ ἀπὸ 26 Ὀκτωβρίου 1912 Πρωτοκόλλου παραδόσεως τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τοῦ Παρηρητημένου Πρωτοκόλλου τοῦ ὑπογραφέντος τὴν ἐπιούσαν, Πρωτοκόλλων σχετικῶν πρὸς τὰ ὄπλα τῶν Ὀθωμανῶν στρατιωτῶν τῆς φρουρᾶς τῆς πόλεως, ὧν τὴν ἀπόδοσιν ἀξιοῖ ἡ Αὐτοκρατορικὴ Ὀθωμανικὴ Κυβέρνησις.

Ἄρθρον 11.

Ἡ ζωὴ, ἡ περιουσία, ἡ τιμὴ, ἡ θρησκεία καὶ τὰ ἔθιμα τῶν κατοίκων τῶν ἐκχωρουμένων τῇ Ἑλλάδι χωρῶν, οἵτινες ἤθελον μείνει ὑπὸ τὴν Ἑλληνικὴν Διοίκησιν, ἔσονται ἐπακριδῶς σεβαστά.

Θέλουσιν ἀπολαύει τελείως τῶν αὐτῶν ἀστικῶν καὶ πολιτικῶν δικαιωμάτων, οἷα οἱ ἐκ καταγωγῆς Ἕλληνες ὑπήκοοι. Ἡ ἐλευθερία, ἡ ἐξωτερικὴ λατρεία τῆς θρησκείας ἐξασφαλισθήσονται τοῖς Μουσουλμάνοις.

Τὸ ὄνομα τῆς Αὐτοῦ Αὐτοκρατορικῆς Μεγαλειότητος τοῦ Σουλτάνου, ὡς Χαλίφου, ἐξακολουθήσει μνημονευόμενον ἐν ταῖς δημοσίαις προσευχαῖς τῶν Μουσουλμάνων.

Οὐδαμῶς δύνανται νὰ θιγῶσιν ἡ αὐτονομία καὶ ἡ ἱεραρχικὴ ὀργάνωσις τῶν Μουσουλμανικῶν Κοινοτήτων, τῶν ὑφισταμένων ἢ τυχὸν σχηματισθησομένων, ὡς καὶ ἡ διοίκησις τῆς ἀνηκούσης αὐταῖς κινητῆς καὶ ἀκινήτου περιουσίας.

Ἐπίσης οὐδὲν κώλυμα δύναται νὰ παρεμβληθῇ εἰς τὰς τῶν ἰδιωτῶν καὶ Μουσουλμανικῶν Κοινοτήτων σχέσεις πρὸς τοὺς πνευματικοὺς αὐτῶν ἀρχηγούς, οἵτινες θέλουσι τελεῖ ὑπὸ τὴν ἐξάρτησιν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Σείχ-ούλ-Ἰσλαμάτου, περιβάλλοντος τὸν Ἀρχιμωστὴν διὰ τῆς πρὸς ἐνάσκησιν τῶν κατηκόντων αὐτοῦ πνευματικῆς ἐγκρίσεως.

Οἱ Μουφτήδες, ἕκαστος ἐν τῇ περιφερείᾳ αὐτοῦ, θέλουσιν ἐκλέγεσθαι ὑπὸ ἐκλογέων Μουσουλμάνων.

Ὁ Ἀρχιμουφτής διορίζεται ὑπὸ τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων ἐκ τριῶν ὑποψηφίων, ἐκλεγμένων καὶ ὑποδεικνυμένων ὑπὸ ἐκλογικῆς συνελεύσεως, συγκροτουμένης ἐκ πάντων τῶν ἐν Ἑλλάδι Μουφτήδων.

Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις θέλει ἀνακοινοῖ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Ἀρχιμουφτῆ διὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Β. Πρεσβείας τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸ Σείχ-ούλ-Ἰσλαμάτον, ὅπερ θέλει ἀπεστέλλει αὐτῷ «Μανσούριον» καὶ «Μουρασελέν» ἐπιτρέποντα αὐτῷ νὰ ἀσκή τὰ καθήκοντα αὐτοῦ καὶ νὰ χορηγῇ πρὸς τοὺς ἄλλους ἐν Ἑλλάδι Μουφτήδες τὸ δικαίωμα τῆς δικαιοδοσίας καὶ τῆς ἐκδόσεως φετβάδων.

Οἱ Μουφτήδες, ἐκτὸς τῆς ἀρμοδιότητος αὐτῶν ἐπὶ τῶν καθαρῶς θρησκευτικῶν ὑποθέσεων καὶ τῆς ἐποπτείας αὐτῶν ἐπὶ τῆς διοικήσεως τῶν Βακουφικῶν κτημάτων, ἀσχοῦσι τὴν ἑαυτῶν δικαιοδοσίαν μεταξὺ Μουσουλμάνων ἐπὶ γάμων, διαζυγίων, διατροφῶν (νεφακά), ἐπιτροπειῶν, κηδεμονιῶν, χειραφεσίας ἀνηλίκων, ἰσλαμικῶν διαθηκῶν καὶ διαδοχῆς εἰς θέσιν Μουτεβελλή (τεβλιέτ).

Αἱ παρὰ τῶν Μουφτήδων ἐκδιδόμεναι ἀποφάσεις ἐκτελοῦνται ὑπὸ τῶν ἀρμοδίων Ἑλληνικῶν Ἀρχῶν.

Ὡς πρὸς τὰς κληρονομίας οἱ ἐνδιαφερόμενοι Μουσουλμάνοι θύνανται, μετὰ προηγουμένην συμφωνίαν, νὰ προσφύγῃσι τῷ Μουφτῇ ὡς διαιτητῇ. Κατὰ τῆς οὕτως ἐκδοθείσης διαιτητικῆς ἀποφάσεως, ἔσονται δεκτὰ πάντα τὰ ἐνώπιον τῶν Δικαστηρίων τῆς Χώρας ἐνδίκᾳ μέσα, ἐκτὸς ἂν ὑπάρχῃ διάταξις περὶ τοῦ ἐναντίου ρητῶς διάτετυπωμένη.

Ἄρθρον 12.

Τὰ ἐν ταῖς ἐκχωρουμέναις χώραις Βακούφια, Ἰδζαρέϊ-Βαμιδδέ, Ἰδζαρετέιν, Μουκαταᾶ, καὶ τε ὧς Μαζμπουτᾶ, Μουλχακᾶ ἢ Μουστεσναᾶ, ἔσονται σεβαστά, οἷα διετέλουν κατὰ τὴν ιτρατιωτικὴν κατάληψιν δυνάμει τῶν ὀθωμανικῶν νόμων.

Θέλουσι διοικεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἐν ταῖς ἐκχωρηθείσαις χώραις Μουσουλμανικῶν Κοινοτήτων, αἵτινες θέλουσι σεβασθῇ τὰ δικαιώματα τῶν Μουτεβελήδων καὶ Γαλλεδάρηδων.

Πάντων τῶν ἀκινήτων Βακουφικῶν κτημάτων, ἀστικῶν καὶ ἡγεροτικῶν, Μαζμπουτᾶ ἢ Μουλχακᾶ, τῶν κειμένων ἐν ταῖς ἐκχωρηθείσαις τῇ Ἑλλάδι χώραις, καὶ ὧν αἱ πρόσοδοι ἀνήκουσιν εἰς εὐαγῇ καὶ φιλανθρωπικὰ καθιδρύματα εὐρισκόμενα ἐν Τουρκίᾳ, τὴν διαχείρισιν θέλουσιν ἔχει ὡσαύτως αἱ ρηθείαι Μουσουλμανικαὶ Κοινότητες μέχρις οὗ ταῦτα ἐκποιηθῶσιν ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου τοῦ Ἐθνικοῦ.

Ἐννοεῖται ὅτι τὸ ρηθὲν Ὑπουργεῖον θέλει σεβασθῇ τὰ ἐπὶ τῶν εἰρημένων βακουφίων δικαιώματα τῶν Γαλλεδάρηδων.

Τὸ βακουφικὸν καθεστὸς δὲν θύναται νὰ τροποποιηθῇ εἰμὴ

κῆς Ὑθωμανικῆς Κυβερνήσεως ἐναντι τῶν Ἑταιρειῶν τῶν Σιδηροδρόμων Θεσσαλονίκης—Μοναστηρίου τῶν Ἀνατολικῶν Σιδηροδρόμων καὶ τοῦ Ἑνωτικοῦ Σιδηροδρόμου Θεσσαλονίκης —Λεωκράτης, πάντα τὰ ζητήματα, τὰ ἔχοντα σχέσιν πρὸς τὰ ἐν ταῖς ἐκχωρηθείσαις τῇ Ἑλλάδι χώραις τμήματα τῶν Σιδηροδρόμων τούτων, θέλουσι παραπεμφθῇ εἰς τὴν ἐν Παρισίοις ἐδρεύουσαν Οἰκονομικὴν ἐπὶ τῶν Βαλκανικῶν Ὑποθέσεων Ἐπιτροπὴν.

οὐκ Μουσουλμανικαὶ Κοινοὶτητες μεχρὶς οὐ ταῦτα εκπαιθεύσιν ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου τοῦ Ἐδικαρίου.

Ἐννοεῖται ὅτι τὸ ρηθὲν Ὑπουργεῖον θέλει σεβασθῇ τὰ ἐπὶ τῶν εἰρημένων βακουφίων δικαιώματα τῶν Γαλλεδάρηδων.

Τὸ βακουφικὸν καθεστῶς δὲν δύναται νὰ τροποποιηθῇ εἰμὴ μετὰ προηγουμένην δικαίαν ἀποζημίωσιν.

Τῆς βακουφικῆς δεκάτης καταργουμένης, εἰάν, συνεπεία τῆς καταργήσεως ταύτης, Τεκκέδες τινές, Τεμένη, Μεδρεσέδες, Σχολεῖα, Νοσοκομεῖα καὶ ἄλλα θρησκευτικὰ καὶ φιλανθρωπικὰ καθεδρύματα τῶν ἐκχωρηθεισῶν τῇ Ἑλλάδι χωρῶν δὲν ἔχουσιν ἐν τῷ μέλλοντι ἐπαρκούσας πρὸς συντήρησιν αὐτῶν προσόδους, ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις θέλει τοῖς χορηγῇ τὰς ἀναγκαίας πρὸς ταύτην ἐπιχορηγήσεις.

Πᾶσα ἀμφισβήτησις ὡς πρὸς τὴν ἐρμηνείαν ἢ ἐφαρμογὴν τῶν διατάξεων τοῦ παρόντος ἄρθρου ἐπιλυθήσεται διαιτητικῶς ἐν Χάγῃ.

Ἄρθρον 13.

Τὰ Ὑψηλὰ συμβαλλόμενα Μέρη ὑποχρεοῦνται νὰ παράσχουσιν ταῖς ἐπαρχιακαῖς αὐτῶν Ἀρχαῖς διαταγὰς πρὸς ἐπιβολὴν σεβασμῶν τῶν νεκροταφείων καὶ ἰδίᾳ τῶν τάφων τῶν στρατιωτῶν τῶν πεσόντων ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς τιμῆς.

Αἱ Ἀρχαὶ δὲν θέλουσι παρεμποδίζειν τὴν παρὰ τῶν συγγενῶν καὶ φίλων ἀνακομιδὴν τῶν ὁσίων τῶν ἐν τῇ ξένη γῇ ταφέντων θυμάτων.

Ἄρθρον 14.

Τῆς Ἑλληνικῆς Βασιλικῆς Κυβερνήσεως ὑποκαθισταμένης εἰς τὰ δικαιώματα, βάρη καὶ ὑποχρεώσεις τῆς Αὐτοκρατορι-

κῆς Ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως ἔναντι τῶν Ἑταιρειῶν τῶν Σιδηροδρόμων Θεσσαλονίκης—Μοναστηρίου τῶν Ἀνατολικῶν Σιδηροδρόμων καὶ τοῦ Ἑνωτικοῦ Σιδηροδρόμου Θεσσαλονίκης —Λεωκράτης, πάντα τὰ ζητήματα, τὰ ἔχοντα σχέσιν πρὸς τὰ ἐν ταῖς ἐκχωρηθείσαις τῇ Ἑλλάδι χώραις τμήματα τῶν Σιδηροδρόμων τούτων, θέλουσι παραπεμφθῇ εἰς τὴν ἐν Παρισίοις ἐδρεύουσαν Οἰκονομικὴν ἐπὶ τῶν Βαλκανικῶν Ὑποθέσεων Ἐπιτροπὴν.

Ἄρθρον 15.

Τὰ δύο Ὑψηλὰ συμβαλλόμενα Μέρη ὑποχρεοῦνται νὰ τηρήσωσι τὰς ἀφορώσας εἰς Αὐτὰ διατάξεις τῆς ἐν Λονδίῳ Συνθήκης τῆς 30 Μαΐου 1913, συμπεριλαμβανομένων τῶν διατάξεων τοῦ ἄρθρου 5 τῆς ρηθείσης Συνθήκης.

Ἄρθρον 16.

Ἡ παρούσα Συνθήκη τεθίσσεται ἐν ἰσχύϊ ὅμως τῇ ὑπογραφῇ αὐτῆς.

Αἱ ἐπικυρώσεις αὐτῆς ἀνταλλαγήσονται ἐντὸς δεκαπενθήμερου ἀπὸ τῆς σήμερον. (*).

Εἰς πίστωσιν οἱ οἰκεῖοι Πληρεξούσιοι ὑπέγραψαν τὰύτην καὶ ἐπέθεσαν τὰς ἐκυτῶν σφραγίδας.

Ἐγένετο εἰς διπλοῦν ἐν Ἀθήναις τὴν 1/14 Νοεμβρίου 1913.

(Τ. Σ.) ΔΗΜ. ΠΑΝΑΣ (Τ. Σ.) ΓΚΑΛΗΠ ΚΕΜΑΛΗ

ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟΝ

Ἀριθ. 1

Τοῖς ἐκ τῶν ἐκχωρουμένων χωρῶν κατὰγομένοις, τοῖς κατοικοῦσιν ἐκτὸς τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους, δίδεται προθεσμία 6 μηνῶν πρὸς ἐπιλογὴν ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς ἰθαγενείας.

Ἡ περὶ ταύτης δηλώσις καὶ αἱ συνέπειαι αὐτῆς ἔσονται αἱ αὐταὶ οἷαι ἀναγράφονται ἐν ἄρθρῳ 1.

ΔΗΜ. ΠΑΝΑΣ

ΓΚΑΛΗΠ ΚΕΜΑΛΗ

ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟΝ ΕΙΔΙΚΟΝ

Ἀριθ. 2

Τῆς Αὐτοκρατορικῆς Ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως ἰσχυρίζομένης ὅτι τὰ ἰδιωτικὴν περιουσίαν τοῦ Κράτους ἀποτελοῦντα κτήματα, τὰ καίμενα ἐν ταῖς ἐκχωρηθείσαις χώραις, δεόν νὰ παραμείνωσιν εἰς Αὐτὸ καὶ τῆς Βασιλικῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως μὴ δεχομένης καὶ ἀντισχυρίζομένης ὅτι τὰ κτήματα ταῦτα δεόν νὰ ἀνήκωσιν εἰς Αὐτήν, τὰ δύο συμβαλλόμενα Μέρη συνεφώνησαν νὰ ὑποβάλωσι τὸ ζήτημα τοῦτο εἰς Δικαστικὸν ἐν Χάγῃ Δικαστήριον, δυνάμει συνόμολογητομένου συνοποσχετικοῦ.

Ὁ ἀριθμὸς καὶ ἡ ἑκτασις τῶν ἐν λόγῳ κτημάτων εὑρεταὶ ἐν τῷ συνημμένῳ τῷ παρόντι Πρωτοκόλλῳ κατὰ τὴν.

ΔΗΜ. ΠΑΝΑΣ

ΓΚΑΛΗΠ ΚΕΜΑΛΗ

ΑΚΙΝΗΤΟΣ ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Ι. Βιλαέτιον Θεσσαλονίκης

Α') Κτήματα διαδοχικῶς περιελθόντα τῷ Κράτει.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν κτημάτων τούτων δὲν ἔχει ἔτι καθορισθῆ, ἀλλ' εἶνε μικρὰς σημασίας, ἀξίας δὲ περίπου Λ. Τ. 2.000

* Αἱ ἐπικυρώσεις ἀντηλλάγησαν ἐν Ἀθήναις τῇ 14/27 Νοεμβρίου 1913.

B') Κτήματα περιελθόντα τῷ Κράτει ἐκ τῆς περιορίας τοῦ Στέμματος (Liste Civile).

1	Κτῆμα (τσιφλίκιον) 46210 στρέμματα (γτονούμ).	Α. Τ.	450
93	γῆπεδα, ἐν αἷς περιλαμβάνονται τὰ 288290 μέτρα τὰ κείμενα ἐν Θεσσαλονίκη καὶ ἐφ' ὧν ἔχουσι οἰκοδομηθῆ κτίρια, 118.024 στρέμματα (γτονούμ)	» »	312.139
	Γῆπεδον κείμενον ἐπὶ τοῦ λιμένος Θεσσαλονίκης 6.410 μέτρα	» »	30.000

II. Βιλαέτιον Ἰωαννίνων

A') Κτήματα διαδοχικῶς περιελθόντα τῷ Κράτει.

916	γῆπεδα 109.732 στρέμματα	Α. Τ.	15.175
319	ἀκίνητα (οἰκοδομαὶ) 48 στρέμματα	» »	12.105

B') Κτήματα περιελθόντα τῷ Κράτει ἐκ τῆς περιορίας τοῦ Στέμματος.

119	γῆπεδα 2.672 στρέμματα	» »	235
193	κτῆματα (τσιφλίκια) 550.380 στρέμματα	» »	200.000
48	κτίρια μὴ διατετιμημένα.		

III. Ἐν τῷ Βιλαετίῳ Θεσσαλονίκης

11	Ἰχθυοτροφεῖα	Α. Τ.	12,506
----	------------------------	-------	--------

ΠΑΡΑΧΩΡΗΣΕΙΣ ΜΕΤΑΛΛΕΙΩΝ
ΚΑΙ ΕΡΓΟΛΗΨΙΩΝ

Περιελθούσαι τῷ Κράτει ἐκ τῆς περιουσίας τοῦ Στέμματος.

I. Βιλαέτιον Θεσσαλονίκης

Μεταλλεῖα ἐν χωρίῳ Λάνια, ναχιέ Βαρδάρ.

Μεταλλεῖα ἐν κτήμασι Βαγνὰκ καὶ Στάνοβα ἐν τῷ αὐτῷ
ναχιέ.

Μεταλλεῖα χρυσοῦ, ἐν καζῆ Ἀβρέτ—Χισσάρ.

Ἀποθήκαι πετρελαίου, ἐν Θεσσαλονίκῃ.

Ἀποξηραντικὸς ἐλὼν «Λ ἄ θ ο β α».

Γήπεδα κτηθισόμενα ἐπὶ τῆς θαλάσσης, ἀνατολική πλευρὰ
Θεσσαλονίκης.

Κατασκευὴ προκυμᾶας καὶ λιμένος ἐν τῷ κόλπῳ Θεσσα-
λονίκης.

Ἀτμοπλοῖα ἐν ταῖς κόλποις Καστάνδρας καὶ Θεσσαλονίκης.

II. Βιλαέτιον Ἰωαννίνων

Ὀρυχεῖον ἀσφάλτου Λεγιτσῶν.

Πηγαὶ πετρελαίου, κτήμα Λεγιτσῶν.

Ἐκμισθωθέντα ἐπὶ τεσ-
σαρακονταετίαν τῷ κ.

Φρειδερίκῳ Σπόδελλ.

Μόνον τὸ ὀρυχεῖον ψευ-
δαργύρου διατελεῖ ὑπὸ
ἐκμετάλλευσιν.

ΔΗΜ. ΠΑΝΑΣ

ΓΚΑΛΗΠ ΚΕΜΑΛΗ

ΠΑΡΑΧΩΡΗΣΕΙΣ ΜΕΤΑΛΛΕΙΩΝ ΚΑΙ ΕΡΓΟΛΗΨΙΩΝ

Περιελθοῦσαι τῷ Κράτει ἐκ τῆς περιουσίας τοῦ Στέμματος.

I. Βιλαέτιον Θεσσαλονίκης

Μεταλλεῖα ἐν χωρίῳ Λάνια, ναχιέ Βαρδάρ.

Μεταλλεῖα ἐν κτήμασι Βαγνὰκ καὶ Στάνοβα ἐν τῷ αὐτῷ
ναχιέ.

Μεταλλεῖα χρυσοῦ, ἐν καζῆ Ἀβρέτ—Χισσάρ.

Ἀποθήκαι πετρελαίου, ἐν Θεσσαλονίκῃ.

Ἀποξηραντικὸν ἑλῶν «Λ ἄ θ ο β α».

Γήπεδα κτηθισόμενα ἐπὶ τῆς θαλάσσης, ἀνατολική πλευρὰ
Θεσσαλονίκης.

Κατασκευὴ προκυμᾶας καὶ λιμένος ἐν τῷ κόλπῳ Θεσσα-
λονίκης.

Ἀτμοπλοῖα ἐν ταῖς κόλποις Καστάνδρας καὶ Θεσσαλονίκης.

II. Βιλαέτιον Ἰωαννίνων

Ὀρυχεῖον ἀσφάλτου Λεγιτσῶν.

Πηγαὶ πετρελαίου, κτήμα Λεγιτσῶν.

Ἐκμισθωθέντα ἐπὶ τεσ-
σαρακονταετίαν τῷ κ.

Φρειδερίκῳ Σπόδελλ.

Μόνον τὸ ὀρυχεῖον ψευ-
δαργύρου διατελεῖ ὑπὸ
ἐκμετάλλευσιν.

ΔΗΜ. ΠΑΝΑΣ

ΓΚΑΛΗΠ ΚΕΜΑΛΗ

11. Οὐδὲν βακουφικὸν κτῆμα δύναται ν' ἀπαλλοτριωθῇ εἰμὴ διὰ λόγους θεόντως βεβαιουμένης δημοσίας ὠφελείας καὶ μετὰ προηγουμένην δικαίαν ἀποζημίωσιν.

12. Τὰ δημόσια Μουσουλμανικὰ νεκροταφεῖα ἀναγνωρισθῇ-
σονται ὡς βακουφικὰ κτήματα.

13. Αἱ Μουσουλμανικαὶ Κοινότητες ἀναγνωρίζονται νομικὰ πρόσωπα.

14. Τὰ ὑπὸ τῶν Μουφτήδων ἐκδεδομένα χοτζέτια καὶ ἀποφάσεις θέλουσιν ἐξετάζεσθαι ὑπὸ τοῦ Ἀρχιμουφτῆ, ὅστις θέλει πᾶς ἐπικυροῖ ἂν εὕρισκῃ ταύτας συμφώνους πρὸς τὰς διατάξεις τοῦ Ἱεροῦ Νόμου (Σερῆ). Ὅσάκις τὰ χοτζέτια καὶ αἱ ἀποφάσεις αὗται ἀναφέρονται εἰς θρησκευτικὰ ζητήματα, ἅλλα τῶν Ἰσλαμικῶν διαθηκῶν καὶ τῶν ἀφορώντων εἰς ἀποκλειστικῶς ὕλικά συμφέροντα, ὁ Ἀρχιμουφτῆς καὶ οἱ διάδοχοι δύνανται ν' ἀπευθύνωνται πρὸς τὸ Σείχ-ούλ-Ἰσλαμᾶτον.

15. Τὰ ἰδιωτικὰ μουσουλμανικὰ σχολεῖα, μεταξὺ ἄλλων ἢ Σχολὴ τῶν Καλῶν Τεχνῶν καὶ Ἐπαγγελμάτων τοῦ Μιδχὰτ Παστᾶ ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἀναγνωρισθήσονται καὶ τὰ ἅπερ διαθέτουσι προσοδοφόρα κτήματα ἀπὸ τῆς ἐαυτῶν συστάσεως πρὸς συντήρησίν των θέλουσιν ἢ σεβαστά.

16. Τὰ αὐτὰ θέλουσιν ἰσχύσει διὰ πάσας τὰς μουσουλμανικὰς σχολὰς τὰς ὑπαρχούσας ἢ συσταθῆσομένας ὑπὸ ἰδιωτῶν

ἡ τοπικῶν ἐπιτροπῶν ἀποτελουμένων ἐκ προκρίτων Μουσουλμάνων.

Ὁ Ἀρχιμουφτῆς, οἱ Μουφτῆδες, καὶ οἱ Ἐπαθεωρηταὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους δύνανται νὰ ἐπιθεωρῶσι τὰ σχολεῖα. Ἡ διδασκαλία γενήσεται ἐν τῇ Τουρκικῇ γλώσσῃ, συμφώνως πρὸς τὸ ἐπίσημον πρόγραμμα, ἡ δὲ διδασκαλία τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσῃς ἔσεται ὑποχρεωτικὴ.

ΔΗΜ. ΠΑΝΑΣ

ΓΚΑΛΗΠ ΚΕΜΑΛΗ

Δ Η Λ Ω Σ Ι Σ
ΤΟΥ ΟΘΩΜΑΝΟΥ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΥ

Ὁ ὑπογεγραμμένος Ὀθωμανὸς Ἀντιπρόσωπος, ἐπιτετραμένος τὴν διαπραγματεύσιν καὶ ὑπογραφὴν τῆς Ἑλληνο—Τουρκικῆς Συμβάσεως, συνομολογηθείσης σήμερον, ἔχει τὴν τιμὴν νὰ δηλώσῃ ὅτι οὐδὲν τῶν ὑπὸ Ἑλληνικὴν σημαίαν πλοίων, τῶν κρατηθέντων πρὸ τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου, ἔχει δημευθῇ.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 1/14 Νοεμβρίου 1913.

ΓΚΑΛΗΠ ΚΕΜΑΛΗ

Ὁ παρὼν νόμος ψηφισθεὶς ὑπὸ τῆς Βουλῆς καὶ παρ' ἡμῶν σήμερον κερωθείς, δημοσιευθήτω διὰ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως καὶ ἐκτελεσθήτω ὡς νόμος τοῦ Κράτους.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 14 Νοεμβρίου 1913.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Β.

Τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον

Ἐλευθέριος Κ. Βενιζέλος

Δημ. Πανᾶς

Κων. Δ. Ρακτιβάν

Ἐμμ. Ρέπουλης

Ἰ. Δ. Τσιριμῶκος

Ἀλ. Ν. Διομήδης

Ἄνδρ. Μιχαλακόπουλος

Κ. Β. Δεμερτζῆς

Ἐθεωρήθη καὶ ἐτέθη ἡ μεγάλη τοῦ Κράτους σφραγίς.

Ἐν Ἰωαννίνοις τῇ 15^ῃ Νοεμβρίου 1919

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Β. ΝΟΜΑΡΧΙΑ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Πρωτ. 13609

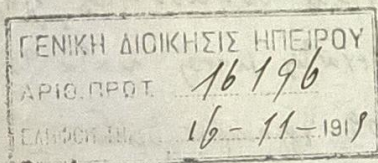

Πρὸς

τὴν Γενικὴν Διοίκησιν Ἠπείρου

Περὶ

τῶν ὀνηκῶν Ὀθωμανῶν.

A
16-11-1919

Λαμβάνω τὴν τιμὴν ν' ἀναφέρω ὑμῖν, ὅτι διὰ τοῦ ἀπὸ 27 Ἀπριλίου ἐ.ε. πρακτικοῦ τῆς ἐπὶ τοῦ καθορισμοῦ τῆς Ἰθαγενείας τῶν ἐν ταῖς Νέαις Χώραις Μουσουλμάνων ἐπιτροπῆς ἐδόθη τρίμηνος προθεσμία εἰς τοὺς ὀνηκῶς Ὀθωμανοὺς πρὸς ἐγκατάλειψιν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους κατὰ κυβερνητικὴν ἀνοχὴν καὶ συμφώνως πρὸς τὴν ἀριθ. 7179 ἐ.ε. ἐγκύκλιον ὑμῶν διαταγὴν.

Διὰ τοῦ ἀπὸ 25 Ἰουλίου ἐ.ε. πρακτικοῦ τῆς ἰοίας ἐπιτροπῆς παρετάθη ἡ προθεσμία αὐτῶν ἐπὶ τετράμηνον εἰσέτι.

Ἡ προθεσμία αὕτη λήγει τὴν 25 τρέχοντος μηνός.

Ἐπὶ τούτῳ παρακαλοῦμεν ὑμᾶς, ὥς εὐαρεστούμεθα, γνωρίσητε ἡμῖν ἂν θά λάβῃ πλήρη ἐφαρμογὴν τὸ ἀρθρον 4 τῆς μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας συνθήκης, ἥθελει δοθῇ νέα παρ' ὑμῶν πρὸς τοῦτο.

Εὐκλειθέστατος

!0

Νομαρχῶν Διευθυντῆς.

Ν. Χαράλαμπος

ΤΗΛΕΓΡΑΦΗΜΑ
 Αρ. Αφίε. 3452
 Αφίε. 4600
 ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
 ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
 ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
 7723
 ΑΘΗΝΩΝ 4687 93 17/6 17304
 Α 5-6-90
 1678
 ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΗΠΕΙΡΟΥ
 ΑΡΙΘ. ΠΡΩΤ. 7787
 ΕΛΗΦΘΗ ΤΗ. 5-6-1920
 ΥΜΕΤΕΡΟΝ : 7512 ΤΑΧΩΣΑ ΠΡΟΘΕΣΜΙΑ ΜΟΥΣΟΥΛΜΑΝΩΝ ΠΡΟΣ ΕΓΚΑΤΑΛΙΨΙΝ
 ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΔΑΦΟΥΣ ΛΗΓΕΙ : 30 ΙΟΥΝΙΟΥ ΕΙΣ ΗΝ ΟΥΔΕΜΙΑ ΑΠΟΛΥΤΩΣ ΝΕΑ ΠΑΡΑΤΑΣΙ
 ΜΕ ΔΥΝΑΤΟΝ ΟΠΩΣ ΔΟΘΗ ΔΕΟΝ ΘΕΩΝ ΕΙΔΟΠΟΙΗΣΕΤΕ ΑΥΤΟΥΣ ΟΤΙ ΟΦΙΛΟΥΣΙΝ ΕΝΤΟΣ
 ΤΗΣ ΠΡΟΘΕΣΜΙΑΣ ΕΓΚΑΤΑΛΙΨΩΣΙΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΕΔΑΦΟΝ ΕΚΤΟΣ ΕΑΝ ΖΗΤΗΣΩΣΙΝ
 ΕΠΑΝΑΚΤΗΣΙΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΟΑΓΕΝΙΑΣ ΗΤΙΣ ΓΕΜΗΣΕΤΑΙ ΔΕΚΤΗ ΣΥΜΦΩΝΩΣ ΟΡΟΥΣ
 ΠΑΡΑΛΑΒΑΝΟΜΕΝΟΥΣ ΕΙΣ ΠΡΑΚΤΙΚΟΝ 27 ΑΠΡΙΛΙΟΥ Π Ε ΟΥ ΑΝΤΙΓΡΑΦΟΝ ΠΕΜΠΟΜΕΝ
 ΜΙΝ ΤΑΧΩΣ ΟΡΟΣ ΜΗ ΣΤΡΑΤΕΥΣΕΩΣ ΑΥΤΩΝ ΕΞΑΡΤΑΤΑΙ ΕΚ ΤΗΣ ΕΠΙ ΤΟΥΟΥ
 ΑΠΟΦΑΣΕΩΣ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΩΝ ΗΝ ΘΕΛΟΜΕΝ ΓΝΩΡΙΣΕΙ ΥΜΙΝ
 3/ ΠΟΛΙΤΗΣ : * :

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
Ο ΝΟΜΑΡΧΗΣ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Αριθ. Πρωτ. 10343

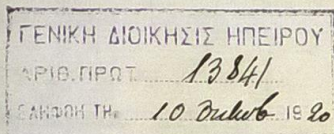
Εν Ιωαννίνους τῇ 8/10/1920 192

Πρὸς

τὴν Γενικὴν Διοίκησιν Ἡπείρου

ὑποβολή

καταστάσεων τῶν ὑπὸ τῶν δημῶν Ὁθωμανῶν
Παραρυθίας καὶ Πωγωνίου υποβληθεισῶν αἰτή-
σεων ἀποκτήσεως τῆς Ἑλληνικῆς Ἰθαγενείας
δια πολιτογραφίσεως.

Λαμβάνω τὴν τιμὴν νῦν υποβάλλω δύο κατα-
στάσεις τῶν ὑπ' ἐμέ ὑποδιοικήσεων Παραρυθί-
ας καὶ Πωγωνίου περὶ τῶν υποβληθεισῶν ἡμῖν
αἰτήσεων ὑπὸ τῶν ἐπιλεξαμένων τὴν Ὁθωμανι-
κὴν Ἰθαγένειαν Ὁθωμανῶν κατὰ τὸ ἄρθρον
4 τῆς μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας συνθήκης
περὶ ἀποκτήσεως τῆς Ἑλληνικῆς Ἰθαγενείας
διὰ πολιτογραφίσεως πρὸς χρῆσιν αὐτῶν.

Ἐπιειθέστατος

Ὁ Νομαρχὴν Διευθυντῆς

[Handwritten signature]

*πρὶν
10-10-20
αρχὸς
AK*

3/11

παρχία Ιωαννίνων

Αντίγραφον της κατά των Ύποβυθιων Γαλιων ιδιοκτησίας
της παραδοσής της προσμεταβιβέντων της Ελληνικής Δημοκρατίας

Αριθμός Πρωτοκόλλου	Αριθμός Πρωτοκόλλου Χαράκων	Είδος με τίτλον ήτοι παραδοσής	Χρονό- νος ήτοι εξέδωκεν ήτοι εξέδωκεν ήτοι εξέδωκεν	Είδος ήτοι εξέδωκεν ήτοι εξέδωκεν	Έτος
Αρχή του Λιχ Αμδενί	0		1	Σ	1886 ✓
Αμδενί του Λιχ Αρχή		0	3		1846 ✓
της Γιαννοί του Βασάν	>		1	Σ	1865 ✓
του Μπαϊράμ του Μυμρί	0	>	1	1	1872 ✓
της Ζινί του Βουσί	>		0		1864 ✓
του Λουζιμάν του Γαχρί	0		3	Σ	1863 ✓
τιμάν Λιχ του Μελίμ Λιχ	Σ	0	1		1890 ✓
κάνης Βασάν του Γουαί	Σ	0		Σ	1869 ✓
της Ουμάν του Μωμρί	0	0			1869 ✓
της Γαδρί του Γαμρί	0	0	0	0	1895 ✓
του Γουδράμ του Γαχρί	0	0	0	0	1875 ✓
του Λιμάν του Αμδάν	Σ	0	0	0	1878 ✓
του Λουζιμάν του Γουαί	0	0	0	0	1854 ✓
η Μαχούτ του Γαχρί	0	0	0	0	1895 ✓

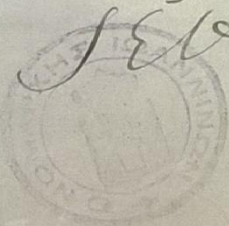

Εν Ιωαννίνοις η 3 Οκτωβρίου 1920

Ο Νομαρχικός Διοικητής

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
Ο ΝΟΜΑΡΧΗΣ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Αριθ. Πρωτ. 10343

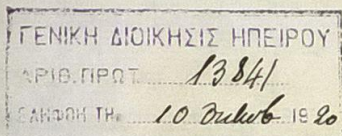
Εν Ιωαννίνοις τῇ 8/10/1920 192

Πρὸς

τὴν Γενικὴν Διοίκησιν Ἡπείρου

Ὑποβολή

καταστάσεων τῶν ὑπὸ τῶν δηκῶν Ὁθωμανῶν
Παραρρυθίας καὶ Πωγωνίου υποβληθεισῶν αἰτή-
σεων ἀποκτίσεως τῆς Ἑλληνικῆς Ἰθαγενείας
διὰ πολιτογραφίσεως.

Λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ ὑποβάλω δύο κατα-
στάσεις τῶν ὑπ' ἐμὲ Ὑποδιοικήσεων Παραρυθι-
ας καὶ Πωγωνίου περὶ τῶν υποβληθεισῶν ἡμῶν
αἰτήσεων ὑπὸ τῶν ἐπιλεξαμένων τὴν Ὁθωμανι-
κὴν Ἰθαγένειαν Ὁθωμανῶν κατὰ τὸ ἄρθρον
4 τῆς μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας συνθήκης
περὶ ἀποκτίσεως τῆς Ἑλληνικῆς Ἰθαγενείας
διὰ πολιτογραφίσεως πρὸς χρῆσιν αὐτῶν.

Ἐυπειθέστατος

Ὁ Νομαρχὴν Διευθυντής

[Handwritten signature]

*10-10-920
αρχείο
AK*

3/11

Απόρροια τούτου είναι ὅτι κατὰ τὸ ἔτος 1913 ὁ τότε Γενικὸς Διοικητὴς Ἠπείρου κ. Γ. Ζωγραφὸς διώρισεν ὑπο τὴν προεδρίαν τοῦ Μουφτῆ Φουάτ - Εφένδη Μουσουλμανικὸν κοινοτικὸν Συμβούλιον, ἀπαρτιζόμενον ἐκ τῶν Παχιγιᾶ καὶ Φερήκ Βέδων, Μουσταφᾶ Ἑσσάτ, Γιουσούφ, Ζιχιαουδδίν καὶ Ζουλφικάρ Εφένδηδων, καὶ μετὰ γενστέρας προσδιωρίσθησαν καὶ καθωρίσθησαν κατηγορηματικῶς τὰ δικαιώματα καὶ καθήκοντα τῆς Κοινότητος διὰ τῆς περιβληθείσης τῶ κῶρος τοῦ νόμου Συνθήκης Ἀθηνῶν.

Κατὰ τὸ ἔτος 1915, ἀποθανόντος τοῦ Φερήκ Βέη καὶ πελθόντων ἐντεῦθεν τῶν Ἑσσάτ καὶ Μουσταφᾶ Εφένδηδων, ἡ Κυβέρνησις διὰ τῆς ὑπὸ χρονολογίαν 20 Μαρτίου 1915 καὶ ὑπ αριθ 5547 διαταγῆς τῆς, εἰς τὰς Χηρευσάς τρεῖς ταύτας θέσεις τῶν συμβούλων διώρισεν τοὺς Ἰρφάν Βέην, Χατζη - Αβδουλκαδὴρ καὶ Αλφιαουδδίν - Εφένδηδας, καὶ σὺν ἐπλήρωσεν οὕτω τὸ Μουσουλμανικὸν κοινοτικὸν Συμβούλιον. Τὸ κοινοτικὸν τοῦτο Συμβούλιον ἐντὸς τῶν ὑπο τοῦ νόμου ὀρισθέντων καὶ διασαφηνισθέντων δικαιωμάτων του καὶ τῶν ὀρίων τῆς δικαιοδοσίας του ἐπελήθη τῆς διοικήσεως καὶ διεξαγωγῆς τῶν ἑθησκευτικῶν καὶ βακουφικῶν ὑποθέσεων καὶ ἀπεφάσισεν, ὥς εἰς πᾶσαν ἐπίσημον ὀργάνωσιν γίνεται, τὸν διορισμὸν ἐνός ὑπευθύνου Ταρίου καὶ τὴν σύνταξιν τακτικοῦ προϋπολογισμοῦ τῶν ἐσόδων καὶ ἐξόδων τῆς Κοινότητος. Ἐπειδὴ δὲ τὰ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης χρήματα ἐφυλάττοντο παρὰ τοῦ

#

Μουφτή - Εφένδη, οι έκ των Συμβούλων Ίρφαν-
Βέης, Χατζή - Αβδούλ - Καδήρ, Αλιαουδδίν καί
Ζουλφικάρ - Εφένδηδες, προεβαλον τὸ ζήτημα
ὅτι δέον ὀλοκληρῶν τὸ Συμβούλιον νὰ εὐθὴ
νηται διὰ τὰ χρήματα ταῦτα καὶ ἐζήτησαν
παρὰ τοῦ Μουφτή λογοδοσίαν, ὅστις δυστυ-
χως δὲν ὠπεστήριξε τὴν πρότασιν ταύτην,
καὶ ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ ν' ἀπαλλαγῇ τῆς λο-
γοδοσίας καὶ τοῦ ἐλέγχου χωρὶς νὰ στηρίξη-
ται ἐπὶ νομίμου τινος δικαιώματος, διελυ-
σεν ἀσυστολως τὸ Κοινοτικὸν Συμβούλιον,
ἀφήσας οὕτω νεκρὰν ἐπὶ τοῦ χαρτοῦ τὴν πε-
ρί διορισμοῦ ταρίου καὶ συντάξεως προ-
πολογισμοῦ ἀποφασιν. Συνεπεία τούτων τῶν
ἀποφάσεων τῶν ἀνωτέρω, ἐπὶ τῇ ἀναγγελίᾳ τοῦ κοινοτικοῦ συμβουλίου ἐκοινοποιή-
σαν εἰς τὸν Μουφτή - Εφένδη διὰ τοῦ κλητή-
ρος Ἀθανασίου Πολυζῶ τὴν ὑπὸ χρονολογί-
αν ἴης Ἀπριλίου 1918 ὑπ αριθ. 465 δυν-
αμωσίαν, δι' ἧς ἐδήλουν αὐτῷ ὅτι δὲν δύ-
ναι νὰ ἀναλάβωσιν εὐθυνας.

Ε ξ ο χ ῶ τ α τ ε !

Ἡμεῖς οἱ Μουσουλμάνοι κάτοικοι Ἰ-
ωαννίνων ἀπὸ τετραετίας ζῶμεν ἀνευ κοινο-
τικοῦ Συμβουλίου. Ὁ Μουφτή - Εφένδης ἀντί-
νὰ ἐνασχολῆται εἰς τὰ περιωρισμένα καθή-
κοντα, εἰς ἃ δικαιούται ὑπὸ τῆς Συνθήκης
Ἀθηνῶν, οἷα γάρους, διαζεύξεις καὶ διαθή-
κας, ὅπως παρανόμως καὶ παρὰ τὴν ιδιότητά
του κατέχει πολλά χρήματα, δὲν λογοδοτεῖ
καὶ οὐδένα φοβεῖται. Ἀγνοοῦμεν ἡμεῖς οἱ
Μουσουλμάνοι τὸ ποσὸν τῶν χρημάτων, ὅπερ
εἰσῆλθεν ἀπὸ τετραετίας εἰς τὸ ταμεῖον
τῆς Κοινότητος. Δὲν ἔχομεν οὐδεμίαν γνῶσιν

#

Γκαί ηοιςά βαμσχημά ίισοτήν δα

ποῦ δαπανῶνται αἱ 15000 δραχμαὶ τοῦ ἐν
Δούρ^ω Βακουφί^ω φαῖη-πασσά. Πολλοὶ πτωχοὶ
γογγύζουσιν ἐκ τῆς πείνας καὶ δυστυχί-
ας. Ἀφ' ἧς ἡμέρας διελύσε τὴν μουσουλ-
μανικὴν Κοινότητα οὐ μόνον δὲν προέβη^ε
τὰς εἰθισμένας γενικὰς διανομὰς, ἀλλ' οὐδ'
ὀβολὸν ἐδαπάνησεν. Μερικαὶ μουσουλμανίδες
πιεζόμεναι ὑπὸ τῆς πείνης ἐτράπησαν εἰς
τὴν οὐδὸν τῆς διαφθοράς. Τα τεκνα μ^{ας} ἔνεκα
τῆς ἐλλείψεως τάξεως καὶ προόδου ἐν τοῖς
σχολείοις, περιφέρονται εἰς τοὺς δρόμους.
Οἱ γονεῖς τῶν εὐπορούντων τέκνων λόγῳ τῆς
ἐλλείψεως τακτικῶν μουσουλμανικῶν σχολεί-
ων, ἀναγκάζονται ἄκοντες ν' ἀποδηγήσιν,
ἐγκαταλείποντες οὕτω τὴν μητέρα Πατρί-
δα. Συνελόντι δ' εἰπεῖν ἡ θέσις μ^{ας} εἶναι
τραγικὴ καὶ θλιβερά.
Ὁ μουφτή - Εφένδης μόνον περὶ τῶν προσα-
πικῶν συμφερόντων τοῦ σκέπτεται, καὶ ἀτή-
ριζόμενος ἐπὶ τῶν ἐχόντων ἔργον τὰ βακού-
φια πέντε-δέκα προσώπων, ἃ συνεμάζευσεν
εἰς Ἰωάννινα, προκαλεῖ τοὺς πάντας. Συχνὰ
πυκνὰ μεταβαίνει εἰς Πρέβεζαν, Λοῦτρον καὶ
Ἀθήνας, χωρὶς νὰ καθιστᾷ ἐνημέρους τῶν
ἐνεργειῶν τοῦ τοῦς δυστυχεῖς μουσουλμά-
νους κατοίκους. Σκέπτεται ἀδιακόπως σχεδὸν
ἀδιῶν παρουσιάζει ὡς ἀνυπαρκτον τὸ νο-
μίμως ὑφιστάμενον κοινοτικὸν Συμβούλιον.
Προσπαθεῖ νὰ πείθῃ τοὺς καλὸς οἰκους διάστο-
χάσμων παραδόξων, γελοίων, ἀσυνειδήτων καὶ
ἐπιστεύτων παρ αὐτῶν ἔτι τῶν νηπίων, λέ-
γων ἄλλοτε μὲν ὅτι οἱ κάτοικοι δὲν θέλου-
σι τὸ Συμβούλιον, ἄλλοτε δ' ὅτι ἡ Κυβέρνη-

#

σας δέν τό θέλει καί δέν τό αναγνωρίζε-
τελευταίως δε έτεχνούργησε επίτηδειο-
τατον σχέδιον επί τῇ σκοπῇ ἵνα εμπλέξη
όλους τούς Μουσουλμάνους κατοίκους Ιω-
αννίνων εἰς φοβερὰν παγίδα ἀπάτης· δηλα-
δή προσεκάλεσεν όλους τούς Μουσουλμανοὺς
ἰδιαίτερως ἕκαστον εἰς τό Συμβολαιογρα-
φείον εἰπὼν αὐτοῖς ὅτι «ἵνα ἐπιτευχθῇ ἡ
μὴ ἀπαλλοτρίωσις τῶν παρὰ τοῦ Δημαρχείου
ἀπαλλοτριωθησομένων Τζαριῶν καί Νεκροτα-
φείων, δέον νά διορίσωμεν δικηγόρους, ὅ-
πως προσφύγωμεν εἰς τὰ Δικαστήρια καί
λοιπὰς ἐπισήμους Ἀρχάς» εντούτοις ὡς
ἐκ τῶν πραγμάτων προέκυψεν ὅτι τό διά
παραπλάνησεως συνταχέν καί ὑπογραφέν
πληρεξούσιον ἔγγραφον δέν περιωρίζεται
εἰς τήν μνημονευθεῖσαν ὑπόθεσιν, ἀλλ' ἦτο
παραδοξωτάτον τι πληρεξούσιον ἔγγραφον
παραχωροῦν εἰς αὐτόν τὰ δικαιώματά τοῦ
«ὑπερτάτου ἐπιτρόπου τοῦ Ἔθνους, τοῦ μ-
νου ἰδιοκτῆτου τῶν Εβραφίων καί τῆς ἀν-
εξελέγκτου ἐκπροσωπήσεως τοῦ Ἔθνους»
Πρὸ τῶν παραδοξοτήτων τούτων πολλοί
τῶν Μουσουλμάνων ἰδόντες ὅτι ἠπατήθησαν
ἠναγκάσθησαν ν' ἀποσύρῃσι νομίμως τὰς ὁ-
πογραφάς των καί κατ' ἀνάγκην τό πληρε-
ξούσιον ἔγγραφον ἔλαβε τήν ὑπὸ τοῦ Νό-
μου ἀπακουμένην μορφήν.

Ἐπειδὴ ἐξηπατήθημεν κατὰ τὸν ἀνοίκει-
ον τοῦτον τρόπον παρὰ τοῦ Πνευματικοῦ
ἡμῶν Προέδρου, θεωροῦμεν καθήκον ἡμῶν
νά προκαλέσωμεν τήν ἐπὶ τοῦτο προσοχὴν
τῆς Κυβερνήσεώς μας. Ὁ ἀπώτερος σκοπὸς

#

τάξει τοῦ πληρεξουσίου ἐγγράφου δὲν ἦτο
ὁ διορισμός Δικηγόρου, ἀλλ' ἡ βεβαιωσις
ἐπισήμων ὑπογραφῶν τῶν Μουσουλμάνων κατὰ
τοίκων Ἰωαννίνων ὅτι ἐν Ἰωαννίνοις δὲν
ὑφίσταται Μουσουλμανικὴ Κοινότης καὶ ἡ
ἐνίσχυσις καὶ ἐδράωσις κατὰ τρόπον ἀδι-
σπιστον τῆς αυτοβούλου ἐνεργείας του εἰς
όλας τὰς ὑποθέσεις καὶ τὰ βακουφικὰ χρή-
ματα, ἐν ᾧ, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ εἰς χεῖ-
ρὰς μας ευρισκομένου ἐπισήμου ἐγγράφου,
φέροντος χρονολογίαν 20 Μαρτίου 1913 καὶ
ἀριθμόν 5547, ἡ Μουσουλμανικὴ Κοινότης,
ἣν ὁ Μουφτὴ Ἐφένδης προσπαθεῖ νὰ παρου-
σιάσῃ ὡς μὴ ὑφιστάμενην, ὑφίσταται πλήρης
καὶ ἀκεραία.

Προσφεύγοντες ὅθεν εἰς τὴν φιλοδίκαιον
σκιάν της ἡμέτερας Κυβερνήσεως, ἐξαιτού-
μεθα, ἵνα μὴ ἐπιτρέψῃ Αὕτη τὴν ἐκ μέρους
τοῦ εἰρημένου Προέδρου καταπάτησιν τῶν
ὑπὸ τοῦ Νόμου παραχωρηθέντων δικαιωμάτων
κατὰ τὸν εἰκοστόν τοῦτον αἰῶνα τοῦ πολι-
τισμοῦ, καθ' ὃν ἅπασαι αἱ Κοινοτικαὶ τάξεις
καὶ δὴ καὶ αἱ εὐτελέσταται, κεντηνται δι-
οικητικὰ Συμβούλια, καὶ Συμβούλια προστα-
τευτικὰ τῶν δικαιωμάτων των, βεβαίως ἡφι-
λόστοργος ἡμῶν Κυβέρνησις οὐδέποτε θάστέ-
ρξῃ νὰ στερηθῶμεν ἡμεῖς οἱ Μουσουλμάνου
κάτοικοι Ἰωαννίνων τοῦ νομίμως ὑφισταμέ-
νου Κοινοτικοῦ Συμβουλίου καὶ νὰ ἐπιτρέ-
ψῃ εἰς τὸν τυγχάνοντα προστάτην τῶν Μου-
σουλμανικῶν δικαιωμάτων Πρόεδρον ἡμῶν νὰ

προκαλέση τήν στέρησιν ταύτην. Ὁ πεφισ-
σμένος προπομιούχος Ἑλληνικός Πολι-
σμός αποστέργει ἀναμφιβόλως τήν τηλικαυ-
τήν ἀπολυταρχίαν τήν ἐξασκουμένην εἰς βά-
ρος ἡρῶν των Μουσουλμάνων, ὄντων ἐντός
τῆς πεπολιτισμένης ἐπικρατίας ἐκ τῶν πι-
στῶν τέκνων τῆς Πατρίδος καί τήν δυσἀρέ-
σκειαν αὐτῶν.

Καταφεύγοντες τέλος εἰς τήν ὑμετέ-
ραν φιλεύσπλαχρον Ἐξοχότητα καί τήν ἐν
ὑμῖν διατετυπωμένην καί πεφρτισμένην
εὐθύτητα καί δικαιοσύνην, ἐξαιτούμεθα
καί παρακαλοῦμεν ὑμᾶς ἵνα, μετὰ τήν λο-
γοδοσίαν, ἐξαναγκασθῇ ὁ εἰρημένος Μουφ-
τής ἢ ἀποσυρθῇ τῆς προεδρείας τοῦ Μου-
σουλμανικοῦ Συμβουλίου, ὑποχρεούμενος νά
μή θέτῃ πλέον χεῖρα ἐπὶ τῶν βακουφικῶν
Χρημάτων καί νά μή ἀναριγνύηται εἰς τὰς
τοιούτους εἰδούς ὑποθέσεις ἵνα παραγγελοῖ
αὐτῷ νά ἐκτελῇ τὰ καθήκοντα τοῦ Μουφτή,
ἐντός τῶν ὁρίων τῆς δικαιοδοσίας του,
τῆς εὐσπλαχνίας καί τῆς δικαιοσύνης καί
ἵνα δοθῇ διαταγή εἰς τό νομίμως θφιστά-
μενον Κοινοτικό Συμβούλιον νά ἐπιλη-
φθῇ τῶν καθηκόντων αὐτοῦ.

Εὐπειθέστατοι

ΟΙ

ΑΙΤΟΥΝΤΕΣ

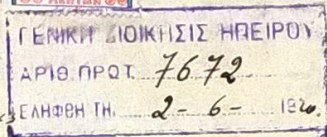
Ὁ ὑποπαιστήριος

Χατζή Αθανάσιος

Αγαθὸν βεχμὴ

Λουκῆ Χανν

Μὴν Μοναρχικῶν
καὶ Μουσουλμανικῶν

а^изъб.

Μονοβουλγαίω, πασίμω ηί οίχου
καρίω

Feamros 2^a Maio 1920

~~THAT~~

٢٢٠

M. Isb. Fermin Weinbier Hül.
por

[illegible]

Πουτὶς ὁ ἀνέστην οὐρανὸν
 ἐξελθὼν παρὰ τῶν Μοναχῶν
 καὶ νῦν ἐν οὐκ, οὐκ ἀνέστην οὐρανὸν
 μέντοι ἐν ἐκθούριον ἐν Μοναχῶν
 παρὸν Μοναχῶν Θεοῦ

1001
Εν Ἰωαννίνοις τῇ 16 Ἀπριλίου 1914.

Ἀριθ. Πρωτ. 6787.

12518
14-4-14
κ.κ. Εἰσαγγελεῖα τῶν ἐνταῦθα Πρωτοδικῶν, Ἀστυνομικῶν Διευθυντῶν Ἠλείου, Διοικητικῶν Ἐπιτροπῶν, Ἐληνοφίλων, Ἀστυνομικῶν Ὑποδιευθυντῶν Φιλιατῶν, Παραμυθίας, Μαργαριτίου.

Ἐξ ἐκθέσεως τοῦ πρὸς ἐνέργειαν διοικητικῆς ἐπιθεωρήσεως ἀποσταλέντος παρ' ἡμῶν ἀνωτέρου ὑπαλλήλου τῆς Διοικήσεως κ. Πτάσιου, πληροφοροῦμεθα, ὅτι κυκλοφορεῖ διὰδοσις, μὴ στερουμένη φαίνεται καὶ ὑποστάσεώς τινος, ὅτι ἐν Ἰωαννίνοις κατηρτίσθη ἑταιρεία, μὲ κεφάλαια 40 περίπου χιλιάδων δραχμῶν κοπὴς τῆς ὁποίας εἶναι ἡ ἐκβίασις τῶν μουσουλμανικῶν πληθυσμῶν Τσαμουρίας (δηλαδὴ τῶν Καζάδων Μαργαριτίου, Παραμυθίας, Φιλιατῶν) πρὸς μετανάστευσιν, ἵνα οὕτω δυνηθῶσι ν' ἀγοράσωσι τὰ κτήματα τῶν ἀποδηρούντων εἰς τελεῖς τιμὰς.

Πρὸ τῆς προφανοῦς σοβαρότητος τοῦ ζητήματος τοῦτου, ἐπιστῶμεν ἀμέριστον ν' προσοχὴν ὑμῶν, ὅπως δι' ἀμέσου καὶ ἐμπεριστατωμένης ἐξετάσεως ἐξακριβώσετε τὸ ὑποστατὸν τῆς διαδόσεως, προσηκόντως παρακολουθούντες καὶ ἐπιτηδόντες πᾶν διάβημα ἀτόμων, ἅτινα ἤθελον βασίμως θεωρηθῇ ὡς προβαίνοντα εἰς τοιοῦτου εἴδους ὑπόπτους ἐνεργείας, ἐν τῇ καθ' ὑμᾶς περιφερείᾳ.

Ἀναφέρητε δ' ἡμῖν ἀμέσως ἐν ἡ περιπτώσει ἤθελεν ἐξακριβωθῇ τί σχετικῶς παρὰσχῶμεν ὑμῖν τὰς προσηκούσας ὁδηγίας περὶ τῶν ληπτέων μέτρων.

Ο ΓΕΝΙΚΟΣ ΔΙΟΙΚΗΤΗΣ

Ἀγγ. Τ. Φορέστης

14-4-14

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ
ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

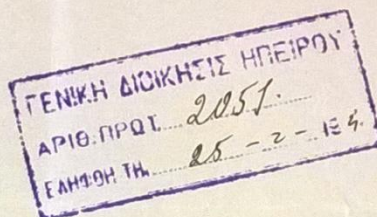
Εν Ἀθῆναις τῇ 17 Φεβρουαρίου 1921

αριθ.

Πρωτ.

Διεκ.

8297

ΕΠΙΚΥΚΛΙΟΣ

Πρὸς

Τοὺς ἀνὰ τὸ Κράτος κ.κ. Γενικοὺς Διοικητάς.

Προκειμένου νὰ προβῶμεν εἰς διαβάθρισιν τῶν ἀνὰ τὸ Κράτος μουστήδων συμφώνως τῇ ἀρθρῷ 8 τοῦ Νόμου 2348, λαμβάνομεν τὴν τιμὴν νὰ παρακαλέσθωμεν ἕνα πέμψητε ἡμεῖν πίνακα ἐμφαίνοντα τοὺς κατὰ τὴν ὑμετέραν περιφέρειαν μουστήδες, τὴν περιφέρειαν ἐνὸς ἐκάστου καὶ τὴν τάξιν εἰς ἣν κατὰ τὴν ὑμετέραν γνώμην πρέπει νὰ καταταχθῇ ἕκαστος ἐξ αὐτῶν.

Ο ΥΠΟΥΡΓΟΣ

Δ. Ζεϊμπε

Πρὸς

Τὸν Κύριον Γενικὸν Διοικητὴν

Ἡπείρου.

Ἰωάννινα

Κ. Λαγαρινάκης

